

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2014-0004**

**EKONOMİK KALKINMAYI BELİRLEYEN
FAKTÖRLER: AMPİRİK BİR ANALİZ**

HAZIRLAYAN

Sedat ALATAŞ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Osman PEKER

AYDIN - 2014

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2014-0004**

**EKONOMİK KALKINMAYI BELİRLEYEN
FAKTÖRLER: AMPİRİK BİR ANALİZ**

HAZIRLAYAN

Sedat ALATAŞ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Osman PEKER

AYDIN - 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Anabilim Dalı İktisat Programı öğrencisi Sedat ALATAŞ tarafından hazırlanan Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz başlıklı tez, 27.06.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan) Prof. Dr. Etem KARAKAYA	ADÜ
Doç. Dr. Osman PEKER	ADÜ
Prof. Dr. Recep TEKELİ	ADÜ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatma Neval GENÇ
Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Sedat ALATAŞ

İmza :

SEDAT ALATAŞ

**EKONOMİK KALKINMAYI BELİRLEYEN
FAKTÖRLER: AMPİRİK BİR ANALİZ**

ÖZET

Neden bazı ülkelerin diğerlerinden daha hızlı geliştiği sorusu modern ekonomik kalkınma literatürünün en önemli tartışma konularından biridir. Bazı araştırmacılar, bu sorunun yanıtını coğrafya ve dışa açıklık ile açıklamaya çalışırken, diğerleri ülkeler arası kurumsal kalite farklılıkları ile açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı ise, bahsi geçen faktörler ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi saptamak ve kurumsal kalitedeki iyileşmelerin ekonomik kalkınmayı artıracakları hipotezini test etmektir. Bu doğrultuda, ilk olarak, coğrafya, dışa açıklık ve kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki teorik olarak incelenmiş, ardından kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi 122 ülke için 1996-2012 yılları arasını kapsayan dönemde panel veri yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermekte ve hipotezimizi doğrulamaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

Ekonomik Kalkınma, Kurumsal Kalite, Panel Veri Analizi

SEDAT ALATAŞ

**THE DETERMINANTS OF ECONOMIC
DEVELOPMENT: AN EMPIRICAL ANALYSIS**

ABSTRACT

The question of why development of some countries is faster than others is one of the most debated issues in the modern economic development literature. While some researchers try to explain this phenomenon with geography and trade openness, others point out differences in institutional quality across countries. This study aims to determine the relationship between the above-mentioned factors and economic development; and to test the hypothesis that improvements in institutional quality increase economic development. For this purpose, first of all, the relationship between geography, trade openness, institutional quality and economic development has been examined theoretically, then the impact of institutional quality on economic development has been analyzed for 122 countries using the panel data analysis for the period of 1996-2012. The results have confirmed our hypothesis and revealed that the effect of institutional quality on economic development is statistically significant and positive.

KEYWORDS

Economic Development, Institutional Quality, Panel Data Analysis

ÖNSÖZ

Tezimde ekonomik kalkınma literatürünün en önemli tartışma konularından biri olan ekonomik kalkınmanın belirleyicileri konusunu incelemeye çalıştım. Bu çalışmanın, kendim için başarılı bir akademik kariyerin başlangıcı olmasını temenni eder, literatüre katkıda bulunmasını dilerim.

Bu kapsamda, öncelikli olarak, tez çalışmam süresince ilminden faydalandığım, insani ve ahlaki değerleri ile de örnek edindiğim, çok değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Osman PEKER' e teşekkürlerimi bir borç bilirim

Görevime başladığım ilk günden beri, beni yüreklendiren, desteğini her daim hissettiğim Bölüm Başkanım Prof. Dr. Etem KARAKAYA başta olmak üzere, çalışmanın uygulama kısmında değerli görüş ve bilgilerini benden esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. İsmet GÖÇER' e; bugünlere gelmemde büyük pay sahibi olan tüm hocalarıma ve başta Hatice KÜÇÜKKAYA ve Burcu YILMAZ olmak üzere, birlikte çalışmaktan zevk aldığım tüm araştırma görevlisi arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, her zaman yanımda olan hayat arkadaşım, sevgili eşim Rabia HANOĞLU ALATAŞ' a ve aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
EKLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. EKONOMİK BÜYÜME.....	4
1.2. EKONOMİK KALKINMA	5
1.2.1. Ekonomik Kalkınmanın Ölçülmesi.....	7
1.2.1.1. GSMH ve Kişi Başına GSMH ile Ölçüm.....	7
1.2.1.2. Satın Alma Gücü Paritesi ile Ölçüm	8
1.2.1.3. Yaşamın Fiziki Niteliği Endeksi (PQLI) ile Ölçüm	9
1.2.1.4. İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) ile Ölçüm.....	9
1.2.2. Ekonomik Kalkınmanın Göstergeleri	11
1.2.2.1. Kişi Başına GSMH.....	11
1.2.2.2. Gelir Dağılımı	12
1.2.2.3. Beşeri Sermaye.....	15
1.2.2.3.1. Eğitim	15
1.2.2.3.2. Sağlık.....	16
1.2.2.4. Nüfus	18
1.2.2.5. Tasarruf ve Yatırım Düşüklüğü.....	19
1.2.2.6. Sektörel Yapı.....	20
1.2.2.7. Kentleşme Oranı ve Düalist Yapı.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMA MODELLERİ

2.1. EKONOMİK KALKINMANIN TARİHİ.....	22
2.1.1. Merkantilist Akım	22
2.1.2. Fیزیokrasi Akımı.....	23
2.1.3. Klasik Akım	24
2.1.4. Marksist Akım.....	26
2.1.5. Keynesçi Akım.....	28
2.1.6. Büyüme Modelinin Doğrusal Aşamaları	29
2.1.6.1. Rostow' un Gelişme Aşamaları Teorisi	29
2.1.6.2. Harrod-Domar Büyüme Modeli	31
2.1.7. Yapısal Değişim Modelleri	32
2.1.7.1. Lewis' in Kalkınma Modeli	32
2.1.7.2. Chenery' in Modeli	34
2.1.8. Uluslararası Bağımlılık Teorisi	34
2.1.8.1. Yeni Sömürgeci Kalkınma Modeli	35
2.1.8.2. Yanlış Örneklem Modeli	35
2.1.8.3. İkili Yapı Tezi	35
2.1.9. Neo-Klasik Karşı Devrim	36
2.1.9.1. Serbest Piyasa Yaklaşımı	37
2.1.9.2. Kamu Tercihi Teorisi	37
2.1.9.3. Piyasa Yanlısı Yaklaşım.....	37
2.1.10. Neo-Klasik Büyüme Modeli (Solow Büyüme Modeli).....	37
2.1.11. İçsel Büyüme Modelleri.....	39
2.1.12. Dengeli ve Dengesiz Kalkınma Modelleri.....	40
2.1.12.1. Paul Rosenstein Rodan Büyük İtiş Teorisi.....	41
2.1.12.2. Murphy – Shleifer - Vishny	42
2.1.12.3. Ragnar Nurkse Kapalı Çember Teorisi	42
2.1.12.4. Albert Otto Hirschman	44
2.1.12.5. Paul Patrick Streeten	44
2.1.13. O-Ring Model	45
2.1.14. Karl Gunnar Myrdal	46

2.1.15. Alexander Gerschenkron.....	47
2.2. EKONOMİK KALKINMANIN BELİRLEYCİLERİ.....	48
2.2.1. Coğrafya.....	49
2.2.2. Dışa Açıklık	53
2.2.3. Kurumsal Kalite	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL KALİTE İLE EKONOMİK KALKINMA

ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR	63
3.2. VERİ ANALİZİ VE MODEL.....	66
3.3. YÖNTEM.....	67
3.4. UYGULAMA VE BULGULAR	68
3.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi	68
3.4.2. Panel Birim Kök Testi.....	71
3.4.3. Model Tahmini.....	73
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81
EKLER.....	97

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CPI	: Yolsuzluk Algılama Endeksi
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	: İnsani Kalkınma Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
LM	: Lagrange Çarpanı
MDG	: Binyıl Kalkınma Hedefleri
MEW	: Ekonomik Refah Ölçüsü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PPP	: Satın Alma Gücü Paritesi
PQLI	: Yaşamın Fiziki Niteliği Endeksi
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Kişisel Gelir Dağılımı.....	14
Tablo 2.1: Rostow' un Tahmin Ettiği Kalkış Tarihleri.....	30
Tablo 3.1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	70
Tablo 3.2: Hadri Kurozumi Panel Birim Kök Testi Sonuçları	72
Tablo 3.3: Levin, Lin, Chu Panel Birim Kök Testi Sonuçları	73
Tablo 3.4: Modellere Ait Tahmin Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli).....	75
Tablo 3.5: Modellere Ait Tahmin Sonuçları (Rassal Etkiler Modeli)	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: İnsani Kalkınma Endeksinin Bileşenleri.....	10
Şekil 1.2: Ekonomik Refah Ölçüsünün Bileşenleri.....	12
Şekil 1.3: Lorenz Eğrisi.....	14
Şekil 1.4: Ekonomik Kalkınmanın Girdisi Olarak Sağlık.....	17
Şekil 2.1: Arz Yönünden Yoksulluğun Kısır Döngüsü.....	43
Şekil 2.2: Talep Yönünden Yoksulluğun Kısır Döngüsü.....	43
Şekil 2.3: Nüfusun Sıtma Hastalığı Riski	52
Şekil 2.4: Coğrafya, Kurumsal Kalite, Ekonomik Bütünleşme ve Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkinin Gösterimi	61

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Ülkelerin Gelişmişlik Düzeylerine Göre Yaş Yapılarındaki Değişim	19
Grafik 1.2: Kalkınma Süreci ve Temel Sektörler.....	21
Grafik 2.1: Lewis' in Modelinde Sanayinin Gelişmesi.....	33
Grafik 2.2: Solow Büyüme Modeli.....	38
Grafik 2.3: Müslüman Olan ve Olmayan Ülkelerin İnsani Kalkınma Endeksi	53
Grafik 2.4: Dünya Fiyatları ile GSYH Büyüme Oranları	56

EKLER LİSTESİ

EK1: Analizde Kullanılan Ülkeler	97
EK2: Modellere Ait Öncül Test Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli)	98
EK3: Modellere Ait Öncül Test Sonuçları (Rassal Etkiler Modeli)	99

GİRİŞ

Ekonomik kalkınma, uzun dönemde ekonomik büyümenin yanında, ekonomik yapının ve çıktı dağılımının değiştirilmesini öngörmektedir. Toplumda yoksul kesimi oluşturan bireylerin maddi refahının iyileştirilmesinden, tarım sektörünün üretimdeki payının azaltılıp, sanayi ve hizmetler sektörünün paylarının artırılmasına, eğitim sisteminde kalitenin yükseltilmesinden, becerikli işgücünün yetiştirilmesine kadar çok geniş bir alanı kapsayan söz konusu bu değişimlerin (Nafziger, 2006), bütün ülkelerde aynı anda ve aynı düzeyde gerçekleşmemesi, gelir ve yaşam standardı bakımından yoksul ve zengin ülkeler arasındaki farkın her geçen gün artmasına neden olmaktadır. Sahra Altı birçok Afrika ülkesi vatandaşı halen içilebilir suya ulaşmakta zorluk yaşarken, gelişmiş ülkeler yaşam kalitelerini sürekli olarak yükseltmekte, zenginliklerine zenginlik katmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, Luxemburg' un 77971 \$ ile dünyanın en yüksek kişi başına gelire (2005 sabit fiyatları ile) sahip ülkesi iken, Burundi' nin 153 \$ ile dünyanın en düşük kişi başına gelire sahip ülkesi olması belki de bu durumun en açık göstergesidir. Bu kapsamda, ülkeler arası bu denli farklı seviyelerde kişi başına gelire sahip olmada etkili olan belirleyicilerin neler olduğu ve neden bazı ülkelerin diğer bazı ülkelere göre daha fazla üretken olduğu sorularının sorulup, bu sorulara cevap aranması gerekmektedir. Bu sorular birçok araştırmacı tarafından farklı belirleyicilere dayandırılarak cevaplanmıştır. Önceleri, işgücü, sermaye birikimi, eğitim, sağlık gibi faktörlerle açıklanan gelişmişlik farklılıkları, günümüzün modern kalkınma literatüründe yerini ülkenin coğrafyası, dışa açıklığı ve kurumsal kalitesi gibi belirleyicilere bırakmıştır.

Ülkeler arası zenginlik farklılıklarının en önemli nedeninin coğrafi yapıyla ilişkili olan faktörler olduğunu öne süren araştırmacılar, iklim, doğal kaynaklar, ulaşım maliyetleri, hastalıklar ve benzerlerinin ülkelerin geleceğini belirlediğini, dolayısıyla kişi başına gelirdeki farklılıkların temelinde coğrafi yapının olduğuna işaret etmektedir.

İkinci önemli faktör, uluslararası ticaretin verimlilik etkisine odaklanan dışa açıklıktır. Buna göre, dışa açıklık, kişi başına geliri hem doğrudan (mutlak ve karşılaştırmalı avantaj sağlayarak) hem de dolaylı olarak (teknoloji aktarımı sağlayarak ve ölçek ekonomilerini arttırarak) etkilemekte, dolayısıyla dışa açık ekonomiler, dışa kapalı ekonomilere göre daha hızlı sermaye birikimi sağlayıp, gelişmektedirler.

Son olarak, coğrafyanın ve dışa açıklığın kişi başına gelirdeki farklılıkların sadece bir kısmını açıklayabileceğini, söz konusu faktörlerin etkisinin ancak dolaylı olabileceğini ve asıl belirleyici olanın ülkenin kurumsal kalitesi olduğunu ileri süren araştırmacılar da, kurumsal kalitedeki iyileşmelerin mülkiyet haklarını ve bireyler arası sözleşmeleri güvence altına alacağını, yolsuzluk ve rüşvetleri azaltacağını, bunun da ekonomik kalkınmayı pozitif yönde etkileyeceğini öne sürmektedir. Çünkü kurumsal yapının gelişmiş olduğu ülkelerde, bireyler ekonomik hayatın içinde aktif olarak yer almakta, elit kesimin ve siyasetçilerin davranışları sınırlandırılarak, toplumda adaletsiz ortamın oluşması engellenmekte, böylece pastanın sadece büyüklüğü değil bölüşümü de belirlenmektedir.

Bu kapsamda, çalışmanın sorunsalı şu şekilde tanımlanabilir: söz konusu belirleyiciler arasında ekonomik kalkınma üzerinde görece etkisi en fazla olan belirleyici hangisidir? Daha etkili olduğu düşünülen belirleyicinin etkisi ne kadardır ve hangi yöndedir? Belirleyiciler içinde sayılan kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin görece olarak daha fazla olduğu ve kurumsal kalitedeki artışın ekonomik kalkınmayı pozitif yönde etkileyeceği görüşü ise çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, çalışmada öncelikle coğrafyanın, dışa açıklığın ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi tartışılacak, ardından bize göre ana belirleyici olan kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin var olup olmadığı tespit edilip, eğer var ise, bu etkinin derecesi ve yönü 122 ülke için 1996-2012 yıllarını kapsayan dönemde ekonometrik tekniklerle araştırılacaktır.

Bu amaç doğrultusunda tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ekonomik kalkınmanın kavramsal çerçevesi, ölçülmesi ve göstergeleri üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda, ekonomik kalkınma ve ekonomik kalkınma ile yakından ilgili bazı kavramların tanımlarına yer verilerek, ölçülmesinde kullanılan yöntemlere ve ekonomik kalkınma göstergelerine yoğunlaşmıştır. İkinci bölümde ise, öncelikle ekonomik kalkınma tarihi ve modelleri incelenmiştir. Burada, tezin asıl konusunun tartışıldığı ekonomik kalkınmanın belirleyicileri kısmına geçilmeden önce, günümüzün modern kalkınma literatüründe tartışılan belirleyicilerin nereden ve hangi sebeplerle ortaya çıktığı konusunda fikir verme amacı güdülmüştür. Daha sonra ise, coğrafyanın, dışa açıklığın ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi tartışılmış ve

ekonomik kalkınmanın asıl belirleyicisi olduğu düşünölen kurumsal kalitenin diğer iki faktörden daha baskın olduğu açık bir şekilde ortaya konmuştur. Son bölümde ise, ikinci bölümde elde edilen bulgulara dayanılarak, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ampirik olarak test edilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle, literatür taraması yapılarak, tez konusu ile benzer çalışmalar incelenmiş, ardından ekonometrik model belirlenmiştir. Veri ve yöntem tanımlamasından sonra, ekonometrik uygulamaya ve uygulamalardan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kalkınma ekonomisinin bir disiplin olarak ortaya çıkışı 1930' lardaki Büyük Buhrana dayanmaktadır. 1939-1945 yılları arasındaki uluslararası ekonomik sistemin çöküşünün meydana getirdiği sarsıntıda kalkınma ekonomisine asıl ivmeyi kazandırmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra, bir disiplin olarak ortaya çıkışından günümüze kadar gelen bu kavram toplumların gelişmişlik düzeylerine göre farklı dönemlerde farklı içerikler kazanmıştır. Hatta bazen kendine yakın anlamlar taşıyan bazı kavramlarla iç içe geçmiş ve onların yerine kullanılmıştır. Bu durum da kavramın anlam kaymasına uğramasına neden olmuştur (Yavilioğlu, 2002).

Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde ilk olarak ekonomik kalkınma kavramından ne anlaşılması gerektiği yakın anlam taşıyan bazı kavramlarla ortak ve farklı yönlerinin ortaya konulması suretiyle incelenecektir.

1.1. EKONOMİK BÜYÜME

İktisadi hayatın temel verilerinde (işgücü, tabii kaynaklar, teçhizat), fert başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara ekonomik büyüme adı verilir (Ülgener, 1991). Büyüme iki biçimde ölçülür: cari fiyatlarla hesaplanan nominal GSYH kullanılarak nominal büyüme ölçülürken, belli bir baz yılı alınarak hesaplanan reel GSYH kullanılarak reel büyüme ölçülür.

$$t \text{ yılındaki büyüme oranı} = g = 100 \times \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} \quad (1.1)$$

1.1 numaralı denklemde de görüldüğü üzere, ekonomik büyüme yaygın olarak ülkenin GSYH' sındaki yıllık yüzde değişimi olarak hesaplanmaktadır. Rakamsal örnek vermek gerekirse, 2011 yılının reel GSYH' sı 11294,8 milyar dolar ve 2012 yılının reel GSYH' sı 11523,8 milyar dolar olan bir ülkenin 2012 yılı reel büyümesi $\frac{11523,8 - 11294,8}{11294,8}$ formülü kullanılarak %2 olarak hesaplanmaktadır (Samuelson ve Nordhaus, 2010). Ekonomik büyüme özellikle uluslararası karşılaştırmalarda, ülkelerin politika seçimlerinde ve toplumsal huzurun sağlanmasında oldukça önemli bir ölçüttür.

Ekonomik büyümeyi bu kadar önemli yapan ne ya da neden hiç kimse refah, mutluluk ve tüketim gibi değerleri ekonomik büyüme kadar önemsemiyor? Bunun en büyük nedeni ekonomik büyümenin milyonlarca insanın maddi refahını belirlemesidir (Aghion ve Howitt, 2009). Burada dikkat edilmesi gereken husus maddi refahın belirlenmesidir. Çünkü büyüme, ülkenin üretiminde rakamsal olarak artışı göstermektedir. Daha açık bir ifade ile, üretimdeki artış manevi anlamda hayat standartlarında bir iyileşme getirmeyebilir. Örneğin, gelir dağılımı bozuk bir ülkede, ülkenin en zengin %20' si toplam gelirin yarısını alıyorsa, üretimdeki artış tüm kesimleri zenginleştirmeyebilir (Çepni, 2008). İşte tam bu noktada ekonomik kalkınma kavramı karşımıza çıkmaktadır.

1.2. EKONOMİK KALKINMA

Genel olarak ekonomik kalkınma, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kıt kaynakların etkin bir şekilde dağıtılmasının yanı sıra, ekonomik, sosyal, politik ve kurumsal mekanizmaların insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi için organize edilmesine yönelik oldukça geniş bir alanı kapsar (Todaro ve Smith, 2012). Başka bir deyişle, ekonomik kalkınma uzun dönemde ekonomik büyümenin yanında, sosyal ve kültürel yapının da değiştirilmesini ve yenileştirilmesini öngörür.

Goulet (2006), ekonomik kalkınmayı, ekonomik, teknolojik, sosyal ve politik değer değişimi olarak tanımlamakta ve eğer az gelişmiş bir ülke değişime direniyorsa, bunun en muhtemel üçü nedeninin yoksulluk, güçsüzlük ve umutsuzluk olduğunu belirtmektedir.

Hirschman (1958) ise ekonomik kalkınmayı bir yapboz bulmacasına benzeterek, ekonomik kalkınmanın çok boyutlu yönüne vurgu yapmaktadır. Hirschman' a göre, bir yapboz bulmacasında diğer parçaların yeri belli olduğunda, belirli bir parçanın yerini bulmak oldukça kolaydır, fakat sadece bir parçası belirli olan bir yapbozun diğer parçalarının yerini bulmak oldukça zordur. Bu benzetmeden hareketle, ekonomik kalkınmanın alt faktörlerinin (ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve kurumsal mekanizma vb.) birbirleriyle yakından ilişkili olduğu, birinde bir iyileşme sağlanmasının diğerinin gelişmesine katkı sağlayacağı söylenebilir.

Özellikle ekonomik büyüme ile kalkınma çoğu kez birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat bu iki kavramı birbirinden ayırt etmek gerekir. Ekonomik büyüme daha çok ülkenin çıktı düzeyinde ve kişi başına gelirindeki artışı ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ise, ekonomik büyüme ile birlikte çıktı dağılımındaki ve ekonominin yapısındaki değişimleri içermektedir. (Nafziger, 2005).

Ekonomik kalkınma sayısal olarak ifade edilmeyen pek çok kavramı kapsamaktadır. Ekonomik büyüme ise kalkınmanın aksine niceliksel gelişmelerle ilgilidir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için şüphesiz ekonominin büyümesi, üretim artışının gerçekleşmesi, kişi başına GSYH' da artış olması gerekir. Fakat ekonomik büyüme tek başına ekonomik kalkınma için yeterli değildir. Büyüyen ekonominin mutlaka kalkınacağını söylemek zordur.

2000 yılında Birleşmiş Milletlerin 189 ülkesi 2015 yılına kadar başarılması gereken 8 kalkınma hedefi için karar almıştır:

- Günlük 1 doların altında çalışan insanların yarı yarıya azaltılarak aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması,
- Evrensel bir ilköğretim yapısının oluşturularak bütün erkek ve kız çocuklarının ilköğretim eğitimlerinin garanti altına alınması,
- Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi,
- Çocuk ölümlerinin azaltılması,
- Anne sağlığının iyileştirilmesi,
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi,
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Kalkınma için küresel bir ortalığın geliştirilmesi¹

Dikkat edilecek olursa, kalkınma eğitim, sağlık, gelir dağılımı, beslenme gibi birçok sosyal faktörü içine almaktadır.

¹ Daha detaylı bilgi için bk. Birleşmiş Milletler - <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/>

1.2.1. Ekonomik Kalkınmanın Ölçülmesi

1.2.1.1. GSMH ve Kişi Başına GSMH ile Ölçüm

GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), bir milleti meydana getiren fertlerin belirli bir dönemde (genellikle bir yıl içinde) yarattıkları mal ve hizmetlerin toplam değeridir (Ülgener, 1991). GSMH' da esas olanın ülke vatandaşlığı olması sebebiyle bu noktada GSYH' dan ayrılmaktadır. Çünkü GSYH, o ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren yabancı ülke yurttaşlarının da ürettiği mal ve hizmetleri de kapsamaktadır. Başka bir deyişle, GSMH bir ülkenin yurt dışında çalışan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYH' ya eklenip, ülkede çalışan yabancıların kendi ülkelerine gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYH' dan düşülmesi ile elde edilen değeri göstermektedir. Bir ülkenin GSMH' sı o ülkenin nüfusuna bölündüğünde ise kişi başına GSMH' sı bulunur.

Bazı uluslararası örgütler kişi başına GSMH değerini kullanarak ülkeler arası gelişmişlik farkını ortaya koymak için bazı sınıflandırmalar yapmaktadırlar. Bu uluslararası örgütlerden birisi olan Dünya Bankası her yılın Temmuz ayında kişi başına gayri safi milli hasılayı göz önünde bulundurarak ülke sınıflandırması yapmaktadır. 1 Temmuz 2012 itibariyle ülkelerin gelir düzeyine göre yapılan bu sınıflandırma şöyledir²:

- **Düşük gelirli ülkeler:** Kişi başına 1025 dolar ve daha az GSMH' ya sahip ülkeler
- **Düşük orta gelirli ülkeler³:** Kişi başına 1026 dolar ile 4035 dolar arası GSMH' ya sahip ülkeler
- **Yüksek orta gelirli ülkeler:** Kişi başına 4036 dolar ile 12475 dolar arası GSMH' ya sahip ülkeler
- **Yüksek gelirli ülkeler:** Kişi başına 12476 dolar ve daha üstü GSMH' ya sahip ülkelerden oluşmaktadır.

Kalkınma terminolojisinde sıklıkla kullanılan iki kavramdan söz etmek bu noktada faydalı olacaktır. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler.

² Daha detaylı bilgi için bk. Dünya Bankası - <http://data.worldbank.org/news/newest-country-classifications-released>.

³ Düşük orta gelirli ülkeler sıklıkla gelişmekte olan ülkeleri ifade etmektedir. Fakat aynı grupta yer alan ülkelerin muhakkak ki benzer kalkınmışlık düzeyine sahip olmaları beklenmemelidir.

Aşağıda belirtilen terimler bazen ülke sınıflamaları için aynı anlamda kullanılmaktadır:

- Azgelişmiş, gelişmekte olan, gelişmemiş, fakir, geri kalmış, üçüncü dünya ve güney ülkeleri⁴
- Gelişmiş, sanayileşmiş, zengin, ileri, birinci dünya ve kuzey ülkeleri (Arabsheibani, 2009)⁵.

Gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerin aksine, çoğu mal ve kaynak piyasaları düzgün işlemez, üreticiler ve tüketiciler tam bilgiye sahip değildirler, piyasa fiyatı arz ve talep tarafından belirlenemez ve piyasa dengesizliği çok yaygındır (Todaro vd., 2012).

1.2.1.2. Satın Alma Gücü Paritesi ile Ölçüm

Uluslararası karşılaştırmalarda döviz kuruna göre dolar cinsinden belirtilen GSMH ve kişi başına GSMH rakamlarını kullanırken dikkatli olmak gerekir. Çünkü farklı gelişme düzeylerine sahip iki ülke arasındaki reel döviz kuruna göre hesaplanan söz konusu değerler, bu iki ülke arasındaki satın alma gücünün ölçülmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu eksiklik nedeniyle geliştirilen satın alma gücü paritesi (PPP) yaklaşımına göre, ülkeler arası fiyat düzeyi farklarını ortadan kaldırmaya yarayan bir para birimi dönüştürme oranı hesaplanmaktadır (Eğilmez, 2010). Bu dönüştürme oranı hesaplanırken de hem dış ticarete konu olan hem de dış ticarete konu olmayan mal ve hizmetler kullanılmaktadır.

Belli bir tarihte, Türkiye’ de fiyatlar Türk Lirası cinsinden P_t , ABD’ deki fiyatlar Dolar cinsinden P_f olsun. Bu durumda satın alma gücüne göre döviz kuru $(P) = P_t / P_f$ formülüyle bulunur. Örneğin, belli bir mal İstanbul’ da 5 ₺, New York’ ta 2 \$ ise satın alma gücüne göre dolar kuru $2.5 ₺$ olur $(5/2=2.5)$.

⁴ Azgelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler aynı anlamda kullanılmaktadır. Politik nedenlerden ötürü son dönemlerde en çok kullanılan kavram gelişmekte olan ülkelerdir.

⁵ Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya gibi ekonomik olarak gelişmiş kapitalist ülkeleri kapsamaktadır.

Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan GSMH ve kişi başına GSMH değerleri ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını ortadan kaldırdığı için daha güvenilir sonuçlar vermektedir.

1.2.1.3. Yaşamın Fiziki Niteliği Endeksi (PQLI) ile Ölçüm

Bir ülkenin milli gelirinin artmış olmasının o ülkenin kalkınmış bir ülke olarak adlandırılması için yeterli olmadığını daha önce belirtmiştik. Ekonomik göstergeleri bakımından benzer iki ülke, çocuk ölümleri, yoksulluk, eğitim gibi sosyal göstergelerde büyük farklılık gösterebilmektedir. Bu durum, ülke ekonomilerinin sosyal göstergelerini en az ekonomik göstergeleri kadar önemli hale getirmektedir.

Denizaşırı Kalkınma Konseyi tarafından önerilen yaşamın fiziki niteliği endeksi üç sosyal göstergeden oluşmaktadır. Bunlar: bebek ölüm hızı, yaşam süresi beklentisi ve yetişkin okur-yazarlık oranıdır. Bu göstergenin temel amacı, insanların en temel ihtiyaçlarının karşılanmasında dünyanın en yoksul ülkelerinin performansını ölçmektir (Morris, 1979; Nafziger, 2006). Yaşamın fiziki niteliği endeksi değeri 150 ülke için 1979 yılında Morris David Morris tarafından yayınlanmıştır (McGillivray, 2007).

1.2.1.4. İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) ile Ölçüm

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1990 yılından beri hesaplanan İnsani Kalkınma Endeksi de (HDI) insani kalkınmayı gelirin yanı sıra, eğitim, sağlık gibi göstergelerle ölçmeyi hedefleyen ve özellikle uluslararası karşılaştırmalarda sıkça kullanılan bir endekstir. Bu endeks ülkeleri 0 (düşük insani kalkınma) ile 1 (yüksek insani kalkınma) arasında bir değer ile sıralamaktadır.

Şekil 1.1: İnsani Kalkınma Endeksinin Bileşenleri

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2013, The Rise of South, Human Progress in a Diverse World, ss. 144

Şekil 1.1 insani kalkınma endeksinin bileşenlerini göstermektedir. Söz konusu bileşenleri açıklayacak olursak: yaşam standardı, satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış kişi başına GSMH değerleriyle dolar bazında hesaplanmaktadır. Eğitim endeksi hesaplanırken ortalama eğitim süresi ve beklenen eğitim süresi göstergeleri göz önüne alınırken, sağlık endeksi için doğumda beklenen yaşam süresi kullanılmaktadır⁶. Bu üç faktörün ortak birime çevrilmesinde ve endeksin oluşturulmasında yukarıda belirtilen değişkenlerin her biri için en düşük ve en yüksek değerler belirlenmektedir. Son olarak, her bir değişken için 0 ile 1 arasında bir değer bulunup, 1.2 numaralı denklem kullanılarak insani kalkınma endeksi hesaplanmaktadır. Hesaplanan değer 1' e yaklaşması ekonomik kalkınmada yaşanan olumlu gelişmeyi ifade etmektedir.

$$\text{İnsani Kalkınma Endeks} = \sqrt[3]{\text{Yaşam Standardı} \times \text{Eğitim} \times \text{Sağlık}} \quad (1.2)$$

Gana Örneği⁷

Gösterge	Değer
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	64.6
Ortalama Eğitim Süresi	7.0
Beklenen Eğitim Süresi	11.4
Kişi Başına GMSH (PPP \$)	1.684

⁶ İnsani Gelişim Endeksinin hesaplanmasında kullanılan göstergeler 2010 yılından sonra yapılan değişiklikleri kapsamaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Birleşmiş Milletler Human Development Report 2013, The Rise of South, Human Progress in a Diverse World, Technical Notes - <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2013/>

⁷ Daha detaylı bilgi için bk. Human Development Report 2013, The Rise of South, Human Progress in a Diverse World, Technical Notes - <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2013/>

$$\text{Yaşam Beklentisi Endeksi} = \frac{64.6 - 20}{83.6 - 20} = 0.701 \quad (1.3)$$

$$\text{Ortalama Eğitim Süresi Endeksi} = \frac{7.0 - 0}{13.3 - 0} = 0.527 \quad (1.4)$$

$$\text{Beklenen Eğitim Süresi Endeksi} = \frac{11.4 - 0}{18.0 - 0} = 0.634 \quad (1.5)$$

$$\text{Eğitim Endeksi} = \frac{\sqrt{0.527 \times 0.634} - 0}{0.971 - 0} = 0.596 \quad (1.6)$$

$$\text{Gelir Endeksi} = \frac{\ln(1684) - \ln(100)}{\ln(87478) - \ln(100)} = 0.417 \quad (1.7)$$

$$\text{İnsani Kalkınma Endeksi} = \sqrt[3]{0.701 \times 0.596 \times 0.417} = 0.558 \quad (1.8)$$

1.2.2. Ekonomik Kalkınmanın Göstergeleri

1.2.2.1. Kişi Başına GSMH

İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülke olsun ekonomik kalkınmanın en önemli göstergesi kişi başına GSMH değeridir. Şüphesiz ki, kişi başına GSMH, sosyal göstergeler ile yakından ilişkilidir ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi için gerekli bir unsurdur (Hicks ve Streeten, 1979). Fakat ekonomik kalkınmışlığı göstermede tek başına yeterli değildir. Çünkü ekonomik kalkınma çok boyutlu bir kavramdır ve kişi başına GSMH ekonomik kalkınmanın sadece bir boyutunu göstermektedir (McGilivray, 2007). Çok boyutlu bir kavram olması, maddi yaşam standardı (gelir, tüketim ve zenginlik), sağlık, eğitim, kişisel faaliyetler, politika ve hükümet, sosyal ilişkiler, çevresel koşullar ve güvensizlik gibi koşulların aynı anda düşünülmesini gerektirmektedir.

Öncelikle söz konusu kavram, matematiksel bir ifadeden ibaret olup, ortalama bir değerdir. Gelir dağılımının nasıl olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi içeriğine sahip değildir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı ile ilgili bir adaletsizlik varsa, bu değer güvenilirliğini yitirmektedir. Bunun yanında, ekonomik kalkınmanın gelir bazlı ölçülmesinde ülkeler arası ulusal fiyat farklılıklarının olması nedeniyle, ülkelerin GSMH değerleri olduğundan daha düşük veya daha yüksek çıkabilmektedir. (McGilivray, 2007). Bu yüzden, Nordhaus ve Tobin (1972) GSMH göstergesi için bazı düzenlemeler yaparak MEW (Ekonomik Refah Ölçüsü) geliştirmişlerdir. Nordhaus ve Tobin sağlık ve eğitim

harcamalarını yeniden sınıflandırarak bunları tüketim değil yatırım olarak nitelendirmişlerdir⁸ (Hicks vd., 1979).

Ekonomik refah ölçüsünün bileşenleri Şekil 1.2' de gösterilmiştir.

Şekil 1.2: Ekonomik Refah Ölçüsünün Bileşenleri

Kaynak:

http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Measure_of_economic_welfare_MEW.html
(Erişim tarihi: 20.02.2014)

1.2.2.2. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı; ekonomide bir yıl içinde yaratılan gelirin, bireyler ya da üretim faktörleri tarafından nasıl paylaşıldığını göstermektedir. Gelirin adaletsiz dağıldığı toplumlarda, sosyal hoşnutsuzlukların, toplumsal huzursuzlukların ortaya çıktığı, darbe, devrim, kitlesel şiddet ve politika belirsizliği gibi risklerin arttığı ve bunların ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Özellikle gelir dağılımının adaletli şekilde dağıldığı gelişmiş ülkelerde, sosyal uyumun ve dayanışmanın daha iyi sağlandığı, ülke vatandaşlarının sosyal destek ve sermayeden daha fazla yararlandığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak da, sağlık bir nüfus ortaya çıkmaktadır (Deaton, 2001).

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin gelir dağılımıyla ilgilenmesinin birçok nedeni vardır. Genel olarak, gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluğu doğuran temel faktörlerden biridir. Çünkü ortalama gelir, eğitim, toprak mülkiyeti gibi büyüklüklerdeki artan eşitsizlik daha yüksek düzeyde mutlak ve göreceli yoksulluk doğurmaktadır (McKay, 2002). Dolayısıyla, yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği birbirini etkileyen iki kavram olup; aralarında sıkı bir değiş-tokuş (trade-off) bulunmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik

⁸ Daha detaylı bilgi için bk.

http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Measure_of_economic_welfare_MEW.html

kalkınmanın en önemli amaçlarından biri gelirin adaletli dağılımı sağlayarak, yoksulluğu önlemektedir. (Levin ve Bigsten, 2000).

Tarihsel bir perspektifle bakıldığı zaman, geçmiş dönemlerde oligarşiyle yönetilen hükümetlerin gelir dağılımını doğal bir süreç olarak gördükleri, fakat günümüzün modern toplumlarında bu düşüncenin yıkıldığı ve halkın gelir dağılımı adaletsizliğine karşı daha az tolerans gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum politika yapıcılarını gelir dağılımını düzeltmeye yönelik politikalar geliştirmeye yönlendirmektedir (Afonso ve Schuknecht vd., 2008). Politika geliştirmenin en ön koşulu sorunun tespit edilmesi olduğuna göre, gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek bu noktada büyük önem arz etmektedir.

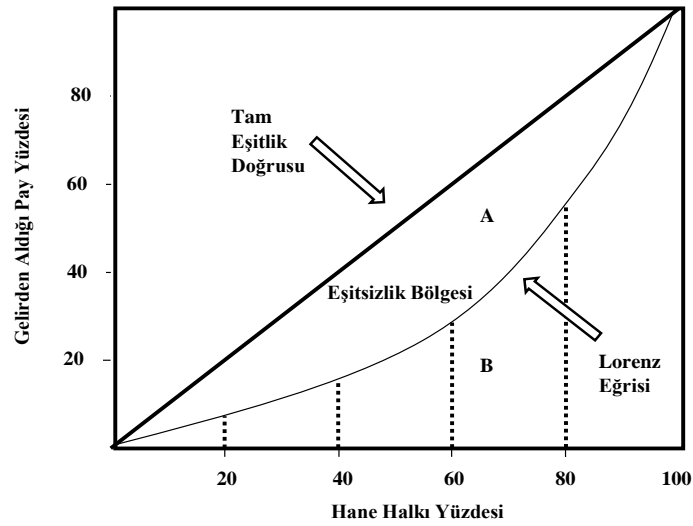
Bir ülkenin milli gelirinin bireyler arasında ne kadar adaletli bölüştüğünü görmek için temel olarak iki yaklaşım kullanılmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımı ve kişisel gelir dağılımı. Fonksiyonel gelir dağılımı, toplam gelirin üretim faktörleri arasındaki bölüşümünü yani emeğin payı olan ücretin, doğal kaynakların payı olan rantın, sermayenin payı olan faizin ve girişimcinin payı olan karın milli gelirden aldığı payı gösterirken; kişisel gelir dağılımı, milli gelirin kişiler ve/veya tüketici birimleri (haneler) arasındaki dağılımını göstermektedir.

Bir ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğini ölçmek ve bunu diğer ülkelerle karşılaştırmak için kişisel gelir dağılımından elde edilen Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı kullanılmaktadır. Burada, hane halkı veya bireyler fakirden zengine doğru sıralanır. Daha sonra bütün bireyler yüzdelik gruplara ayrılır ve bütün bu grupların gelirleri yüzdelik olarak GSYH cinsinden hesaplanır. Son olarak gruplar tarafından alınan gelir payları birikimli olarak tabloya yansıtılarak, kişisel gelir dağılımı tablosu ve ardından Lorenz Eğrisi oluşturulur (Soubbotina ve Sheram, 2000).

Tablo 1.1: Kişisel Gelir Dağılımı

Hanehalkı Yüzdesi	Gelirden Aldığı Pay Yüzdesi
20	4.9
40	13.5
60	26.1
80	45.1
100	100

Kaynak: Ertek, T. (2009) *Temel Ekonomi (3.Basım)*, Beta Yayınevi: İstanbul ss. 250.

Şekil 1.3: Lorenz Eğrisi

Kaynak: Ertek, T. (2009) *Temel Ekonomi (3.Basım)*, Beta Yayınevi: İstanbul ss. 250.

Şekil 1.3’ de gösterilen karenin dikey kenarında gelirin birikimli payları, yatay kenarında ise nüfusun birikimli payları yüzde olarak gösterilmektedir. Köşegen doğru (tam eşitlik doğrusu) gelir ile nüfus arasında eşit dağılımı göstermektedir. Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça gelir dağılımında eşitsizlik artmaktadır.

Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmede kullanılan diğer gösterge Gini Katsayısıdır. Gini Katsayısı 1912 yılında Corrado Gini tarafından geliştirilmiş ve Lorenz Eğrisi ile yakından ilişkili bir göstergedir (Bellu and Liberati, 2006). Bu katsayı ise 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Buna göre 0 gelirin eşit, 1 ise eşitsiz dağıldığını göstermektedir (Levine, 2012).

$$\text{Gini} = \frac{A}{A + B} = \frac{\text{Lorenz Eğrisi ike Mutlak Eşitlik Doğrusu Arasında Kalan Alan}}{\text{Toplam Alan}} \quad (1.9)$$

Buna göre A alanı küçülürse Gini Katsayısı küçülür ve gelir dağılımı eşitsizliği azalır. Tam tersi durumda, A alanı büyürse Gini Katsayısı büyür ve gelir dağılımı eşitsizliği artar.

1.2.2.3. Beşeri Sermaye

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde beşeri sermaye oldukça önemli bir faktördür. II. Dünya Savaşından sonra Milton Friedman, Gary Becker ve Jacob Mincer gibi bazı iktisatçılar tarafından geliştirilen beşeri sermaye teorisi, beşeri sermayenin bireyler ve toplum için faydalarını incelemekte ve insanların eğitim, yetiştirme ya da diğer etkinlikler aracılığı ile kendilerine yatırım yapmaları ve böylelikle yaşam boyu kazançlarını arttırarak gelirlerini yükseltmelerini ifade etmektedir (Bloom ve Canning vd., 2006; Özsoy, 2007). Beşeri sermaye iki temel bileşenden oluşmaktadır: eğitim ve sağlık.

1.2.2.3.1. Eğitim

Beşeri sermayenin en önemli bileşenlerinden biri eğitimidir. Eğitim, ekonomik büyümenin teşvik edilmesinde ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinde büyük rol oynamakta ve özellikle Birleşmiş Milletler' in kurulmasından bu yana, sosyal ve insani kalkınmanın en önemli parçası olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda hükümetlerin eğitime öncelik verdikleri ve eğitim sistemlerinde hızlı gelişmelerin olduğu görülmektedir.

Birçok ekonomik model, eğitimin ekonomik kalkınmayla en alakalı yönünün yetişkin becerisi olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, yetişkin becerilerini doğrudan ölçen veri setinin olmayışı, uluslararası karşılaştırmalarda bir engel oluşturmaktadır. Bu yüzden, literatürde yetişkin becerileri yerine bazı temsili değişkenler kullanılmaktadır (Green ve Little vd., 2007). Bu değişkenlerden biri okur-yazarlık oranıdır. Çünkü az gelişmiş ülkelerin en tipik özelliklerinden biri okur-yazarlık oranlarının düşük olmasıdır. Az gelişmiş ülkelerin okur -yazarlık oranı, bölgeler açısından bakıldığında kırsal kesim, cinsiyet açısından bakıldığında ise kadın aleyhine dengesiz olduğu görülmektedir. Bunun yanında eğitim seviyesini açıklamada kullanılan bazı diğer değişkenler şunlardır: eğitim-öğretim harcamalarının milli hasıladan aldığı pay, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ve okullaşma oranı.

1.2.2.3.2. Sağlık

Beşeri sermayenin diğer bileşeni olan sağlık, ekonomik kalkınmanın temel ana girdilerinden biridir. Çünkü sosyal, finansal, politik kalkınma beceri kazandırılmış sağlıklı tüketici ve üreticiye bağlıdır.

Bireyler ve aileler için sağlık, gelecek için ekonomik güven ve kişisel gelişim sağlamakta ve verimlilik, okulda öğrenme kapasitesi, entelektüel, fiziksel, duygusal gelişim için temel oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, sağlıklı bir toplumdan ekonomik kalkınmaya doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır (World Health Organization, 2001). Aynı zamanda, son dönemlerde ekonomik kalkınmanın yaşam beklentisini ve refahı artırdığını, çocuk ölümlerini ve doğum oranlarını azalttığını öne süren çalışmalarda yapılmaktadır. Buna göre, yüksek işgücü verimliliği iyileştirilmiş sağlık yapısı ile sonuçlanmaktadır (Kahn ve Yang 2008). İster ekonomik kalkınmadan sağlığa, isterse sağlıktan ekonomik kalkınmaya olsun, ekonomik kalkınma ile sağlık arasında nedensellik ilişkisi bulunduğu bir gerçektir (Preston, 1975; Smith, 1999).

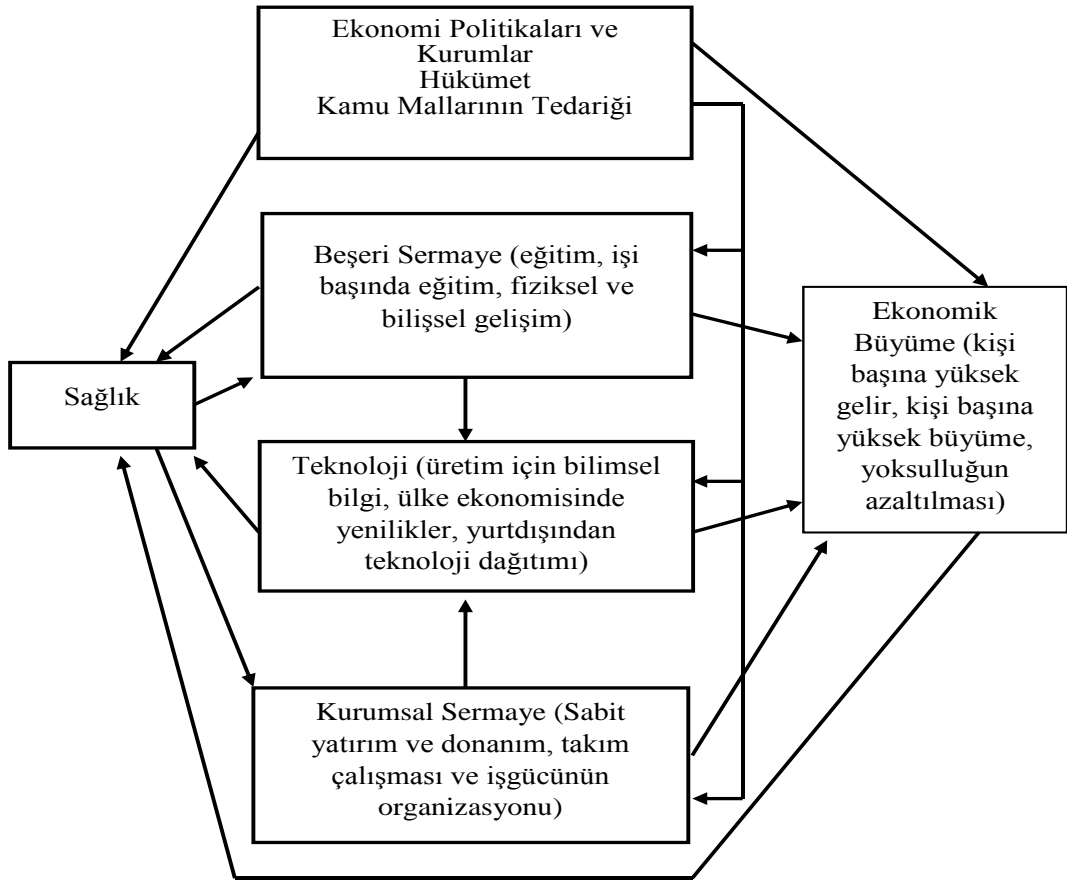
Beşeri sermaye bileşeni olarak sağlık, hem doğrudan hem de dolaylı yollarla ekonomik performansı etkilemektedir. Sağlığın işgücü verimliliğini etkilemesi doğrudan bir etkidir. Sağlıklı yetişen bir çocuğun gelecekte elde edeceği geliri arttırması da dolaylı bir etki olarak gösterilebilir (Lustig, 2006).

Bir ülkenin vatandaşları sağlıklı ise şu ekonomik kazançları sağlar:

- Kalp hastalıklarından dolayı ölenlerin sayısında %10' luk bir azalma tek başına 4 trilyon dolardan daha fazla, kanserlerden ölenlerin sayısındaki %1 azalma 430 milyar dolardan daha fazla bir değere sahiptir (Murphy ve Topel, 2003).
- Yaşam uzunluğundaki 10 yıllık bir artış, tasarruf oranlarındaki % 4,5' lik bir artış sağlamaktadır (Bloom ve Canning vd., 2003).

Görüldüğü üzere, toplumun sağlık durumundaki bir gelişme ekonomik refah göstergelerinde gözle görülür bir artış yaratmaktadır.

Şekil 1.4: Ekonomik Kalkınmanın Girdisi Olarak Sağlık

Kaynak: WHO (2001) ss. 26

Şekil 1.4’ de sağlığın diğer ekonomik kalkınma göstergeleri arasındaki yeri gösterilmektedir. Buna göre, ekonomik çıktı; ekonomi politikaları, beşeri sermaye, teknoloji ve kurumsal sermayenin bir fonksiyonudur. Sağlığın ise beşeri sermaye ve kurumsal sermaye açısından önemli olması, ekonomik büyüme üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır (WHO, 2001).

Tüm bunlara rağmen, nüfus sağlığı ile ekonomik kalkınma arasında bir ilişkinin olmadığını öne süren çalışmalarında var olduğu unutulmamalıdır. Çünkü ülke vatandaşlarının yaşam beklentisindeki artış kişi başına geliri arttırmayabilir (Acemoğlu ve Johnson, 2007).

1.2.2.4. Nüfus

Ekonomi literatüründe nüfus artış hızının ülke ekonomisine hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunduğu kabul edilmektedir. Bazı araştırmacılar, nüfus artış hızı ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulurken, bazıları böyle bir pozitif ilişkinin söz konusu olmayacağını ileri sürmektedir.

Fakat günümüzün modern büyüme teorisine göre, çıktı düzeyi ile nüfusun büyüme oranı arasında negatif bir ilişki bulunmakta ve az gelişmiş ülkelerin yüksek nüfus artışına sahip olduğu ileri sürülürken, gelişmiş ülkelerin nüfus artış hızının sıfıra yakın olduğu düşünülmektedir.

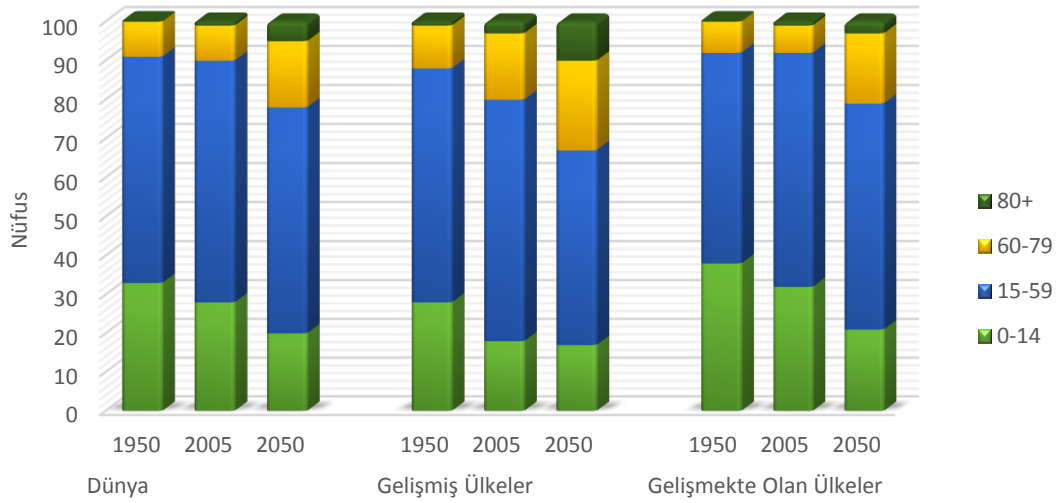
Nüfus artışı değişik şekillerde ortaya çıkabilir:

- Yüksek doğum ve ölüm oranları
- Düşük doğum ve ölüm oranları
- Kitlesele göç (Bloom ve Freeman, 1987).

Kişi başına milli gelirin ekonomik kalkınma açısından milli gelirden daha anlamlı bir gösterge olması nedeniyle nüfus artış hızı, milli gelir artış hızı ile yaşam standardı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu yüzden nüfus artış hızı ile milli gelir artışı hızı arasındaki ilişki son derece önemlidir (Feldstein, 2006). Çünkü ülke nüfusunun, ülkenin ekonomik kaynaklarıyla dengeli olması gerekmektedir. Bu dengeyi sağlayan nüfusa optimal nüfus denir⁹. Eğer, nüfus artış hızı fazla ise, şehirleşme hızlanmakta, cari harcamalar artmakta ve bu durum ekonomik kalkınma için ayrılan kaynakların azalmasına neden olmaktadır (Tonus, 2014). Bunun haricinde, nüfusun içeriği de yani nüfusun yaşlı mı yoksa genç mi olduğu da büyük önem arz etmektedir. Yaşlı nüfus, düşük işe katılım oranını, tasarruf oranını ve ekonomik büyümeyi; genç nüfus ise daha yüksek işe katılım oranını ve tasarruf oranını göstermektedir.

⁹ Optimal nüfus, ülkenin doğal kaynaklarını mevcut sermaye ile en iyi şekilde kullanılabilecek nüfus miktarıdır.

Grafik 1.1: Ülkelerin Gelişmiş Düzeylerine Göre Yaş Yapılarındaki Değişim

Kaynak: Bloom, D. E., Canning, D. ve Fink, G. (2011) "Implications of Population Aging for Economic Growth", *NBER*, No. 16705, ss. 5.

Grafik 1.1' de görüldüğü üzere hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin nüfus yapılarında önemli değişimler yaşanmıştır. Söz konusu bu değişimler günümüzün nüfus teorisini açıklar niteliktedir.

- Doğurganlık oranları ve gençlerin görel olarak sayıları azalmaktadır.
- Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların yaşam beklentisindeki artış gözlenmiştir. Yaşam beklentisindeki bu artışın sağlık konusunda yaşanan gelişmelerle ilişkisi oldukça fazladır.

1.2.2.5. Tasarruf ve Yatırım Düşüklüğü

Ekonomik kalkınmışlığın en önemli göstergelerinden biri de sermaye birikimidir. Sermaye birikimi hem gelir hem de üretim kapasitesi artışının en önemli kaynağıdır. Milli gelirin düşük olduğu ve nüfusun hızlı arttığı az gelişmiş bir ülkede sermaye miktarındaki artışı engelleyen faktör tüketim miktarındaki artıştır. Çünkü kişi başına gelirin düşük olduğu bir toplumda gelirin büyük bir kısmı tüketime, küçük bir kısmı ise tasarrufa ayrılıyor demektir (Yavilioğlu, 2002).

Bir ülkede yeterli sermaye birikimi yoksa o ülkede iç kaynaklardan beslenen bir yatırım oranından bahsetmek oldukça güçtür. Bu nedenle söz konusu ülke tasarruf fazlası olan ülkelerde kaynak aramaya başlamaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin en

önemli sorunlarından biri olan cari açık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Cari açık sorunu yaşamak istemeyen bir ülke tasarruf ile yatırım arasındaki dengeyi sağlamak zorundadır. Literatürde tasarruf ile yatırım arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır.¹⁰

Gelişmekte olan bir ülke için, genellikle net olmayan ulusal hasılanın %15' inden daha azı yatırımlara ayrılmaktadır. Bunun aksine gelişmiş ülkelerde söz konusu oran, %15' in üzerine çıkmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinin gelişme olanaksızlığı ve giderek artan gecikmişliği böyle açıklanmaktadır.

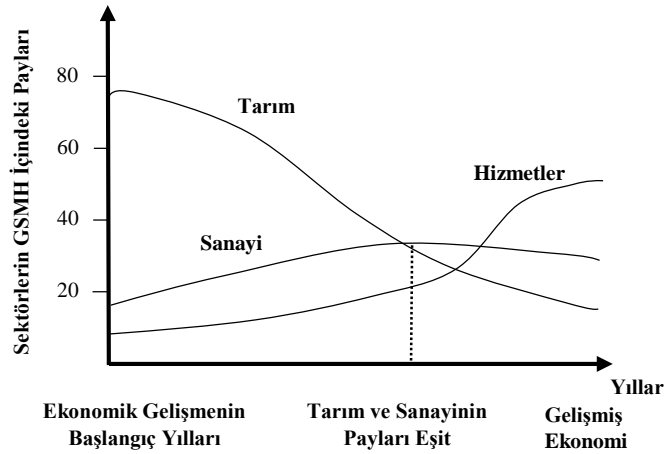
1960-2000 yılları arasında 112 ülke için yapılan çalışmada, kişi başına GSMH ortalama büyüme oranı % 1.8 olarak bulunurken, yatırımların GSMH' ya oranı % 16 olarak hesaplanmıştır. Bununla beraber, Sahra altı 38 Afrika ülkesi için, aynı oranlar sırasıyla % 0.6' da % 10' da kalırken, 9 Doğu Asya ülkesi için %4.9 ortalama büyüme oranını, % 25 yatırım oranı izlemiştir. Yapılan gözlemler, ekonomik büyüme ile yatırımlar arasında pozitif ilişkinin var olduğunu açık bir şekilde göstermektedir (Barro ve Martin, 2004).

1.2.2.6. Sektörel Yapı

Ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri dikkate alınarak, sektörlerin GSYH' dan aldıkları paylara ve çalışanların sektörel dağılımına bakıldığında, genel olarak az gelişmiş ülkelerde az bir sanayi kesimi dışında, genel görünümün tarımsal yapı şeklinde olduğu gözlemlenmektedir.

Gelişmiş ülkelerde ise, hem tarım kesiminin istihdamı hem de çıktısı milli gelir içinde küçük bir paya sahiptir. Bu oran, tarımda yüksek verimliliğe karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde % 1 civarındadır. Bununla beraber, sanayi kesiminde çalışan nüfusun payı da gelişmekte olan ülkelere göre daha azdır. Çünkü gelişmiş ülkelerde çalışan nüfus zamanla hizmet sektörüne kaymaktadır. Birçok kalkınma modeline göre, ülke gelişmiş ülke konumuna yaklaştıkça, sanayide istihdamın payı yavaş yavaş azalmakta, hizmet sektöründe ise artmaktadır. Bu durum Grafik 1.2' de gösterilmiştir (Todaro vd., 2012).

¹⁰ Bu çalışmalardan bazıları Feldstein ve Horioka (1980), Sinn (1991), Krol (1996), Coakley, Fuertes ve Spagnolo (2004).

Grafik 1.2: Kalkınma Süreci ve Temel Sektörler

Kaynak: Günsoy, G. ve Erdiñ, Z. (2013) İktisadi Büyüme, Anadolu Üniversitesi, ss. 20

1.2.2.7. Kentleşme Oranı ve Düalist Yapı

Az gelişmiş ülkelerde, genel görünümün kırsal tarımsal yapı olması sebebiyle, nüfusun büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu kesimde, eksik bilgi ve sosyal tabakalaşma nedeniyle market yapısı bozulmakta ve insanlar daha da fakirleşmektedir. Bununla beraber, nüfus kitlesel olarak şehirlere göç etmekte ve bu durum hızlı kentleşme sorununu ortaya çıkarmaktadır (Todaro vd., 2012).

Hızlı kentleşme ile birlikte modern ve geleneksel kesimin faaliyetlerini beraber sürdürmeye çalıştığı düalist yapı (ikili yapı) ortaya çıkmaktadır. Düalist yapı hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde görülebilmektedir. Fakat az gelişmiş ülkelerde daha çok rastlanan bir olgudur.

Bu bölümde, ekonomik kalkınmanın kavramsal çerçevesi, ölçülmesi ve göstergeleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, ekonomik kalkınmanın tarihsel boyutu incelenerek, ekonomik kalkınma modelleri ve ekonomik kalkınmanın belirleyicileri tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KALKINMANIN TARİHİ

Birinci bölümde, ekonomik kalkınma kavramı ve bu kavramla alakalı değişkenlerin tanımlamalarına, ekonomik kalkınmanın ölçülmesi yöntemlerine ve göstergelerine değindik. İkinci bölümde ise, modern kalkınma literatürüne geçişte temel oluşturacak ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak olan, ekonomik kalkınmanın tarihsel gelişimi anlatılarak, ekonomik kalkınma modelleri mercek altına alınacaktır. Daha sonra, ekonomik kalkınmanın belirleyicilerine yer verilecek ve burada coğrafya, dışa açıklık ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

2.1. EKONOMİK KALKINMANIN TARİHİ

2.1.1. Merkantilist Akım

17. yüzyılın başlarına kadar, tüm Avrupa Kraliyet Mutlak İdare Rejimi ile yönetilmiştir. Fakat bir kralın bütün toplumu tek başına yönetemeyeceğinin anlaşılması, hiyerarşik bürokrasiye geçilmesine ve böylece krallar, soylular ve büyük ölçekli tüccarlar arasında Mutlak İdare Rejimi Kuralı oluşturulmasına neden olmuştur. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar geçen bu politik-ekonomik sistem tarihçiler tarafından Merkantilist akım olarak adlandırılmıştır (Rothbard, 1995).

Merkantilistler, devamlı olarak ülkenin nasıl zengin ve güçlü olabileceğini sorgulamış ve bunun ancak pozitif dış ticaret dengesiyle sağlanabileceğini öne sürmüşlerdir (Samuels ve Biddle, 2003). Bu düşünce sistemine göre, pozitif dış ticaret dengesine sahip olmanın yolu ise altına ve her türlü değerli madene sahip olmaya dayanmaktadır. Bu nedenle, dış ticaret ülkeye altın ve gümüş girişini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmeli, ucuz hammadde ithalatı ile sanayi desteklenmeli, mamul malların ithalatına korumacı önlemler getirilmeli ve nihai malların ihracatı arttırılmalıdır (Blaug, 1985).

Bunun yanında, merkantilistler aktif devlet görüşüne sahiptir. Bu düşünceye göre, devlet ekonomiye müdahale etmeli ve piyasada aktif olarak yer almalıdır (Backhaus,

2012). Bu doğrultuda, devlet gücünü kullanarak ihracatı teşvik etmeli ve ithalatı sınırlandırmalı, ülkenin zenginleşmesini sağlayacak kıymetli maden stokunu arttırmalıdır (Ersoy, 2008). Merkantilist düşünürlerin milliyetçi olması onları ulusların zenginliği ile değil, sadece kendi uluslarının zenginliği ile ilgilenmelerine yönlendirmiştir. Bu düşünceye göre, bir ülkenin uluslararası alanda rekabet gücüne sahip olması, ülke içindeki ücret düzeyinin düşük tutulmasına bağlıdır. Ücretlerin düşük, üretimin yüksek kalmasını isteyen bir ülke ise, sürekli olarak nüfus artışını desteklemeli ve dışa göçü sınırlandırmalıdır (Backhaus, 2012).

Kısaca, bu dönemde siyasi gücün ekonomik güce, ekonomik gücün ihracat fazlasına, ihracat fazlasının ise üretim gücünün yani nüfusun arttırılmasına bağlı olduğu görüşü egemendir. Bir ülke ancak tükettiğinden daha fazla üretirse ihracat fazlasına sahip olabilir ve böylece altın ve gümüş miktarını attırarak, zenginliğe ulaşabilir. Ancak Merkantilist düşünce bir süre sonra başarısızlığa uğramıştır. Bunun en büyük nedeni altın, gümüş gibi değerli madenlerin büyük bir kısmının az sayıda ülkenin elinde toplanmasıyla, fiyatların hızlı bir şekilde yükselmesidir.

2.1.2. Fizyokrasi Akımı

Fizyokratlar, hükümete verdikleri yetki bakımından Merkantilistlerden keskin biçimde ayrılmaktadır. Bu düşünce okuluna sahip düşünürler, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmakta, devlet müdahalesinin ülkenin ekonomik verimliliğini olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmektedirler. (Robbins, 1968; Robbins, 1998). Bu kapsamda düşünüldüğünde, ilk ekonomik düşünce okulu olan Fizyokrasi akımı, Merkantilist akım ve Klasik akım arasında geçiş sağlayarak, Klasik akım tarafından savunulan liberal kapitalizm için ortam hazırlamıştır.

Bunun yanında, fizyokratlara göre, ekonomide en önemli sektör tarımdır ve ancak ülkeler tarım sektörlerini iyileştirerek kalkınabilirler (Roncaglia, 2005). İleri sürdükleri bu düşünce, o dönemde ticaret ve sanayi kesiminin, günümüzün ekonomik kalkınma modellerinin aksine, kısır faaliyetler olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu yönüyle, günümüzün kalkınma modelleriyle, Fizyokrasi akımının kalkınma modellerinin çeliştiği söylenebilir. Çünkü önceki bölümde de açıklandığı üzere, günümüzün birçok sanayileşmiş ülkesinde tarım sektörünün payı giderek azalmakta, söz konusu ülkelerde hizmet ve sanayi sektörü öne çıkmaktadır.

2.1.3. Klasik Akım

Klasik akım yaklaşık olarak 100 yıl boyunca ekonomik düşünceye hüküm sürmüş ve genel olarak makroekonomi ve ekonomik büyüme konularıyla ilgilenmiş bir iktisadi okuldur. Klasik akımın ekonomik büyüme ve kalkınma ile alakalı olan ilkeleri şu şekilde sıralanır (Samuels vd., 2003):

- Devletin görevleri sınırlı olmalıdır. Ekonomiye sürekli olarak müdahale eden bir devlet, doğal yasalara göre işleyen piyasa mekanizmasına zarar verir ve ekonomik verimliliği düşürerek, büyümeyi azaltır.
- İş bölümü toplumun refahının artırılması için gereklidir.
- Ekonomi her zaman tam istihdamda dengededir ve ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir.

Ekonomi biliminin kurucusu olarak gösterilen Adam Smith (1723-1790), çalışmalarında zenginlik, gelir ve gelir dağılımı, kurumsal altyapı ve rekabet yapısı gibi konuları analiz etmiş bir Klasik akım iktisatçısıdır (Medema ve Samuels, 2004).

Adam Smith' in "Ulusların Zenginliği" (Wealth of Nations) kısa adıyla bilinen eserinin ana teması ekonomik kalkınmadır. Söz konusu kitapta, gelir dağılımından, iş bölümüne, kurumsal yapının tarihsel sürecinden, devletin ekonomideki yerine kadar ekonomik kalkınma ile alakalı birçok konuya değinilmiştir (Roncaglia, 2005; Blaug, 1985).

Adam Smith' e göre, bir ülkenin zenginlik yaratabilmesi, iş bölümüne gitmesine, bu konuda avantajlı konuma gelmesine bağlıdır. Bireylerin belirli bir görevde, firmaların ise belirli bir malda uzmanlaşması ekonominin sağlıklı olarak işlemesi için gereklidir (Roncaglia, 2005; Medema vd., 2004).

Adam Smith, zenginliğin malların ya doğrudan tüketilmesine ya da başka bir mal üretilmesi için kullanılmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Medema vd., 2004). İnsanları bu zenginliği sağlamak için mal üretmeye teşvik etmenin yolu da onlara gelir sağlamaktan, yani onların kişisel çıkarlarını arttırmaktan geçmektedir (Suntum, 2005). Bu yüzden, kişisel çıkar ulusal zenginliğin artırılması ve insanların yaşam standartlarının geliştirilmesi için en önemli itici güçtür (Suntum, 2005).

İşbölümünü zenginliğin olmazsa olmazı olarak gören, ancak ve ancak işbölümünde üstünlük sağlamış toplumların zenginliklerini arttırabileceğini ifade eden Adam Smith, aynı zamanda, kişisel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasında yakın ilişki olduğunu, kişisel çıkarların ön planda tutulduğu toplumların yaşam standartlarının yüksek olacağını öne sürmüştür. Adam Smith' in düşüncelerinin, günümüzün birçok gelişmiş ekonomisinde, başarıyla uygulandığı ve halen uygulanmakta olduğu, söz konusu ülkelerde işbölümünün düzgün şekilde işlediği, kişisel çıkarların ön plana çıktığı açık bir şekilde görülmektedir.

Ekonomi teorisinin birçok alanına önemli katkılar yapan David Ricardo (1772-1823) ise, zenginliğin arttırılması için tarımı öne çıkarmaktadır. Ona göre, tarım aynı malın hem girdi hem de çıktı olarak değerlendirildiği tek sektördür ve ülkenin bir bütün olarak ilerlemesinde kaldıraç görevi bulunmaktadır. (Barber, 1967).

David Ricardo tarım sektörüne özel bir rol yüklemesine rağmen, Fizyokratlar gibi, tarımı tek üretken sektör olarak da değerlendirmemiştir. Aksine, diğer sektörlerin de geliştirilmesi gerektiğini ancak bunun tarım sektöründe yaşanan iyileşmelerle başarılabilirliğini öne sürmüştür.

David Ricardo, büyüyen bir ekonomiyi teknolojik gelişmenin takip edeceğini ve bu teknolojik gelişmenin iki şekilde ortaya çıkacağını belirtmektedir:

- Toprak tasarrufuna yönelik yenilikler
- Sermaye ve işgücü tasarrufuna yönelik yenilikler

Toprak tasarrufuna yönelik yenilikler, daha iyi gübre seçimi ve daha verimli mahsul rotasyonu şeklinde ortaya çıkarken, sermaye ve işgücü tasarrufuna yönelik yenilikler, hayvan hastalıkları ile ilgili bilgilerin arttırılması ve tarımsal aletlerin geliştirilmesi konularında ortaya çıkmaktadır (Blaug, 1985).

Klasik Akımın bir başka iktisatçısı Thomas Robert Malthus (1776-1834) yaptığı gözlemler sonucunda, İngiltere' nin bazı bölgelerinde nüfus artışı ile yoksulluk artışı arasında pozitif bir ilişki bulmuş ve bu artan yoksul nüfusun, zengin toprak sahiplerine büyük bir finansal yük getirdiğini fark etmiştir. Yaptığı analizlerin devamında ise, nüfusun herhangi bir engelle karşılaşmadığı takdirde geometrik, gıda maddelerinin ise aritmetik bir hızla arttığını gözlemlemiş ve nüfus teorisini geliştirmiştir (Kula, 1998).

Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, bir ülkede zamanın belli bir noktasında nüfusun ve bu nüfusu yeterli miktarda besleyecek gıda miktarının 1 olduğunu kabul edelim. Bu durumda nüfus her 25 yılda bir önceki yılın iki katına (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256) çıkacak ve 200 yıl sonra başlangıç değerinin 256 katı kadar artmış olacaktır. Buna karşılık aritmetik olarak artan (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) gıda maddeleri 200 yıl sonra başlangıç değerinin 9 katı kadar artmış olacaktır. Görüldüğü üzere, gıda maddesi artış oranı toplam nüfusu besleyecek düzeyin çok altındadır (Rubin, 1979). Gıda maddeleri miktarı ile nüfus arasındaki bu iraksamanın nedeni, toprağın arzının sınırlı olması nedeniyle azalan verimler yasasına tabi olmasıdır. Şöyle ki, toprak arzı sınırlı iken, bunun üzerinde çalışan işgücü miktarı artarsa, azalan verimler yasası gereği, gıda miktarı artacaktır fakat bu artış, verimlilikteki düşüş nedeniyle azalan oranda gerçekleşecektir. Yeni toprakların tarıma açılması her ne kadar buna bir çözüm olarak düşünülse de, tarıma açılan toprağın kalitesi, var olan toprağın kalitesinden düşük olacak, azalan verimler yasasının çalışmasına engel olamayacaktır (Kula, 1998).

Genel olarak değerlendirilecek olursa, iktisadi analiz tarihinde kalkınmışlığı ve az kalkınmışlığı belirleyen dinamiklerin tek başına yeterli olduğunu söylemek zordur. Örneğin, Merkantilist akım zenginliğe dış ticaret fazlası verilerek ulaşılabileceğini savunurken, Fizyokrasi akımı ve David Ricardo zenginlik için tarıma öncülük verilmesini öne sürmüştür.

2.1.4. Marksist Akım

(Neo) Klasik Ekonomistler kapitalizmi, bu sistemin büyüme oranı ve verimlilik gibi konulardaki üstünlükleri ile haklı çıkarmaya çalışırken, Karl Marx (1818-1883) bunun aksine, kapitalizmin kitlesel insani maliyetleri üzerine odaklanmış; zenginliğin adaletsiz dağılımı, kötü sağlık ve barınma koşulları, çocuk ve kadın işgücü gibi konuları gündeme taşımıştır (Backhaus, 2012).

Karl Marx, Antik Yunan zamanından günümüze kadar geçen süreyi, tam anlamıyla eksiksiz ve insanın, toplumun doğası kavramlarını ayrıntılı şekilde ele alan bir fikir sistemiyle formüle etmiştir (Hunt ve Lautzenheiser, 2011). Bu fikir sisteminin temelini Klasik ekonomistlerden devralan Karl Marx' ın Klasik ekonomistlere yönelik birçok tartışmalı görüşü bulunmaktadır. Bunlardan en önemli üç tanesi şu şekilde sıralanabilir (Barber, 1967):

- Klasik ekonomistler sermayenin ve karın sosyal temellerini açıklamada yetersiz kalmışlardır.
- Kapitalizmin ne olduğu, tarihsel özellikleri, sosyal ve teknolojik boyutları Klasik ekonomistler tarafından tam anlaşılamamıştır.
- Kapitalist üretim sisteminin temelinde sömürünün var olması ve bu durumun Klasik ekonomistler tarafından fark edilememesi, Karl Marx' a göre, Klasik ekonomistleri üretim ilişkilerinden çok değişim ilişkilerini incelemeye yönlendirmiştir (Screpanti ve Zamagni, 2005).

Dikkat edilecek olursa, Klasik akım ile Marksist akım arasında ciddi bir ayrım bulunmaktadır. Klasik akım, üretimi artırmanın yolları, bireysel ve toplumsal çıkar gibi konulara yoğunlaşırken, istedikleri amaçlara ulaşmak için kullandıkları insan faktörünü daha genel anlamıyla ekonomik kalkınma kavramı içine giren sosyal faktörleri (barınma, sağlık, çocuk işgücü, gelir dağılımı gibi) göz önünde bulundurmamışlardır. Marksist akım ise, bu eksiklikten yola çıkarak, asıl kalkınma modelinin sosyal faktörleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini öne sürmüştür, zenginlik artırılırken sosyal faktörlerinde göz önüne alınması gerektiğini öngörmüştür.

Karl Marx' ın üzerinde çokça durduğu konuların başında işgücü tarafından yaratılan artık değer gelmektedir. Söz konusu bu artık değer, kapitalist tarafından, işgücünün bir günde çalıştırılması gerektiği saatten daha fazla çalıştırılması sonucu yani bir sömürü sonucu ortaya çıkmaktadır (Medema vd., 1998). Örneğin, günde 6 saat çalışarak geçimini sağlayabilen bir işçi, günde 6 saat değil 10 saat çalıştırılırsa, 4 saat fazladan çalışmış olacak ve bu 4 saat fazla çalışmayla elde edilen artık kapitalist tarafına kar olarak yazılacaktır. Sürekli olarak, bu artığı daha da fazla yükseltmek isteyen kapitalist ya işçilerin çalışma saatlerini arttıracak ya da yeni makineler kullanarak işçilerin saat başına çalışma verimliliklerini yükseltmek isteyecektir. (Suntum, 2005).

Marksist ekonomik kalkınma modeline göre, sürekli sermaye birikimi ancak işgücü tarafından sağlanabilir. Bu noktada, yukarıda sözü edilen ve işgücü tarafından yaratılan artık değerın sermayeye dönüşmesi gerekmektedir. Sermaye birikimi için dönüştürülen bu artık değer, işgücü talebinin daha da artmasına ve ücretlerin yükselmesine neden olmaktadır. Fakat bu artış bir süre sonra üretim tekniklerindeki ilerleme nedeniyle ortadan kalkmakta, yerini işgücü talebinde azalmaya bırakmaktadır.

İşgücü talebindeki azalma ise, artık bir işgücü yani yedek bir sanayi ordusu yaratmaktadır (Kula, 1998).

2.1.5. Keynesçi Akım

John Maynard Keynes, Klasik akımın tüm makroekonomik unsurlarını yok saymaktadır. Bunun yerine, analizinin temel hareket noktalarını oluşturan kendine özgü bir takım bağımsız değişkenler öne sürmektedir:

- Tüketim eğilimi
- Sermaye varlıklarının gelecekteki getirileri hakkında psikolojik beklentiler
- Devletin likidite tercihi
- Para arzı
- Toplam arz
- Ücret Düzeyi

Keynes' in modeline göre, söz konusu değişkenler, toplam tüketim ve yatırım harcamasını dolayısıyla ülkelerin ekonomik zenginliğini belirlemektedir (Sheehan, 2009). Ekonomik zenginliği artırmak isteyen bir devlet ise, söz konusu değişkenleri etkilemek için piyasaya müdahale etmelidir. Keynes, yeterince büyük ve yetkin şekilde yönetilmiş bir devlet müdahalesinin kapitalist sisteminin düzgün şekilde işlemesine katkı sağlayacağına inanmaktadır (Drobny, 1988).

Bunun yanında Keynes, psikolojik faktörlerin girişimcilerin yatırım kararlarına olan etkisine çok büyük önem vermektedir. Daha açık bir ifadeyle, yatırım kararlarının sadece faiz oranlarıyla değil, beklentilerle de şekillenebileceğini de öne sürmektedir. Örneğin, hesaplamaları bakımından çok büyük karlar sağlayabileceği düşünülen bir yatırım harcamasının, girişimcinin gelecek hakkındaki olumsuz beklentileri sebebiyle, geri çekilebileceğini ifade etmektedir (Barber, 1967).

Özetle, Keynes, Klasik akımın aksine devlet müdahalesini gerekli görmekte ve ekonomik performans önemli etkileri olan değişkenlerin (tüketim ve yatırım harcaması) sadece diğer ekonomik değişkenler tarafından değil, psikolojik faktörler tarafından da şekillenebileceğini ifade etmektedir.

II. Dünya savaşından sonra Keynesyen politikalar birçok kapitalist ÷lkede 1970' li yıllara kadar kesintisiz ve başarılı şekilde uygulanmıştır. Bu dönemden sonra, ekonomik kalkınma literatüründe dört önemli gelişmeden söz edilmektedir (Todaro vd., 2012):

- Büyüme Modelinin Doğrusal Aşamaları
- Yapısal Değişim Modelleri ve Teorileri
- Uluslararası Bağımlılık Teorisi
- Neo-Klasik Karşı Devrim

2.1.6. Büyüme Modelinin Doğrusal Aşamaları

2.1.6.1. Rostow' un Gelişme Aşamaları Teorisi

Büyüme modelinin doğrusal aşamaları teorisinin en etkili savunucusu Amerikalı iktisat tarihçisi Walt W. Rostow' dur. Rostow' a göre, azgelişmişlikten gelişmişlik sürecine giden yolda her ÷lkenin geçmesi gereken ve birbirini izleyen beş aşaması bulunmaktadır (Todaro vd., 2012):

- Geleneksel Toplum Aşaması
- Kalkışa Hazırlık Aşaması
- Kalkış Aşaması
- Olgunluk Aşaması
- Kitlesele Tüketim Aşaması

Gelişmenin birinci aşamasında yani geleneksel toplum aşamasında bulunan bir toplum, verimlilik konusundaki kısıtlamaları nedeniyle kaynaklarının büyük bir kısmını tarım sektörüne aktarmaktadır. Genel olarak, bu toplumlarda, aileler ve kabileler sosyal ilişkilerde önemli rol oynamakta ve toprak sahibi olan kişiler veya aileler, toplumun politik gücünü de elinde bulundurmaktadır. Kalkışa hazırlık aşamasında ise toplum tarımın yanında sanayide de bir takım iyileştirmeler yaparak, dış dünyaya açılmanın hazırlıklarını yapmaktadır. Ekonomik ilerleme ile beraber, ulusal saygınlık, bireysel kar, çocuklar için daha kaliteli yaşam ve refah gibi faktörlerde de bir takım hedeflemeler söz konusudur (Rostow, 1959).

Rostow' un üzerinde en fazla durduğu ve toplumu köklü bir şekilde değişim sürecine sokan aşama kalkış aşamasıdır. Bu aşamada, toplumun istikrarlı büyümesi için bütün engeller ortadan kaldırılmıştır. Bir önceki aşamada kurulması başlanan modern, teknolojik ve kurumsal yapı, uygulamaya dönüşmüştür. Tarımda zihniyet değişikliği ve yeni teknolojilerin uygulanması, yeni bir sosyal ve politik kadronun ve yeni müteşebbisler sınıfının ortaya çıkması önem kazanmıştır (Rostow, 1959).

Rostow kalkış aşaması için gerekli üç koşulu şu şekilde sıralamaktadır (Nafziger, 2006):

- Yatırımın ulusal gelir içindeki payı % 5' ten % 10' un üstlerine çıkarılmalıdır.
- Önemli imalat sanayi kollarından en az bir tanesinde hızlı bir büyüme sağlanmalıdır.
- Modern sektörlerdeki genişlemeden faydalanmak için politik, sosyal ve kurumsal çerçevede iyileştirmeler yapılmalıdır

Rostow seçilmiş dokuz ülke için kalkınma tarihlerini tahmin etmiştir. Sonuçlar Tablo 2.1' de sunulmuştur.

Tablo 2.1: Rostow' un Tahmin Ettiği Kalkış Tarihleri

Ülke	Tahmini Kalkış Aşaması Başlangıcı
İngiltere	1780' ler
ABD	1840' lar
Fransa	1830' lar
Almanya	1850' ler
Rusya	1890' lar
Japonya	1880' ler
Çin	1950' ler
Türkiye	1930' lar
Meksika	1940' lar

Kaynak: Rostow, 1971: 55

Kalkış aşamasından sonra olgunluk aşamasında toplumda kaynakların büyük bir kısmına modern teknoloji uygulanmakta ve etkinlik sağlanmaktadır. Yeni sektör

dallarının oluşmasıyla sanayileşme süreci çeşitlendirilmektedir. Rostow' a göre, son aşama kitlesel tüketim aşamasıdır. Bu aşamada ise, toplumda sonsuz sayıda dayanıklı tüketim malı, otomobil vardır. Toplumlar bu aşamada, refah, uluslararası savunma ve politik güç gibi konulardan birini seçmekte özgürdürler (Rostow, 1959).

2.1.6.2. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod' un 1939 yılında oluşturduğu model, Keynes' in genel teorisindeki statik analizinin uzantısı şeklindedir. Harrod, bu modelde üç farklı büyüme kavramı geliştirmiştir:

- Gerçek büyüme oranı (g_a)
- Doğal büyüme oranı (g_n)
- Gerekli büyüme oranı (g_w) (Thirlwall, 2002).

Harrod, modelinde gerçek büyüme oranına şu şekilde ulaşmaktadır:

- Tasarruf, ülkenin ulusal gelirinin belli bir oranı kadardır.

$$S = sY \quad (2.1)$$

- Yatırım ise, sermaye stokundaki değişimi göstermektedir.

$$I = \Delta K \quad (2.2)$$

- Sermaye ile ulusal gelir yani çıktı arasındaki doğrudan ilişki nedeniyle sermayenin ulusal gelire oranı şu şekilde gösterilebilir.

$$\frac{K}{Y} = \frac{\Delta K}{\Delta Y} = c \rightarrow \Delta K = c\Delta Y \quad (2.3)$$

- Tasarruf oranı ile yatırım oranının birbirine eşit olması sebebiyle 2.6 denklem elde edilir.

$$S = I \quad (2.4)$$

$$S = sY = c\Delta Y = \Delta K = I \quad (2.5)$$

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{c}{s} \quad (2.6)$$

2.6 numaralı eşitlik bize, Harrod-Domar modelini göstermektedir. Bu eşitliğe göre, gerçek ekonomik büyüme ($\Delta Y/Y$), tasarruf oranı (s) ve sermaye-ulusal gelir oranı (c) tarafından belirlenmektedir (Todaro vd., 2012).

Gerekli büyüme oranı ise, bütün sermayede tam istihdamın sağlandığı ve herhangi üretim fazlası ya da açığının olmadığı durumu ifade etmektedir. Eğer gerçek büyüme oranı, gerekli büyüme oranından küçük olursa, planlanan yatırımlar, planlanan tasarruflardan daha düşük olacak ve bu durum büyüme oranının, gerekli büyüme oranından daha düşük olmasına neden olacaktır (Thirlwall, 2002).

Bu sonuç, Harrod' dan bağımsız olarak farklı bir yöntemle, Domar tarafından da bulunmuş olması nedeniyle, Harrod-Domar modeli olarak bilinmektedir (Thirlwall, 2002).

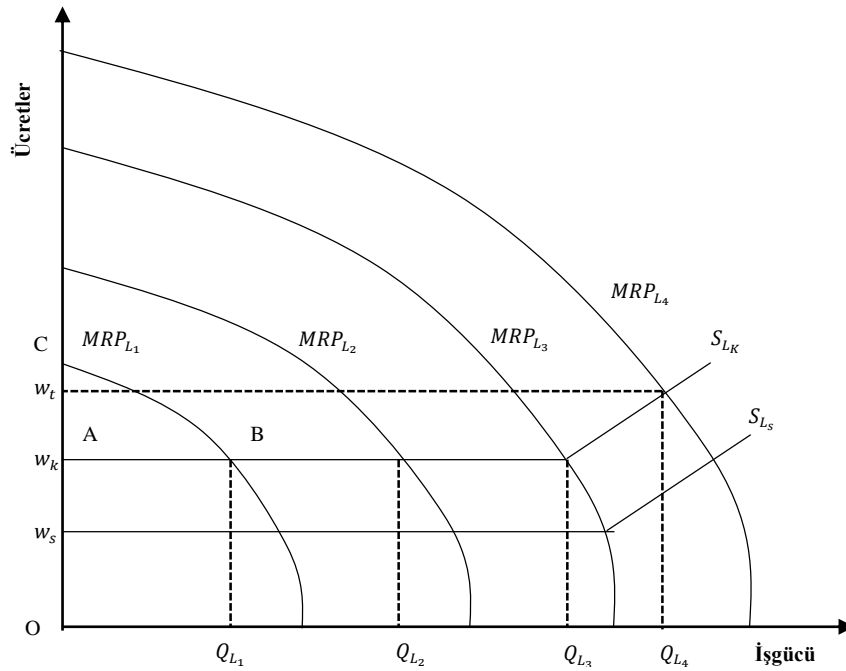
2.1.7. Yapısal Değişim Modelleri ve Teorileri

2.1.7.1. Lewis' in Kalkınma Modeli

Arthur Lewis' in 1954 yılında yayınlanan “Sınırsız Emek Arzı ile Kalkınma” adlı eseri akademik dünyada büyük yankı uyandırmış ve kalkınma ekonomisinin ortaya çıkmasında son derece etkili olmuştur (Kirkpatrick ve Barrientos, 2004).

Kalkınma ekonomisinin öncüsü olarak gösterilen Arthur Lewis, tarımı, kalkınmanın en önemli bileşeni, büyümenin ise önkoşulu olarak görmektedir. Lewis' in modelinde iki sektör mevcuttur: kapitalist sektör (sanayi) ve kapitalist olmayan sektör (tarım). Tarım sektöründe işsiz kalan bireyler, sanayi sektöründe istihdam edilerek, sanayinin genişlemesini sağlamaktadırlar. Böylece tarımda düşük verimlilikte çalışan bireyler, daha verimli çalışır hale gelmekte, ekonomi bir dönüşüm içine girerek büyümektedir. (Williams ve Smith, 2008). Büyümenin hızı ise, sanayi sektöründeki yatırım düzeyine ve sermaye birikimine göre değişmektedir (Todaro vd., 2012). Bu durum Grafik 2.1' de gösterilmiştir.

Grafik 2.1: Lewis' in Modelinde Sanayinin Gelişmesi

Kaynak: Nafziger, E. W. (2006) Economic Development (4. Basım), ss. 139.

Lewis' e göre, tarım sektöründe işgücünün marjinal ürünü ya sifıra yakındır yada önemsenmeyecek kadar küçüktür. Bu nedenle, bu sektördeki ücret düzeyi (w_s) asgari geçim düzeyindedir. Sanayi sektöründeki ücret düzeyi ise, tarım sektöründe çalışanları sanayi sektöründe çalışmaya teşvik etmeye yetecek düzeydedir (w_k). Söz konusu bu düzeyde (w_k) işverenler sınırsız emek arzı ile karşı karşıyadırlar. Eğer işveren Q_{L1} düzeyinde işgücü istihdam ederse, toplam ücret miktarı $ABOQ_{L1}$, elde edeceği fazlalık ise ABC miktarı kadar olacaktır. Lewis' in bu noktada iki varsayımı vardır: işverenler elde ettiği bütün fazlalığı tasarruf ederlerken, çalışanlar hiçbir şey tasarruf etmemektedirler. İşverenler bütün tasarruflarını yeniden yatırıma çevirdikçe, daha yüksek marjinal ürüne ulaşmakta ($MRP_{L1} \rightarrow MRP_{L2} \rightarrow MRP_{L3}$) ve w_k ücret düzeyinde daha fazla işgücü istihdam etmektedirler. Bu süreç Q_{L3} işgücü düzeyine kadar bu şekilde devam etmekte, bu noktadan sonra ise işverenler ancak (w_t) ücret düzeyine razı olduklarında işgücü istihdam edebilmektedir (Nafziger, 2006).

Özetle, Lewis' in modelinde, tarım sektöründen sanayi sektörüne kayan ve birçok gelişmiş ekonominin gelişme sürecinde karşılaştığı yapısal değişim öngörülmektedir. Söz

konusu öngörü, sanayi devriminden sonra birçok ülke ekonomisinde tarım sektöründen sanayi sektörüne, sanayi sektöründen hizmet sektörüne olacak şekilde gerçekleşmiştir.

2.1.7.2. Chenery' in Modeli

Chenery' in yapısal değişim modeline göre, ülkenin az gelişmişlikten gelişmişlik düzeyine geçme sürecinde, milli gelirindeki ve refahındaki artışı koruyabilmesi, bir takım yapısal değişimleri gerektirmektedir. Söz konusu bu yapısal değişimler, ülkenin doğal zenginliklerine ve sosyal hedeflerine göre farklılık göstermektedir. Bununla beraber, Chenery' in yaptığı zaman serisi ve panel çalışmaları, bütün ülkelerde aynı derecede ortaya çıkan bir takım faktörleri de ortaya koymaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Chenery, 1982):

- Yükselen gelir ile tüketici talebindeki değişiklikler
- Kişi başına çıktı düzeyini arttırmak için fiziksel ve beşeri sermayenin gerekliliği
- Uluslararası ticarete ve teknolojiye ulaşım.

2.1.8. Uluslararası Bağımlılık Teorisi

Bağımlılık, bazı ülkelerin ekonomisinin, diğer bazı ülkelerin kalkınmasına ve genişlemesine bağlı olduğu durumu ifade etmektedir. Burada baskın olan ülkeler kendine yetecek kalkınmayı tek başına sağlayabilirken, bağımlı ülkeler için bu durum söz konusu değildir. Bağımlı olan ülkeler ancak, baskın olan ülkelerdeki genişlemenin bir yansıması olarak bunu başarabilirler. Söz konusu yansımanın, pozitif ve ya negatif olacağı ise belirsizdir (Dos Santos, 2009).

Uluslararası bağımlılık modelini savunan teorisyenlerin öne sürdüğü üç temel ilkedden söz edilebilir (Ferraro, 1996):

- Bağımlılık modeli uluslararası sistemde iki tür devletin olduğunu öne sürmektedir: bağımlı/baskın, merkez/çevre, metropol/uydu.
- Bağımlı ülkelerin ekonomisi dış güçler tarafından önemli derecede etkilenmektedir. Söz konusu bu dış güçler, çok uluslu şirketler, uluslararası mal piyasaları ve dış yardım gibi faktörleri içermektedir.
- Baskın ve bağımlı ülkeler arasındaki ilişki dinamik ve çok derin bir süreci kapsamaktadır.

Bu modelin çekirdeğini oluşturan üç önemli yaklaşım bulunmaktadır: Yeni Sömürgeci Kalkınma Modeli, Yanlış Örneklem Modeli ve İkili Yapı Tezi.

2.1.8.1. Yeni Sömürgeci Kalkınma Modeli

Bu model, Marksist düşüncenin dolaylı bir uzantısı şeklindedir ve az gelişmişliğin kasıtlı ya da kasıtsız olarak fakir ülkelere yapılan sömürden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, merkezde bulunan gelişmiş ülkeler ve çevrede bulunan az gelişmiş ülkeler arasındaki gücün dengesiz dağılımı nedeniyle, fakir ülkelerde bulunan elit grupların, (hükümet, toprak sahibi, ordu) bu dengesiz güç ilişkisinden fayda sağladığını ve bunun değişmesini istemediğini öne sürmektedir (Matthews, 2006).

2.1.8.2. Yanlış Örneklem Modeli

Yanlış örneklem modeli, az gelişmişliği zengin ülkelere aktarılan ve fakir ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına uygun olmayan politikalarla veya önerilerle açıklamaktadır. Bu bağlamda, zengin ülkelerin uzmanlarının kendi ülkeleri için uygun gördükleri politikalar, fakir olan ülkeler için uygun olmamaktadır. Bunun nedeni, zengin ve fakir ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapılarının birbirinden farklı olmasıdır (Matthews, 2006).

Yanlış örneklem modeli, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların fakir ülkelerin kalkınmaları için önerdikleri politikalarda veya projelerde sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Burada, IMF' nin ya da Dünya Bankasının gelişmiş bir ülke ekonomisi için başarıyla uyguladığı bir politika ya da proje, fakir ülkenin sosyal, politik, kültürel farklılıkları nedeniyle istenen sonucu verememektedir.

2.1.8.3. İkili Yapı Tezi

İkililik, kalkınma ekonomisi literatüründe yaygın olarak tartışılan bir kavramdır ve zengin/fakir ülkeler ve insanlar arasındaki farklı seviyelerde ve giderek artan önemli bir ayrışmanın varlığını ve sürekliliğini temsil etmektedir. Böyle bir durumda, aynı toplum içinde yer alan, arzu edilen ve arzu edilmeyen iki grup bulunmaktadır. Çok yoksul ve zengin grupların, geleneksel ve modern sektörlerin bir arada olması buna örnek olarak gösterilebilir.

İkili yapı tezini savunan teorisyenler temelde şu dört ilkeyi savunurlar (Todaro vd., 2012):

- Aşağı ve üstün gruplar verili bir yerde beraber yaşamaktadırlar (zengin/fakir, eğitilmiş/eğitimsiz, modern/geleneksel)
- Söz konusu bu birlikte yaşama geçici değil aksine kroniktir.
- Aşağı ve üstün gruplar arasındaki ayrışma gün geçtikçe artmaktadır.
- Üstünlüğe sahip grup, aşağı grubu yukarı çekmek için hemen hemen hiçbir gayret sarf etmez.

İkili yapı sadece gelişmiş ya da sadece gelişmekte olan ülkelerin sorunu değildir. Bütün ülke ekonomilerinde olması muhtemeldir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin şekilde görülmektedir.

Uluslararası bağımlılık teorisinin çekirdeğini oluşturan her üç yaklaşımda da ülkeler arası (fakir/zengin) ya da ülke içinde (modern/geleneksel) iki farklı grup bulunmaktadır. İki grup arasında geçiş oldukça zordur ve üstün gruplar tarafından arzu edilmediğinden çeşitli yollarla kısıtlanmıştır. Söz konusu teori, daha önceki kısımlarda bahsedilen ve fakir ülkelerin takip etmek zorunda oldukları yapısal değişim ve doğrusal aşama modellerini reddederek, uluslararası güç dengesizliklerine ve ulusal/uluslararası düzeyde yapılması gereken ekonomik, politik ve kurumsal reformlara odaklanmışlardır.

2.1.9. Neo-Klasik Karşı Devrim

1980' li yıllar boyunca, birçok gelişmiş ülkenin (ABD, Kanada, Batı Avrupa, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi yüksek gelirli OECD üyesi ülkeler) serbest piyasa ekonomisini temel ekonomi politikası olarak benimsediği görülmektedir. Bu bakış açısı ekonomi literatüründe Neo-Klasik karşı devrim olarak adlandırılmaktadır. Neo-Klasik karşı devrim, piyasaların kendi işleyişine bırakılması yoluyla etkin şekilde çalışabileceğini öne sürmekte ve temel olarak şu görüşleri savunmaktadır: Serbest ticaret ve artan ithalat, fiyatlar üzerindeki devlet kontrolünün kaldırılması ve yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi (Skinner, 2011).

Neo-Klasik karşı devrim teorisinin üç temel bileşeni vardır:

2.1.9.1. Serbest Piyasa Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre, piyasa devlet müdahalesi olmaksızın tek başına etkin şekilde işlemektedir. Ürün piyasası yeni yatırımlar için en iyi teşvik iken, işgücü piyasası, yeni sanayinin işgücü ihtiyacını karşılayacak durumdadır. Tam rekabet koşullarının sağlandığı bu durumda, devlet müdahalesi verimliliğe engel olmaktadır (Velu, 2007).

2.1.9.2. Kamu Tercih Teorisi

Kamu tercihi teorisi, diğer adıyla politik ekonomi, ekonomi teorisinden aldığı araçları ve yöntemleri siyasete ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Bu yapısı itibariyle, her ne kadar ekonomi teorisinden farklı gibi görünse de, ekonomi teorisinden çok da farklı bir yapısı bulunmamaktadır Aksine, ekonomi teorisini açıklamada bir uzantı şeklindedir (Tollison, 1985; Buchanan ve Tollison, 2009).

Kamu tercihi teorisine göre, devlet, bir çeşit yardımseverlik kuruluşu değildir. Daha ziyade, hükümetin gücünü ve yetkisini kullanan ve kendi kişisel çıkarlarına düşünen birkaç siyasetçi ve devlet adamı tarafından kurulmuş bir çeşit örgüttür (Moreira ve Crespo, 2012). Bu nedenle, devletin müdahale ettiği ve korumacılık görevi üstlendiği bir ekonomide rant arayışları ve yolsuzluk baş göstermektedir (Krueger, 1990).

2.1.9.3. Piyasa Yanlısı Yaklaşım

Piyasa Yanlısı Yaklaşım, devletin ekonomi üzerindeki rolünü yeniden inceleyen Dünya Bankası ekonomistleri tarafından 1990' lı yılların başında ortaya atılmıştır. Bu yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkelerin ürün ve faktör piyasalarında bir takım aksaklıklar bulunmaktadır. Bu aksaklıkların giderilmesinde ve piyasaların tekrar işlerlik kazandırılmasında, devletin kritik rolü bulunmaktadır. Bu rollerden birkaçı şunlardır: fiziksel ve sosyal altyapı yatırımları, sağlık tesisleri, eğitim kurumları ve özel işletmeler için uygun koşulların sağlanması gibi (Todaro vd., 2012).

2.1.10. Neo-Klasik Büyüme Modeli (Solow Büyüme Modeli)

Robert Solow' un ekonomik büyüme ve kalkınma literatürüne yaptığı öncü çalışmayla katkı sunmasından sonra büyüme kavramı dinamik bir süreç kazanarak; ülkeler arası büyüme farklılıkları analiz edilmeye başlanmıştır (Mankiw, 2008; Jones, 1998).

Solow' un ekonomik büyüme modeli, tasarruf, nüfus artışı ve teknolojik ilerlemenin ekonomik çıktı düzeyini ve büyümeyi nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır (Mankiw, 2008). Standart Neo-Klasik Solow büyüme modeli, şu şekilde tanımlanmıştır:

$$Y = F(K, AL) \quad (2.7)$$

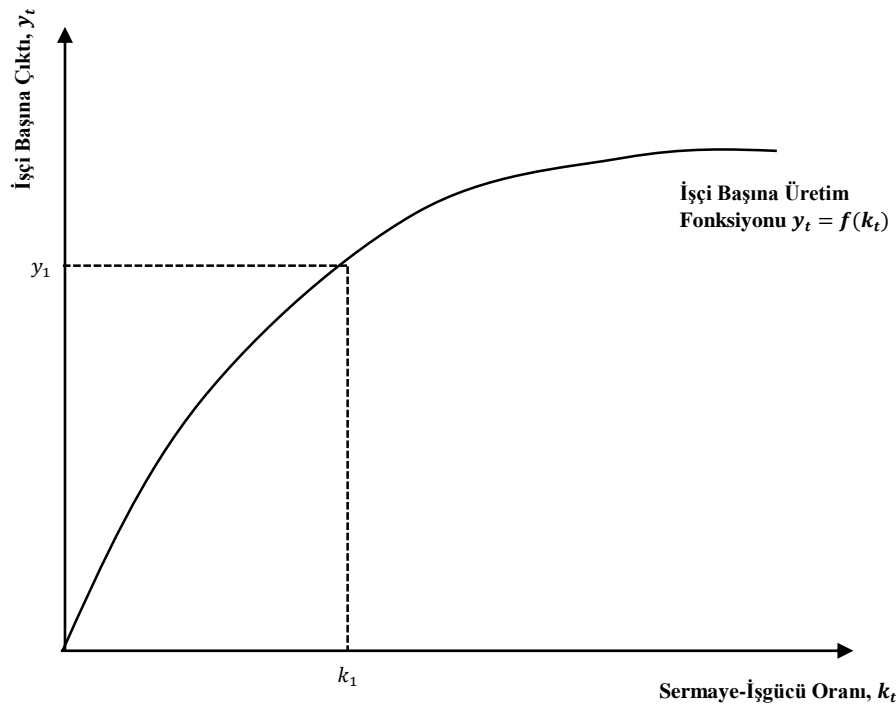
$$\frac{Y}{AL} = F\left(\frac{K}{AL}, \frac{AL}{AL}\right) \quad (2.8)$$

$$y = f(k) \quad (2.9)$$

2.7 numaralı denklemde, Y çıktı düzeyini, K , sermaye stokunu, L , işgücünü, A ise teknolojik gelişmeyi göstermektedir. Buna göre, çıktı düzeyindeki büyüme, sermaye (miktar), emek (miktar ve kalite) ve teknolojik gelişmeye bağlıdır (Todaro vd., 2012).

2.9 numaralı denklemde ise, y , işçi başına çıktıyı, k , işçi başına sermaye stoğunu göstermektedir. Buna göre, her bir t yılındaki işçi başına çıktı, her bir t yılındaki işçi başına sermaye stoğuna bağlıdır (Abel ve Bernanke vd., 2008).

Grafik 2.2: Solow Büyüme Modeli

Kaynak: Abel, A. B., Bernanke, B. S. ve Croushore, D. (2008) Macroeconomics (6. Basım) ss. 226

Grafik 2.2' ye göre, üretim fonksiyonu soldan sağa doğru yukarı eğimlidir. Bunun anlamı, işçi başına sermaye stoku artıkça, işçi başına çıktı düzeyi de artmaktadır. Fakat sermayenin azalan verimliliği gereği, işçi başına sermaye stokunun, işçi başına çıktıya etkisi zamanla görece olarak azalmaktadır. Bununla beraber, Solow' un modelinde, uzun dönemde verimliliğin yok olmasıyla, ekonomi durağan duruma gelmektedir. Durağan durumda olan bir ekonomide, işçi başına çıktı, tüketim ve sermaye stoku sabittir ve zamanla değişmez (Abel vd., 2008).

Solow' un büyüme modeli, soyutlaması, basitliği ve varsayımlarıyla daha sonra geliştirilecek birçok model için temel referans noktası olmayı başarmıştır.

2.1.11. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modeli, Neo-Klasik büyüme modelinin aksine, büyümenin dışsal faktörlerle (teknolojik gelişme, işgücü artışı) değil, içsel faktörlerle belirlendiklerini savunmaktadır. Buradan hareketle, içsel büyüme teorisyenleri, ülkelerin büyüme oranları arasında bir ayrışma gerçekleşmediğini ve sermayenin azalan verimlere tabi olmadığını öne sürmektedir (Thirlwall, 2002).

İçsel büyüme teorisyenleri, sermayede azalan verimlerin geçerli olmadığını birçok faktörle açıklamaktadırlar. Bu faktörlerden birincisi, beşeri sermayedir. Buna göre, ülkeler zenginleştikçe, kaynaklarının daha büyük bir kısmını eğitim, sağlık ve meslek eğitimine ayıracak ve insana yapılan yatırım artacak dolayısıyla verimlilik yükselecektir. İkincisi, araştırma-geliştirme faaliyetleridir. Büyüyen bir ekonomide, firmalar araştırma-geliştirme faaliyetleri için teşvik alacaktır. Bu durum, firmaların yeni üretim teknikleri ve ürünler geliştirmesine olanak sağlayacak, verimlilik yükselecektir (Abel vd., 2008).

İçsel büyüme modeli, en basit ifadeyle aşağıda verilen AK modeli çerçevesinde oluşturulmuştur:

$$Y = AK \quad (2.10)$$

Burada, K , sermayeyi; Y , çıktıyı; A , ise sermaye ile çıktı arasındaki sabit oransal değişimi göstermektedir (Thirlwall, 2002).

İçsel büyüme teorisyenlerinden Paul Romer içsel büyüme modellerinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Romer' in ekonomik büyüme modeli iki temel önermeye dayanmaktadır:

- Romer' in modeli Solow' un modeli gibi teknolojik gelişmeyi sermaye birikiminin yani ekonomik büyümenin en önemli kaynağı olarak görmektedir.
- Fakat Solow' un modelinden farklı olarak teknolojik gelişme dışsal değil, aksine içsel olarak değerlendirilmektedir (Romer 1990).

Romer' e göre, eğer bir firma ya da sanayi üretim teknolojisi ile ilgili bir bilgi edinir ve bu bilgisini diğer firmalara aktarırsa, diğer firmalar ve ekonominin geneli için yukarıda bahsedilen pozitif dışsallığı (knowledge spillover) yaratmış olur (Greenhalgh ve Rogers, 2010). Söz konusu bilgi üretimi için maliyete (sabit maliyet) katlanan firma ya da sanayi ise, daha sonra satışlarından elde edeceği gelir ile maliyetini karşılar. (Romer 1990). Bu noktada, firmanın üretim fonksiyonu ile ekonominin üretim fonksiyonu farklılaşmaktadır (Greenhalgh vd., 2010). Çünkü Romer' in modelinde, bilgi üretimi için maliyete katlanan firmalar için ölçeğe göre sabit getiri söz konusu iken, pozitif dışsallık sağlayan ekonominin geneli için ölçeğe göre artan getiri söz konusudur (Ickes, 1996).

Robert Lucas ise, içsel büyüme modelleri arasında beşeri sermaye konusuna odaklanan teorisyen olarak bilinmektedir. Sermayeyi fiziksel ve beşeri sermaye olarak ikiye ayıran Lucas, beşeri sermayenin, ekonomik büyüme üzerinde gözlenemeyen bir etkisinin olduğunu öne sürmüştür (Lucas, 1988). Bu nedenle de, beşeri sermaye birikimini, büyümenin en önemli kaynağı olarak görmüş ve ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını beşeri sermaye birikimi farklılıklarıyla açıklamaya çalışmıştır. (Aghion ve Howitt, 2005).

Sonuç olarak, içsel büyüme teorisyenleri, ülkeler arası büyüme farklılıklarını açıklamak için, beşeri sermaye, teknolojik gelişme gibi bir takım faktörleri kullanmışlar ve bunu yaptıkları gözlemlerle doğrulamayı başarmışlardır.

2.1.12. Dengeli ve Dengesiz Kalkınma Modelleri

Ekonomik kalkınma literatüründe uzun süredir tartışılan konulardan birisi dengeli ve dengesiz kalkınma modelleridir. Dengeli kalkınma modelleri, ilk olarak, Rosenstein-Rodan (1943) ve Nurkse (1953) tarafından öne sürülmüş, daha sonra Murphy, Shleifer ve

Vishny (1989) tarafından formüle edilmiştir. Dengeli kalkınma modeline göre, ekonomide yer alan bütün sektörler, eş anlı olarak geliştirilmelidir. Buna karşılık, dengesiz kalkınma modeli, gelişmekte olan ülkelerin bütün sektörlerle eş anlı olarak yapabileceği yeterli kaynağı bulunmadığını öne sürmekte, bu nedenle de, birkaç öncü sektöre yapılacak yatırımın diğer sektörleri de kalkındıracağını ifade etmektedir. Albert Otto Hirschman ve Paul Streeten dengesiz kalkınma modelini savunan ilk iktisatçılardır. (Litwack ve Qian, 1998).

2.1.12.1. Paul Rosenstein Rodan Büyük İtiş Teorisi

Büyük İtiş Teorisi, en basit ifadeyle, eşgüdümlemiş yatırım üzerine odaklanmaktadır. Şöyle ki, eğer bir ülkede, 20000 işsiz tarım sektöründen alınıp, yeni sanayi kollarına yerleştirilirse, bu ilk olarak ücretlerin yükselmesine neden olacak ve sanayinin karlılığını düşürecektir. Fakat sanayiye yapılan yatırımlar, diğer yatırımlarla desteklenirse, yani eşgüdümlemiş yatırım sağlanırsa, karlılık yükselecektir. (Krugman, 1994). Bu nedenle, Büyük İtiş Teorisinde, ilk aşama, ekonominin yoksulluk tuzağı içinde olduğu durumu göstermektedir. Ekonominin yoksulluk tuzağından kurtulması ise, tek bir firmayla değil, ancak birkaç firmanın eşgüdümlü hareketiyle sağlanmaktadır (Skott ve Ros, 1997). Örneğin, ekonomide farklı sektörlerde bulunan firmalar, eş anlı olarak, ölçeğe göre artan teknoloji uygulayarak, gelirlerini yükseltirlerse, diğer sektörlerde üretilen mallara olan taleplerini artıracaklardır. Bu durum, diğer piyasalarında genişlemesini sağlayacak, onların karlılığını yükselterek, ülke ekonomisine sanayileşmeyi getirecektir (Murphy ve Shleifer vd., 1989; Easterly, 2006; Alacevich, 2007).

Rodan' a göre, sanayileşmenin ilk koşulu, beceri kazandırılmış işgücünün yetiştirilmesidir. Fakat piyasa ekonomisi bunun için uygun bir ekonomik sistem değildir. Bunun nedeni, özel girişimcinin, işgücüne yatırım yaparak, karlılığını düşürmesi ve yetiştirdiği işgücünü, diğer firmalara kaptırması halinde de büyük bir maliyete katlanmasıdır (Rodan, 1943). Bu noktada sosyal marjinal hasıla ile özel marjinal hasıla ayrımı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, özel bir firma için başlangıçta karlı bir iş olarak görülmeyen bu durum (işgücüne beceri kazandırılması), toplumun geneli için karlı olmakta ve sosyal marjinal hasılanın özel marjinal hasılandan daha yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, hiçbir özel girişimci tarafından istenen bir durum

olmadığından, devletin müdahalesi gereklidir (Rodan, 1943; Nath, 1962; Magruder, 2011).

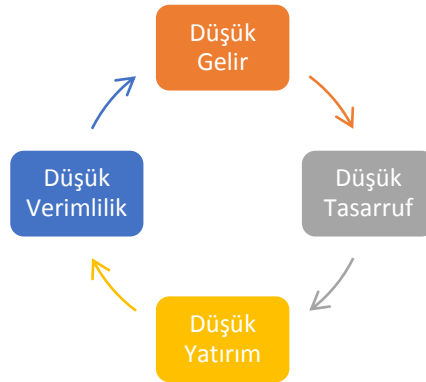
2.1.12.2. Murphy – Shleifer – Vishny

Kevin Murphy, Andrei Shleifer ve Robert Vishny, Rosenstein Rodan' ın Büyük İtiş Teorisinde sözü geçen eşgüdümlemiş yatırım konusunu biraz daha genişleterek, küçük yerel piyasalardan oluşan ekonominin geneli için bir takım modeller oluşturmuşlar ve bu piyasaların ülkenin sanayileşme sürecindeki etkisini incelemişlerdir. Özellikle de, bir sektörde yaşanan iyileşmenin, diğer sektörlerin piyasa büyüklüklerinin genişlemesine olan etkisini mercek altına almışlardır. Yapılan analizler sonucunda ise, bir sektörde yaşanan gelişme sonrası oluşan dışsallıkların, sektörler arası eşgüdümlemiş yatırımların doğmasına neden olduğu öne sürülmüştür (Murphy vd., 1989).

2.1.12.3. Ragnar Nurkse Kapalı Çember Teorisi

Az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmeleri için model öngören teorisyenlerden biri de Yoksulluğun Kısır Döngüsü teorisiyle Ragnar Nurkse' dür. Nurkse' e göre, kalkınmanın finansmanı ülkenin kendine ait kaynaklarından sağlanmalıdır. Çünkü yabancı yatırımlara ya da ticarete bağlı kalkınma her ülkenin başarabileceği bir durum değildir. Aksine, gelişmekte olan ülkelerin sermaye akımlarını olumsuz yönde etkilemekte ve onları farklı alanlara yönlendirilmemiş bir üretim yapısı ile karşı karşıya bırakmaktadır (Kattel ve Kregel vd., 2009). Bu nedenle, Nurkse, ekonomik olarak geri kalmış ülkelerin kalkınmasının sermaye birikimi ile sağlanabileceğini, sermaye birikiminin sağlanması için ise, tasarruf oranlarının dolayısıyla da milli gelirin yüksek olması gerektiğini öne sürmektedir (Chandra ve Sandilands, 2001). Nurkse, bu durumu yoksulluğun kısır döngüsü teorisiyle açıklamaktadır. Yoksulluğun kısır döngüsü teorisi aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmıştır:

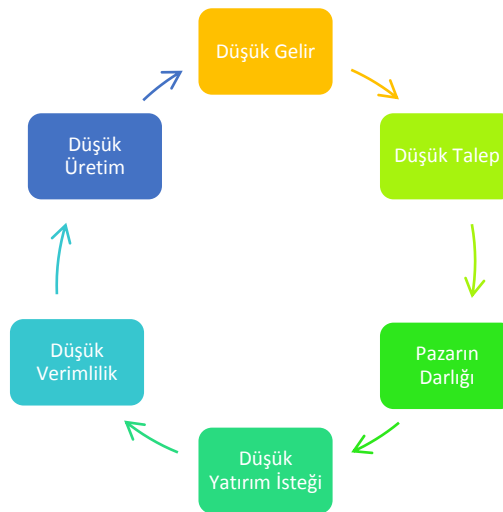
Şekil 2.1: Arz Yönünden Yoksulluğun Kısır Döngüsü

Kaynak: İktisadi Kalkınma, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını - <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/IKT403U.pdf>

Şekil 2.1' e göre, ekonomik olarak geri kalmış bir ülke, milli gelirindeki düşüklüğü nedeniyle tasarruf yapamamaktadır. Tasarruf yapamayan ülke ise, sermaye birikimi sağlayamadığından, milli gelir düzeyini arttıramamakta dolayısıyla, başlangıç noktasına yani düşük milli gelir düzeyine geri dönerek bir kısır döngü meydana getirmektedir.

Şekil 2.2: Talep Yönünden Yoksulluğun Kısır Döngüsü

Kaynak: İktisadi Kalkınma, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını - <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/IKT403U.pdf>

Şekil 2.2' ye göre ise, düşük gelir, talep miktarının düşmesine neden olmaktadır. Talep miktarının düşük olması, pazarın daralmasına, yatırımların azalmasına, verimliliğin düşmesine yol açmaktadır.

Nurkse' e göre, az gelişmiş ülkelerde piyasa yapısının bozukluğu, yatırım kaynaklarının azlığı ve talep darlığı kalkınma açısından önemli sorunlardır. Bundan kurtulmanın yolu ise, farklı sektörlerle eş anlı olarak yatırım yapmaktan geçmektedir. Farklı sektörlerle, eş anlı olarak yapılan yatırım, piyasaları genişleteceğinden, kısır döngüden çıkış yoludur (Yavilioğlu, 2002). Kısır döngüden kurtulmanın alternatif yolu ise dış yardımlar ve yabancı sermayedir. Nurkse' ün birçok çalışmasına yansıdığı gibi, yabancı sermaye tasarruf açığını kapatmakta, sermaye birikimine katkı sağlamaktadır (Taban ve Kar, 2004).

2.1.12.4. Albert Otto Hirschman

Albert Otto Hirschman, kalkınmanın bir değişim ve hareketlenme meselesi olduğunu, bu yüzden dengeli kalkınma modelinde olduğu gibi statik (durağan) bir model ile açıklanamayacağını, aksine ancak dinamik bir model ile açıklanabileceğini belirtmiştir (Nath, 1962).

Albert Hirschman' ın dengesiz kalkınma modeline göre, az gelişmiş ülkelerin bütün sektörlerle yetecek kadar kaynağı bulunmamaktadır. Bu yüzden, birkaç öncü sektör seçilerek, bu sektörlerin, ekonominin kalan kısmını da kalkındırması sağlanmalıdır. Bu noktada, öncü sektörün nasıl seçileceği büyük önem taşımaktadır. Hirschman, öncü sektörün seçilmesi konusunda, sektörün geriye ve ileriye dönük bağlantılarına bakılması gerektiğini öne sürmektedir. Burada eğer bir firmanın çıktısı başka bir firma için girdiyse veya bir firma kendisi için girdi sağlayan başka bir firmanın kurulmasına destek sağlıyorsa sırasıyla ileriye dönük ve geriye dönük bağlantısı yüksek anlamına gelmektedir. Buna göre, kalkınmanın sağlanması için sektörler arası bağlantı katsayısı yüksek olan sektöre öncelik verilmelidir (Krishna ve Perez, 2005; Ellerman, 2004).

2.1.12.5. Paul Patrick Streeten

Belli şartlar altında dengesizliğin, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandıracağı, denge üzerinde ısrar etmenin durgunluğu daha da artıracığı şeklinde özetlenen dengesiz kalkınma modelini savunan bir diğer isim de Paul Streeten' dir (Erbay ve Özden, 2013).

Streeten' e göre,

- Bazı sektörlerde ilerleme yaşanırken, dengenin baskısına cevap verme ihtimali yüksek olan sektörlerle,

- Dar boğazlar yaşanırken diğer dar boğazların aşılmasını sağlayanlar sektörlere,
- Endüstri, tarım ve tüketici için mal ve hizmet sağlarken, diğer kollarda yatırım gerektiren yatırımlara,

öncelik verilirse, kendini besleyen bir gelişme sürecine girilebilir (Solmaz, 2008).

Dengeli ve dengesiz kalkınma modellerinin uygulanabilirliği açısından bir değerlendirme yapıldığında, dengesiz kalkınma modellerinin az gelişmiş ülkeler için daha uygulanabilir olduğu görülecektir. Çünkü az gelişmiş ülkelerin, Hirschman' ın ve Streeten' in de belirttiği gibi, bütün sektörlerle eş anlı olarak yapabileceği yeterli kaynağı bulunmamaktadır. Bu nedenle, söz konusu ülkelerin hangi sektöre daha fazla kaynak ayıracağı büyük önem taşımaktadır.

2.1.13. O-Ring Model

O-Ring Model, 1993 yılında Michael Kremer tarafından öne sürülmüştür. Modelin temeli girdiler arasında güçlü tamamlayıcılık ilişkisine dayanmaktadır. Şöyle ki, bir firmanın üretim sürecini düşünecek olursak, burada n tane görev bulunmakta¹¹ ve her bir görev için 0 ile 1 arasında değişen q düzeyi kadar becerikli tek bir işçi gerekmektedir. Burada, q değeri arttıkça, işçinin yaptığı işi eksiksiz ve kusursuz tamamlama başarısı artmaktadır (Kremer, 1993). O-Ring Üretim fonksiyonu şu şekildedir:

$$BF(q_i q_j) = q_i q_j \quad (2.11)$$

2.11 numaralı üretim fonksiyonuna göre, her bir firma sadece 2 tane işçi kiralamaktadır. Bunun yanında, B, firmaların özelliklerine göre değer almakta ve modele basitlik kazandırma amacıyla 1 olarak varsayılmaktadır. Böyle bir üretim fonksiyonunda, dikkat çeken en önemli özellik yüksek beceriye sahip işçilerin beraber, düşük beceriye sahip işçilerin beraber çalışmasıdır. Şöyle ki, 4 kişinin (2 tanesi yüksek beceriye sahip q_H , 2 tanesi düşük beceriye sahip q_L) çalıştığı bir ekonomi düşünelim.

¹¹Örneğin, bir otomobil fabrikasında veya lokantada görevlerden biri sırasıyla fren sisteminin ayarlanması ve siparişlerin alınması olabilir.

$$q_H^2 + q_L^2 > 2q_Hq_L \quad (2.12)$$

2.12 numaralı eşitsizlikte de görüldüğü üzere, yüksek beceriye sahip işçilerin beraber, düşük beceriye sahip işçilerin beraber çalıştığı durumda, diğer duruma göre, çıktı düzeyi her daim daha yüksek olmaktadır¹² (Todaro vd., 2012).

Günümüzde yüksek beceriye sahip bireylerin, gelişmekte olan ülkelerden, zaten elinde bolca yüksek beceriye sahip birey bulunduran gelişmiş olan ülkelere, daha yüksek ücretlerle göç ettiği gözlemlenmektedir. Beyin göçü olarak nitelendirilen bu olgu, yüksek beceriye sahip bireylerin gelişmiş ülkelerde beraber çalışmasını ve gelişmiş ülkelerin daha yüksek çıktı düzeyine ulaşmalarını sağlamaktadır.

Bunun yanında, gelişmiş ülkeler uzmanlık gerektiren mallar üretip, verimliliği yüksek işgücüne ve büyük firmalara sahip iken, gelişmekte olan ülkeler daha basit mallar üretip, verimliliği düşük işgücünü ve küçük firmaları bünyesinde bulundurmaktadırlar. Kremer' e göre, her iki durumda, O-Ring modelinde net bir şekilde açıklanmaktadır (Nafziger, 2006).

2.1.14. Karl Gunnar Myrdal

Myrdal' a göre kalkınma, bütün sosyal sistemin yukarı doğru hareketini ifade etmektedir. Bu sosyal sistemin içinde, ekonomik ve ekonomik olmayan tüm faktörler, tüketim, gücün toplum içinde dağılımı, eğitim ve sağlık olanakları, sosyal ve politik katmanlar, kurumlar yer almaktadır. Sosyal sistemin, durağan, aşağı ya da yukarı doğru hareketini belirleyen ise aralarında nedensellik bulunan endojen faktörlerdir. Söz konusu bu nedensellik, faktörlerin birinde yaşanan değişimin, diğer faktörlerde değişime yol açacağını ve bunun sürekli olarak birbirine bağımlı olan yeni değişimler meydana getireceğini öne sürmektedir. Nedensellikte üç tane durum söz konusudur (Myrdal, 1974):

- Bir faktörde meydana gelen yukarı yönlü bir değişiklik, diğer faktörde ayı yönde ikinci bir değişikliğe neden olursa, birikimli etki ortaya çıkmaktadır.
- Bir faktördeki meydana gelen değişikliğin yukarı ya da aşağı yönlü oluşu, ekonomik kalkınmaya olan katkısına göre belirlenmelidir. Örneğin, beslenme

¹²Bu durum görevler arasında tamamlayıcılığın olması durumunda geçerlidir.

koşullarında yaşanan bir iyileşme, işçilerin verimliliğini artıracak, buna karşılık, normal olarak verimlilik artışı da beslenme koşullarını iyileştirecektir.

- Sosyal sistemde yer alan faktörlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi gösteren katsayı belirsizdir. Bu nedenle, ekonomik kalkınmayı analiz etmek için yapılan çalışmalar genellemeler içermelidir

Bunun yanında, Myrdal'ın teorisine göre, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin büyümesi sonucu elde edilen yeniliklerden yayılma etkisi sonucu yarar sağlayabilirse, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir yakınsama söz konusu olabilir. Fakat Myrdal, söz konusu bu yakınsama konusunda oldukça karamsardır (Dawkins, 2003; Fujita 2004). Myrdal'a göre, Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerde, geleneksel güç yapısı, ekonomik değişimin yaşanmasına engel olmaktadır. Bu yüzden, söz konusu bu ülkelerde, hükümetler kalkınma planlarını devreye sokmalıdır. Bu yönüyle Myrdal, ekonomik planlama taraftarı bir ekonomisttir (Lankester, 2004).

2.1.15. Alexander Gerschenkron

Alexander Gerschenkron, Britanya, Almanya ve Rusya'nın 19. Yüzyılda yaşadığı deneyimlerinden faydalanarak, teknolojik olarak geri kalmışlığın bir avantaj olduğunu ayrıntılı olarak işlemiştir (Ceylan, 2010; Erbay vd., 2013). Ona göre, sanayileşmenin öncüsü olan üç tane ayırt edici kurum vardır:

- Sanayi Devriminin öncüsü Britanya'da, kapitalistlerin birikmiş özel serveti, sanayileşmenin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır.
- Kısmen geri kalmış ülke Almanya'da, çok amaçlı evrensel bankaların, özel sektörün organize edilmesinde ve sanayileşmenin finanse edilmesinde büyük etkisi vardır.
- Aşırı derecede geri kalmış ülke Rusya'da, hükümet piyasalara doğrudan müdahale ederek, finansal kaynakların harekete geçmesini sağlamış ve yeni sanayilerin oluşmasına katkı sağlamıştır (Shin, 2002).

Gerschenkron'a göre, kalkınmaya geç başlamış ülke, ondan daha önce kalkınmaya başlamış ülkeden farklı bir yol izleyerek kalkınmaktadır. Bu farklılaşma ise, ülkelerin farklı kurumsal yapıları olmasından ve bu nedenle de farklı üretim yapıları benimsemelerinden kaynaklanmaktadır (Escosura, 2005). Örneğin, savaş sonrası

dönemde o günün koşullarına göre uygun olan kurumlar, yapılan düzenlemeler sonrası, günümüzün koşullarına uygun hale getirilerek uygulanmakta ve farklılaşma meydana gelmektedir (Mathews, 2006).

2.2. EKONOMİK KALKINMANIN BELİRLEYİCİLERİ

Ekonomik kalkınma süreci hakkındaki bilgilerin özellikle son 50 yıl içerisinde önemli ölçüde geliştiği şüphe götürmez bir gerçektir. Özellikle, 1950' li yıllarda öne sürülen Neo-Klasik büyüme modeli (Solow 1956, Cass 1965, Koopmans 1965) ekonomik büyüme ve kalkınma literatürüne çığır açıcı katkılarda bulunmuştur. Bununla birlikte, bu modelin toplam faktör verimliliği ve sermaye birikimi gibi değişkenleri ekonomik büyümenin yakın belirleyicileri olarak modele ilave etmesi, günümüzün sürdürülebilir ekonomik kalkınmasını açıklamada yetersiz kalmasına ve üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik kalkınmasına uygulanabilir çözümler geliştirememesine neden olmuştur. Daha sonraları Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından geliştirilen büyüme modelleri de ekonomik büyüme farklılıklarını açıklamada öncesinde geliştirilen teorilerin ötesine geçememiştir. Daha açık bir ifadeyle, Neo-Klasik ve daha sonra geliştirilen büyüme modellerinin, toplam faktör verimliliği belirleyicilerinin neler olduğu, bunların nasıl yönetileceği ve geliştirileceği hakkında çok az bir bilgi vermesi, bu modellerin eksikliği olarak düşünülmüştür. Bu durum, ekonomik büyüme alanının Neo-Klasik büyüme modelinden, ekonomik büyüme ve kalkınmanın asıl belirleyicilerine doğru kaymasına neden olmuş ve asıl belirleyicilerin bulunmasında ise şu soruyu akla getirmiştir: Neden bazı toplumlar diğerlerine göre daha hızlı sermaye birikimi sağlamış ve bunu geliştirmeyi başarmışlardır? Bu konuyla alakalı olarak oluşturulan literatür incelendiğinde, bu sorunun cevabı niteliğinde üç tane önemli faktörün öne çıktığı görülmektedir (Bloch ve Tang, 2004; Meier ve Stiglitz, 2000; Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002; Acemoglu, 2003; Hall ve Jones 1998; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2004).

- Coğrafya
- Dışa açıklık
- Kurumsal kalite

2.2.1. Coğrafya

Ülkenin bulunduğu çevrenin iklimi, doğal kaynaklarının bolluğu veya doğal kaynaklara olan yakınlığı, hastalık yükü, ulaşım ağlarına yakınlığı, bilginin ve teknolojinin gelişmiş bölgelerden aktarımı coğrafyanın temel belirleyicileridir ve uzun dönemde ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Bloch ve Tang, 2004; Rodrik, Subramanian ve Trebbi: 2002).

Coğrafya ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında, coğrafyanın ekonomik kalkınmayı ve verimliliği etkilediği görüşünü savunan birçok çalışmanın olduğu görülecektir: Machiavelli (1531), Montesquieu (1748), Marshall (1890), Myrdal (1968), Kamarck (1976), Engerman ve Sokoloff (1997), Hall ve Jones (1998), Bloom ve Sachs (1998), Gallup, Sachs ve Mellinger (1999), Sachs (2000), Masters ve Wiebe (2000), Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2000), Masters ve McMillan (2001), Masters ve Sachs (2001), ve Jordan Rappaport ve Sachs (2003) (Spolaore ve Wacziarg, 2013; McArthur ve Sachs, 2001). Bunlardan Hall ve Jones (1998) yaptıkları ekonometrik analizler sonucunda, kişi başına gelir ile ülkenin bulunduğu enlemin mutlak değeri arasında pozitif ilişki bulmuştur. Benzer şekilde, Gallup, Sachs ve Mellinger (1999) ülkenin bulunduğu çevrenin ve iklimin, gelir düzeyini ulaşım maliyetleri, hastalık yükü ve tarımsal verimlilik kanallarıyla etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Masters ve Sachs (2001) ise sıtma hastalığı yaygınlığı, mevsimsel buzlanmalar ve kıyısız bölge ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu çalışmalar coğrafyayı çeşitli bir takım göstergeler kullanarak temsil etmektedirler. Örneğin, ülkenin bulunduğu enlemin mutlak değeri, ortalama sıcaklık ve yağış miktarı, toprak kalitesi, hastalık yaygınlığı, ekvatordan uzaklık, ülkenin tropik bölgelerdeki toprak miktarı vb (Bloch ve Tang, 2004; Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002).

Coğrafya ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu savunan birçok çalışma yapılmasına rağmen, gerçek hayatta bu durumun tersinin yaşandığı birçok durum vardır. Örneğin, eğer gerçekten coğrafya ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişki olsaydı, doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerin, doğal kaynak bakımından fakir olan ülkelere göre daha yüksek büyüme oranlarına ve kişi başına gelire sahip olması beklenirdi. Auty (2001) yaptığı çalışmada, bu durumu analiz ederek, doğal kaynak bakımından fakir ülkelerin kişi başına gelirinin 1960 ile 1990 yılları arasında,

doğal kaynak bakımından zengin ülkelere göre 2-3 kat daha hızlı arttığını göstermiş ve gerçekleşen büyüme rakamları ile ülkenin bulunduğunu coğrafyanın sahip olduğu doğal kaynaklar arasında ilişki bulunmadığını öne sürmüştür. Söz konusu teori-uygulama uyumsuzluğu neyle açıklanabilir? Şöyle ki, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü' nün (OPEC) oluşumundan sonra, petrole sahip olan ülkelerin gelirlerinin ciddi şekilde arttığı şüphe götürmez bir gerçektir. Etkin şekilde yönetilemeyen ve lüzumsuz projeler için harcanan bu gelir, ulusal harcamaları 1974-1979 yılları arasında % 50 civarında artırmıştır. Söz konusu bu harcamalar ise, yıllık enflasyon oranının % 15 seviyelerine çıkmasına, dolayısıyla da gelirlerin reel olarak düşmesine neden olmuştur. Bununla beraber, petrol altyapısının maliyetli oluşu, bu maliyete katlanabilen belirli kişilerin zenginliklerine zenginlik katmıştır. Başka bir deyişle, petrol satışlarından elde edilen gelir artışı sosyal tabana yayılmamış, aksine belli kesimler arasında paylaşılmış dolayısıyla da ekonomik kalkınma için gerekli sermaye birikimi sağlanamamıştır (Bloch ve Tang, 2004).

Başka bir örnek verirsek; elimize bir dünya haritası alıp, kişi başına milli geliri düşük olan ülkeleri işaretlediğimizde, fakir olan ülkelerin genel olarak şiddetli yağmurun olduğu, dolayısıyla da tropikal hastalıkların sıklıkla görüldüğü ekvator ve çevresinde yer aldığı görülecektir. Bu durum Şekil 2.3' te gösterilmiştir. Çünkü tropikal hastalıkların sıklıkla yaşandığı söz konusu bölgede yaşayanların hastalıklar nedeniyle verimlilikleri düşmekte ve gelirleri azalmaktadır. Yine de, bu kanıt, coğrafya ekonomik kalkınmayı doğrudan etkiler dememiz için yeterli değildir. Çünkü coğrafya ile ekonomik kalkınma arasındaki söz konusu ilişkinin varlığı nedenselliğin var olduğunu ispatlayamamaktadır (Acemoğlu, 2003).

Bununla birlikte, işaretlenen ülkelerde dinsel farklılıklar açısından bir değerlendirme yapıldığında, ekonomik ve sosyal olarak geri kalmış ülkelerin nüfusunun büyük bir kısmının Müslüman olduğu görülecektir. Bu durum, birçok araştırmacıyı İslam ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü incelemeye yöneltmiştir. Bu konu ile alakalı olarak birçok çalışma yapan Timur Kuran, büyük çoğunluğunun Müslüman ülkelerin oluşturduğu Ortadoğu ve Avrupa arasındaki gelişmişlik farklarının nedenlerini araştırmaktadır¹³. Timur Kuran' a göre, İslam toplumlarının sorunu devletin

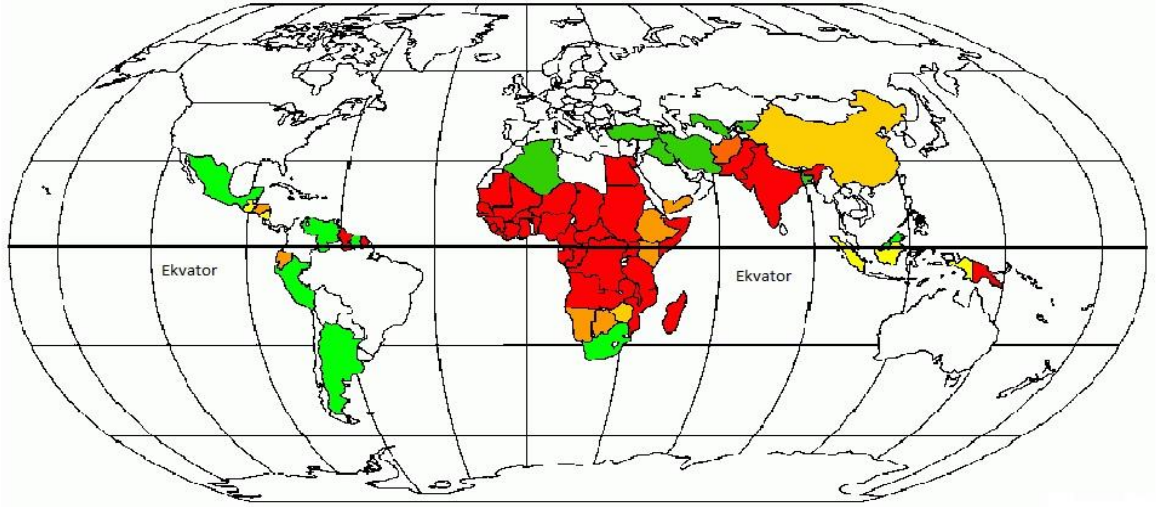
¹³ Bu konuyla alakalı olarak Timur Kuran (2004) "Why the Middle East is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation", Timur Kuran (2007) "Economic Underdevelopment in the Middle East: The Historical Role of Culture, Institutions and Religion", Timur Kuran (2012) "The

kendini yenileyememesinde değil, özel sektörün gelişmesini engelleyen hukuksal tikanmalarındır. Bunun temel nedeni ise, sermaye birikimini sağlayacak çapta ve kalıcılıkta şirketlerin Batı’ da kurulurken, Ortadoğu’ da kurulamamasıdır (Kuran, 2012).

Timur Kuran’ a (2012) göre, Ortadoğu’ da kurulan ve İslam hukukuna dayanan şirket yapıları basit ortaklıklardı ve bu yapısı itibariyle Batı’ da kurulan şirketlerle rekabet etme gücüne sahip değildi. Aynı zamanda, İslam miras sistemi büyük yapıda şirketlerin kurulmasını engellemekteydi. Çünkü İslami bir ortaklıkta ortaklardan birisi yaşamını kaybettiğinde ortaklık sona ermekte, mal varlığı paraya çevrilip, ölen ortağın hisseleri mirasçılara paylaştırılmaktaydı. Söz konusu mirasçılar yeni bir işletme kurabilirlerdi fakat mirasçı sayısının fazla olması, maliyetleri yükseltip, firmanın sorunlarını arttırdığından, mirasçılar genellikle hisseleri alıp çekilirdi ve böylelikle büyük şirketlerin kurulması engellenmiş olurdu. Sonuç olarak ise, işletmelerin büyümeye yüz tuttuğu ve yaşam sürelerinin uzadığı bir ekonominin, işletmelerin küçük ve kısa süreli olduğu bir ekonomiye göre, ticari altyapısı daha fazla gelişmekte ve bu durum söz konusu ülkenin ekonomik büyümesini ve kalkınmasını hızlandırmaktadır. Timur Kuran’ ın çalışmalarından çıkan ortak sonuç şudur: dinsel farklılıkların, toplumun kurumsal yapısını belirlediği, bunun da ekonomik performansı etkilediğidir.

Economic Roots of Political Underdevelopment in the Middle East: A Historical Perspective”, Timur Kuran (1997) “Islam and Underdevelopment: An Old Puzzle Revisited”, Timur Kuran (1986) “The Economic System in Contemporary Islamic Thought: Interpretation and Assessment”, Timur Kuran (2010) “Ortadoğu’ daki Ekonomik Azgelişmişliğin Kurumsal Kökenleri” çalışmaları incelenebilir.

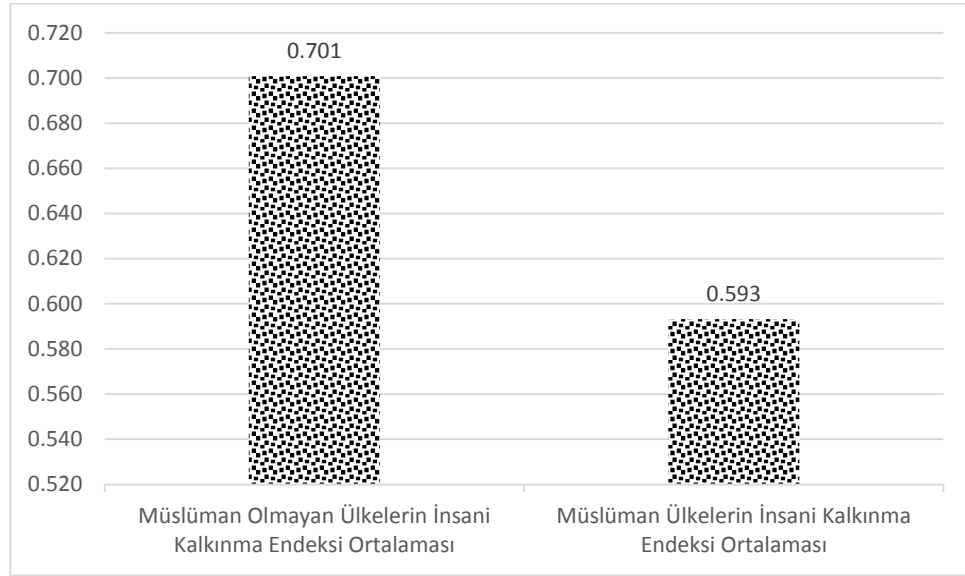
Şekil 2.3: Nüfusun Sıtma Hastalığı Riski

Kaynak: <http://www.worldmalariaepidemiology.org/node/57#> (22.04.2014) sitesinden derlenmiştir.

Şekil 2.3’ te yer alan kırmızı alanlar nüfusun %80-100’ ünün, turuncu alanlar %60-80’ inin, sarı alanlar %40-60’ inin ve yeşil alanlar %20-0’ inin sıtma hastalığına yakalanma riskini göstermektedir. Açık şekilde görüldüğü üzere, ekvator ve çevresinde yer alan ülkelerde sıtma hastalığına yakalanma riski oldukça fazladır.

Grafik 2.3: Müslüman Olan ve Olmayan Ülkelerin İnsani Kalkınma Endeksi¹⁴

Kaynak: <https://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/wxub-qc5k> (22.04.2014)

Timmer, P. ve McClelland, D. (2004) "Economic Growth in Muslim World How Can USAID Help?" Bureau for Policy and Program Coordination, Issue Paper Number 3, ss. 25.

Grafik 2.3 Müslüman olan ve Müslüman olmayan ülkelerin 2012 yılı insani kalkınma endeksi puanlarının karşılaştırmasını göstermektedir. Buna göre, Müslümanların ülkelerin insani kalkınma endeksi ortalaması yaklaşık olarak 0.59 iken, Müslüman olmayan ülkelerin insani kalkınma endeksi ortalaması 0.70 civarındadır. İnsani kalkınma endeksinin hem ekonomik hem de sosyal göstergelerden oluştuğu göz önünde bulundurulursa, yukarıda bahsettiğimiz durum daha net anlaşılacaktır.

2.2.2. Dışa Açıklık

İkinci önemli faktör uluslararası ticaretin verimlilik değişimine etkisine odaklanan dışa açıklıktır. Dışa açıklık, kişi başına geliri hem doğrudan (mutlak ve karşılaştırmalı avantaj sağlayarak) hem de dolaylı olarak (teknoloji aktarımı sağlayarak ve ölçek

¹⁴ Nüfusunun % 50' sinden fazlası Müslüman olan ülkeler Müslüman ülke olarak değerlendirilmiştir: Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Arnavutluk, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan, Bangladeş, Maldivler, Pakistan, Bruney, Endonezya, Malezya, Burkina Faso, Komoros, Çad, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Gambiya, Gine, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Somali ve Sudan. Müslüman olmayan ülkelerin İnsani Kalkınma Endeksinin ortalaması hesaplanırken, Müslüman ülkelerin İnsan Kalkınma Endeksi hesaba katılmamıştır.

ekonomilerini arttırarak) etkilemektedir. Dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma vardır (Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002). Dollar (1992), Sachs ve Warner (1995), Ben-David (1993) ve Edwards (1998) en bilinenleridir. Bunun yanında, Frankel ve Romer (1999), Lee(1993), Harrison(1996) ve Wacziarg (1998)'ın çalışmaları da vardır (Rodriguez ve Rodrik, 2001).

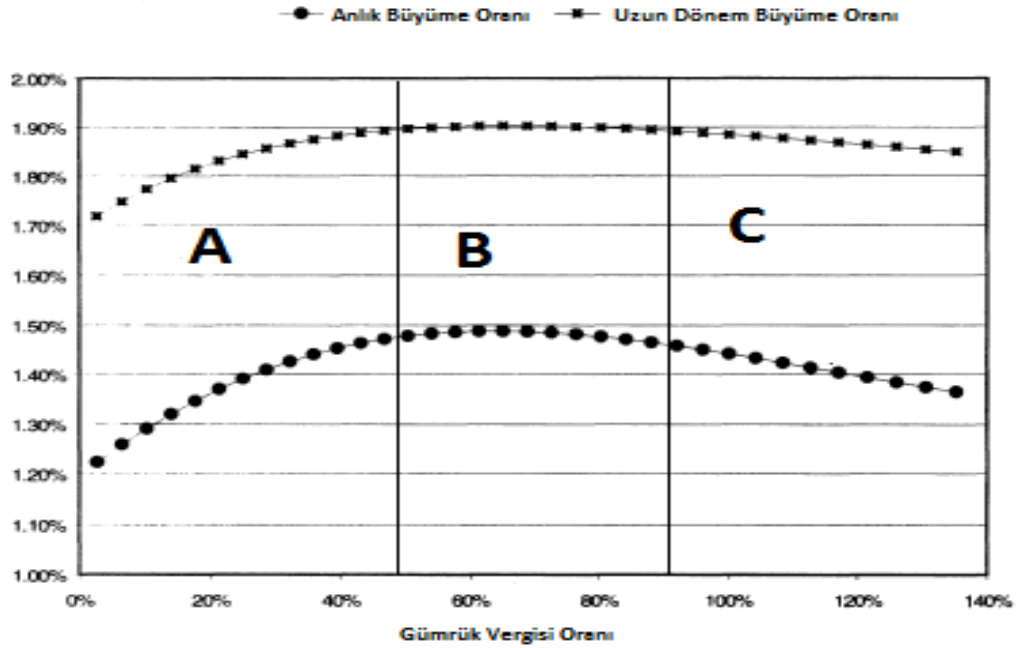
Dollar (1992), 95 gelişmekte olan ülke için 1976-1985 yılları arası verileri kullanarak büyümenin kaynaklarını araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkeleri için yıllık büyüme oranlarının farklılaştığını, dışa açık ekonomilerin (Asya ülkeleri), içe kapalı ekonomilere (Latin ve Afrika ülkeleri) göre daha hızlı büyüdüğünü göstermiştir. Bu durum, ihracatın dışa açık ekonomilere sağladığı dışsallıklarla açıklanmıştır. Benzer şekilde, Sachs and Warner (1995), zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının kapanamamasının nedeni olarak, fakir ülkelerin dışa kapalı politikalar benimsemesini göstermiştir. Çünkü dışa kapalı ekonomiler, dışa açık ekonomilere göre daha yavaş büyümektedir. Edwards (1998) ise, 93 ülke için toplam faktör verimliliği büyümesi ile ülkenin dışa açıklığı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yukarıda sözü geçen çalışmalarla aynı sonuca ulaşmıştır. Dikkat edilecek olursa, söz konusu çalışmalar dışa açıklık ile ekonomik gelişme arasında pozitif ilişki bulmuştur.

Özellikle bazı Asya ülkelerinin (Hong-Kong, Kore, Singapur ve Tayvan) son 30 yılda imalat sektöründe yakaladıkları başarı yukarıda bahsedilen çalışmaları doğrular niteliktedir. Çünkü söz konusu bu ülkeler, ihracat performanslarında önemli derecede artış sağlayarak, gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarına ulaşmayı başarmışlardır (Page,1994).

Buna rağmen, bütün araştırmacıların dışa açıklık ile büyüme arasında pozitif ilişki bulunduğunu söylemek son derece yanlış olur. Levine ve Renelt (1992) ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin güvenilir olmadığını göstermiştir. Aynı şekilde, Vamvakidis (2002) 1920-1940 dönemleri arası için ticari açıklık ile büyüme arasında negatif ilişki bulmuştur. Harrison ve Hanson (1999) ise Sachs ve Warner' in (1995) bulduğu sonuçların güvenilir olmadığını göstermiş ticari açıklığın ölçülmesinde önemli hataların yapıldığını öne sürmüştür.

Tüm yapılan araştırmalara ek olarak, aşağıda yer alan Grafik 2.4 incelenirse, dışa açıklık ile ekonomik kalkınma ve büyüme arasındaki ilişki daha net anlaşılacaktır. Yukarıdaki grafik, gümrük vergisi oranları ile uzun dönem ekonomik büyüme oranı ve anlık büyüme oranı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Her iki durumda da (uzun dönem ve anlık büyüme oranı eğrilerinde) büyüme belli bir noktaya kadar artmakta, daha sonra azalmaktadır. Söz konusu grafikten iki önemli sonuç çıkmaktadır: Birincisi, ticari açıklık karşıtı birçok araştırmacının da öne sürdüğü gibi serbest ticaret anlayışı bazı ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Rodriguez vd., 2001). şöyle ki, gümrük vergisi oranı % 50 seviyelerine gelinceye kadar, uzun dönem ve anlık büyüme oranı ile gümrük vergisi oranı arasında pozitif ilişki söz konusudur ve gümrük vergisi oranı arttıa yani ülke ticari açıklığını azalttıa uzun dönem ve anlık büyüme oranı artmaktadır. Bu durum grafikte A bölgesine bakıldığında rahatça görülmektedir. Gümrük vergisi oranının % 60 ile % 90 seyrettiği durumda ise, gümrük vergi oranındaki artış uzun dönem büyüme oranında ve anlık büyüme oranında herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır. Bu durumda grafikte B bölgesi olarak gösterilmiştir. C bölgesine bakıldığında ise, gümrük vergi oranı % 90 seviyesinin üstüne çıkmakta ve her iki büyüme oranı da düşmektedir. Buradan elde edilecek sonuç şudur: Ülkelerin belli bir noktaya kadar kendilerini dış dünyaya kapamaları büyüme oranlarının artmasına olanak sağlayabilir fakat gereğinden fazla dış dünyaya kapanmakta büyüme oranlarını düşürebilir. Bu noktanın belirlenmesi, ülkenin diğer ekonomik ve sosyal göstergeleri ile yakından alakalıdır. İkinci önemli sonuç ise A ve C bölgelerinde artış ve azalışların eğimiyle alakalıdır. lke gümrük vergisini % 0' dan % 50 seviyelerine çıkarırken yani dışarıya kapalılığını arttırırken hem anlık büyüme oranı hem de uzun dönem büyüme oranındaki artış (uzun dönem büyüme oranı için 0.2 puan, anlık büyüme oranı için 0.3 puan), gümrük vergisinin % 90' dan % 140 arttırdığı durumdaki büyüme azalışından (uzun dönem büyüme oranı için 0.05 puan, anlık büyüme oranı için 0.1 puan) göreli olarak daha yüksektir. Dolayısıyla, dışarıya açılmanın alternatif maliyeti, dışarıya kapanmanın alternatif maliyetinden daha yüksektir. Aslında grafikten elde edilen sonuç, hem ticari açıklığın karşıtı olanları, hem de ticari açık yanlısı olanları destekler niteliktedir.

Grafik 2.4: Dünya Fiyatları ile GSYH Büyüme Oranları

Kaynak: Rodriguez, F. ve Rodrik, D. (2001) "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic' s Guide to the Cross-National Evidence", National Bureau of Economic Research, c. 15, ss. 271.

2.3. Kurumsal Kalite

Ekonomik kalkınmanın üçüncü ve son belirleyici olarak gösterilen kurumsal kalite, ekonomik kalkınmanın belirleyicileri arasında üzerinde en çok tartışılan faktördür. Burada temel olarak mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü, devletin rolü gibi faktörlerin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu görüşe göre, iyi kurumlara sahip toplumlar, beşeri sermayeye, teknolojiye ve sanayileşmeye daha fazla yatırım yapmakta, ekonomik zenginliğin başarılmasında bir adım önde yer almaktadırlar.

Konuya kurumun tanımıyla başlarsak, kurumun ne olduğundan ziyade ne olmadığından başlamak faydalı olacaktır. Kurumlar, ekilebilir arazi, madenler, iklim, sıcaklık gibi doğal çevre özelliklerini; yollar, fabrikalar gibi insan eliyle oluşturulmuş fiziksel nesnelere; ağırlık, uzunluk, güç gibi insanların fiziksel özelliklerini içermez. O halde, kurumun nitelendirilmesi için geriye ne kalıyor?(Davis, 2009)

Bu konu üzerinde uzun yıllar çalışmış olan Douglas North' a göre, kurumlar bir toplumda oynanan oyununun kurallarını nitelendirmektedir (North, 1990). Wesley Mitchel, kurumu, geniş kabul gören iyi düzeyde standartlaştırılmış sosyal alışkanlıklar;

Walton Hamilton ise bir grubun alışkanlıkları veya insanların gelenekleri içine gömülü belirli düzeyde geçerliliği veya sürekliliği olan bir düşünce veya eylem tarzı olarak tanımlamaktadır (Demir, 1996).

Genel olarak, literatürde kurumların ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde dönüşüm maliyetleri (girdilerin çıktıya dönüştürebilmesi için gerekli maliyet) ve işlem maliyetleri (mülkiyet haklarının kişilerin arasında aktarımı için gerekli olan maliyet) kanallarıyla etkili olduğu kabul edilmektedir (North ve Wallis, 1994). Kurumsal yapının ekonomik performans üzerindeki önemli etkilerinden biri de, piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırması ve böylelikle organizasyonların (firmaların, ticari ortaklıkların, siyasi partilerin) etkin kararlar vermesini sağlamasıdır (North, 1990). Buna göre, kurumsal kalite ile işlem ve dönüşüm maliyetleri azalmakta, bireylerin ve firmaların doğru kararlar alması sağlanarak kaynaklar verimli alanlara kaydırılmaktadır. Bunların haricinde,

- Finansal kaynakları bir araya getirerek tasarruf ve yatırım kanallarının açılmasına, endüstrinin gelişmesine ve ticaretin artmasına sağlamakta,
- Ekonomik ve politik istikrar sağlayarak, kaynakların verimsiz alanlarda kullanılmasını azaltmakta, kaynakların üretken ve istihdam sağlayan verimli alanlara aktarılmasına yardımcı olmakta (Yapraklı, 2008),
- Ekonomik birimlerin işlem ve dönüşüm maliyetlerini azaltarak, girişimcilerin yatırım yapmalarını teşvik etmekte (Dampare ve Piesse, 2002),
- Kayıt dışı ekonominin payını azaltarak, şeffaflığı artırmakta, yolsuzluğu ve rüşvetçiliği azaltmaktadır (Aron, 2000).

İyi kurumların sahip olduğu üç temel özellik vardır (Acemoğlu ve Johnson, 2003):

- Toplumda yer alan bütün bireylerin, devlet ile arasındaki ilişkiyi belirleyen mülkiyet hakları güvence altına alınır.
- Toplumu oluşturan elitlerin, politikacıların veya güçlü grupların, diğer bireylerin gelirlerini ve yatırımlarını kendi çıkarları için ele geçirmesi önlenir.
- Toplumun her kesimi bir dereceye kadar eşit fırsatlara sahiptir ve bireyler kendilerini geliştirme konusunda özgürdürler.

Yukarıda sayılan kurumsal özelliklerin uygulamasına ne geçmişte ne günümüzde toplumların büyük bir kısmında rastlanmamaktadır. Toplumların birçoğunda, hukuk

kuralları bireyler arasında farklı uygulanmakta, toplumun büyük bir kısmı için mülkiyet hakları geçerli olmamakta, seçkinler sınırsız siyasi ve ekonomik güce sahip olmakta ve nüfusun büyük çoğunluğu eğitim, kredi ve üretim fırsatlarından yararlanamamaktadır (Acemoğlu, 2003).

Özellikle ekonomik kurumlar sadece ülkenin toplam ekonomik büyüme potansiyelini değil, aynı zamanda kaynakların gelecekte nasıl dağılacakını da gösterir. Başka bir deyişle, sadece toplam pastanın ne kadar olacağını değil, bu pastanın gelecekte toplumun farklı grupları ve bireyleri arasında nasıl dağılacakını da gösterir (Acemoğlu, 2004).

$$Ekonomik\ Kurumlar_t \Rightarrow \begin{cases} Ekonomik\ Performans_t \\ Kaynakların\ Dağılımı_{t+1} \end{cases}$$

Bu yönüyle, ekonomik kurumlar hem ekonomik büyüme hem de ekonomik kalkınma ile yakından ilişkilidir.

Bunun yanında, ekonomik kurumlar toplumun ortak seçimleri tarafından belirlenir. Fakat toplumun bütün bireylerinin aynı seçimi yapmadığı durumda, ortak seçim gerçekleşmeyecek, iki farklı seçim yapan grubun hangisinin seçiminin uygulanacağı, grupların siyasi güçlerine göre belirlenecektir.

$$Siyasi\ Güç_t \Rightarrow \{Ekonomik\ Kurumlar_t\}$$

Toplumda siyasi gücünün dağılımı ise iki yolla gerçekleşir:

- Yasal ya da kurumsal siyasi güç (de jure): siyasi kurum kaynaklıdır. Ekonomik kurumlarda olduğu gibi toplumu teşviklerle ve kısıtlamalarla etkiler. Örneğin; demokrasi, diktatörlük, otokrasi.
- Fiili olarak gerçekleşen siyasi güç (de facto): bazı grupların siyasi kurumlar tarafından verilen siyasi gücü olmamasına rağmen bir takım yollarla isteklerini topluma dayatmasıdır. Fiili olarak gerçekleşen siyasi güç kaynakların dağılımına göre belirlenir.

$$Siyasi Kurumlar_t \Rightarrow \{Yasal\ ya\ da\ Kurumlsa\ Siyasi\ Güç_t$$

$$Kaynakların\ Dağılımı_t \Rightarrow \{Fiili\ Olarak\ Gerçekleşen\ Siyasi\ Güç_t$$

Siyasi kurumlar ve kaynakların dağılımı genel olarak çok hızlı bir değişim içine girmezler ve daha da önemlisi ekonomik performansı ve ekonomik kurumları hem doğrudan hem de dolaylı yollarla etkilerler. Örneğin, siyasi kurumlar siyasi gücün kullanımının tamamını tek bir bireye ya da küçük bir gruba teslim ederse, o toplumda mülkiyet haklarının güvence altına alınması zorlaşır. Bununla beraber, ekonomik kurumlarda olduğu gibi, siyasi kurumlarda da ortak karar alma sürecinde, siyasi güç oldukça önemlidir.

$$Siyasi\ Güç_t \Rightarrow \{Siyasi\ Kurumlar_t$$

Yukarıda söylenenleri sistematik olarak birleştirdiğimizde karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

$$Siyasi\ Kurumlar_t \Rightarrow Yasal\ Siyasi\ Güç_t \Rightarrow Ekonomik\ Kurumlar_t \Rightarrow Ekonomik\ Performans_t$$

$$Kaynakların\ Dağılımı_t \Rightarrow Fiili\ Siyasi\ Güç_t \Rightarrow Siyasi\ Kurumlar_{t+1} \Rightarrow Kaynakların\ Dağılımı_{t+1}$$

Buna göre, politik kurumlar ve kaynakların dağılımı diğer tüm değişkenlerin belirleyicisidir (Acemoğlu, 2004).

Ekonomik kalkınma ve kurumsal kalite arasındaki ilişkiye yoğunlaşan çalışmaların çoğu, mülkiyet haklarını koruyan ve sözleşmelerin işlenmesini sağlayan kurumların önemini vurgulamışlardır. Çünkü bunların yokluğunda piyasalar var olmaz, sürdürülebilir kalkınma sağlanamaz. Şoklara karşı esneklik sağlanması ve bu şoklar karşısında yük paylaşımını kolaylaştırmak için aşağıda bahsedilen üç tip kurumun inşa edilmesi gereklidir:

- Piyasa Düzenleyici Kurumlar: Dışsallıklar, ölçek ekonomileri, aksak rekabet ile ilgilenen kurumlardır. Bireysel davranışlarda kısıtlamalar yaparak, etkin sonuçların çıkmasını kolaylaştırır.
- Piyasa İstikrarını Sağlayıcı Kurumlar: Düşük enflasyonu sağlayan, makroekonomik istikrarsızlığı en aza indiren, finansal krizleri önleyen merkez bankaları piyasa istikrarını sağlayıcı kurumlara örnektir.

- Piyasayı Meşrulaştırıcı Kurumlar: Sosyal koruma ve sigorta sağlayan, yeniden dağıtımı düzenleyen ve çatışmaları yöneten kurumlardır. Emeklilik sistemleri, işsizlik sigortası projeleri ve diğer sosyal fonlar bu kurumların örnekleri arasında yer alır (Gökalp ve Baldemir, 2006).

Bu noktada, coğrafyanın, dinsel faktörlerin, Dışa açıklığın ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki göreceli etkisinden bahsetmek faydalı olacaktır. Çünkü coğrafyanın, dinsel faktörlerin ve dışa açıklığın ekonomik kalkınmanın ana belirleyicisi olmadığını dolayısıyla kurumsal kalitenin ana belirleyici olduğunu ileri süren ampirik çalışmaların çoğu, söz konusu faktörlerin ekonomik kalkınmada tamamen etkisiz olduğunu öne sürmek yerine özellikle kurumların kalitesini belirleyen faktörlerin göreceli olarak daha üstün olduğunu vurgulamaktadırlar (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2004).

Örnek olarak, Rodrik, Subramanian ve Trebbi (2002) yaptığı çalışmada kurumların kalitenin, dışa açıklığın ve coğrafik konumun kişi başına gelir üzerindeki etkisini incelemiş, önceki paragrafta bahsettiğimiz durumu ampirik olarak ispatlamıştır.

$$\log Y_i = \beta_0 + \beta_1 INS_i + \beta_2 INT_i + \beta_3 GEO_i + u_i$$

Burada Y_i, INS_i, INT_i ve GEO_i sırasıyla i ülkesinin kişi başına gelirin, kurumlarının kalitesinin, dışa açıklığının ve coğrafyasının ölçüsünü göstermektedir. Yukarıdaki modelden elde edilen sonuçlar, kurumların kalitesinin diğer iki faktörden daha önemli olduğunu, coğrafyanın ve dışa açıklığın kişi başına gelir üzerindeki dolaylı etkisinin kurumların kalitesi kanalıyla gerçekleştiğini göstermiştir. Bu durum Şekil 2.4'te gösterilmiştir.

**Şekil 2.4: Coğrafya, Kurumsal Kalite, Dışa Açıklık ve Ekonomik Kalkınma
Arasındaki İlişkinin Gösterimi**

Kurumsal kalitedeki bir artış geliri ne kadar arttırabilir? Yapılan ampirik analizler, kurumsal kalitedeki artışların kişi başına gelirden önemli bir artış yaratabileceğini göstermektedir. Örneğin, Bolivya ile Kore’de ölçülen kurumsal kalite arasındaki 6.4 kat fark, iki ülke arasındaki gelir farkına eşittir. Bunu bir tesadüf olarak görmek son derece yanlış olur (Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002).

Son olarak, coğrafyanın, dışa açıklığın, dinsel faktörlerin ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki görece etkisini görebilmek adına Kuzey Kore ve Güney Kore örneği oldukça faydalı olacaktır. Kore savaşı öncesi, iki ülkede benzer kültür yapısına, gelişmiş düzeyine, coğrafik özelliklere, kurumsal kaliteye, ekonomik ve sosyal göstergelere sahipti. Örneğin, kurumsal kalitenin değeri¹⁵ Kuzey Kore için 7 üzerinden ortalama olarak 1.71 iken, Güney Kore için 2.16’ idi. İklim yapısından ulaşım maliyetlerine, piyasalara erişim kolaylığından doğal kaynak bolluğuna, kurumsal kaliteden kültürel yapıya kadar, hemen hemen her konuda benzer iki ülke, 1950 yılından sonra, gerek ekonomik gerek sosyal gelişmişlik düzeyi bakımından birbirinden tamamen farklı iki ülke haline geldi. 1960’lı yılların sonuna doğru, Güney Kore ekonomik zenginliğini hızlı bir şekilde arttırmaya devam ederken, Kuzey Kore ekonomik durgunluktan kurtulamadı. 2000’li yıllara gelindiğinde ise Güney Kore OECD’ nin zengin ülkeleri arasında yer alırken, Kuzey Kore Sahra altı Afrika ülkeleri ile benzer kişi başına gelire sahipti. Kore savaşı sonrası, iki ülke arasında gerçekleşen bu ayrışma ancak kurumsal kalite ile açıklanabilir. Çünkü bu süre zarfında, iki ülkenin coğrafik özelliklerinde veya kültürel yapılarında kısaca kurumsal kalite haricinde ekonomik kalkınmayı etkileyebilecek herhangi bir faktöründe bir değişim yaşanmamıştır. Kore savaşı sonrası, Kuzey Kore’ nin sosyalist yönetim biçimini tercih etmesi, bu karşılık Güney Kore’ nin mülkiyet haklarını güvence altına alan kapitalist yönetim biçimini tercih etmesi, iki ülkenin kurumsal yapısında önemli farklılıklar yaratmış, bu durum ekonomik

¹⁵ Kurumsal kalite yürütmeye (yöneticilere) uygulanan kısıtlamalar baz alınarak hesaplanmıştır.

ve sosyal göstergelerini etkilemiştir (Alchian ve Demsetz, 1973; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2004; Glaeser, Porta, Silanes ve Shleifer, 2004).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL KALİTE İLE EKONOMİK KALKINMA

ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde konu ile ilgili kavramsal tanımlara, teorik çerçeveye ve tartışmalara yer verdik. Bu bölümde ise, kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan ekonometrik uygulamalara yer verilerek, kurumsal kalitedeki iyileşmenin, ekonomik kalkınmayı artıracığı hipotezi 1996-2012 yılları arasını kapsayan dönemde 122 ülke için araştırılacaktır. Bu amaçla, öncelikle literatür tarama sonuçları özetlenecek, ardından model, veri seti ve yöntem tanımlamaları yapılarak, ekonometrik uygulama sonuçları rapor edilecektir. Son olarak ise, elde edilen bulguların değerlendirmesi yapılacaktır.

3.1. LİTERATÜR

Kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki kalkınma literatüründe en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara kronolojik sıraya göre yer verilecektir. Literatürde, model ve değişken seçimi bakımından, verinin türü bakımından (panel veri veya zaman serisi) veya ölçeği bakımından farklılık gösteren birçok çalışma bulunmaktadır. Buna rağmen, bütün çalışmalardan elde edilen ortak sonuç, ekonomik kalkınma ile kurumsal kalite arasında istatistiksel olarak önemli ve pozitif ilişki olduğudur.

Kurumsal kalite ile verimlilik arasındaki ilişkiyi inceleyen önemli çalışmalardan biri North ve Thomas (1970) tarafından yapılmıştır. North ve Thomas, mülkiyet haklarındaki gelişmeler ile verimlilik ve ekonomik performans arasında pozitif bulmuştur.

Scully (1988) ise, 1960-1980 dönemleri arası verilerini kullanarak 115 ülke için kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, siyasi olarak açık, hukukun ve mülkiyet haklarının üstünlüğüne inanan ülkelerin büyüme oranlarının diğer ülkelere göre daha yüksek olduğunu ampirik olarak ispatlamıştır. Benzer şekilde,

Spindler (1991) ekonomik özgürlük ile ekonomik kalkınma arasında güçlü ve doğrudan bir ilişki olduğunu öne sürmüştür.

Alesina ve Perotti (1993), 70 ülkenin 1960-1985 yılları arası verilerini kullanarak gelir eşitsizliğinin sosyo-politik istikrarsızlık kanalıyla siyasi ve ekonomik belirsizliğe neden olduğunu ve yatırımları azalttığını ortaya koymuş, dolayısıyla da gelir eşitsizliği ile büyümenin itici gücü olan yatırımlar arasında ters yönlü ilişki bulunduğunu ileri sürmüştür.

North ve Wallis (1994), kurumsal yapının gelişmesinin işlem ve dönüşüm maliyetlerini azaltacağını, bu nedenle de kurumsal yapıdaki gelişmeler ile düşük işlem maliyetlerinin ekonomik büyümenin en büyük kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde, Alesina ve Rodrik (1994) toprak mülkiyetindeki ve gelir sahipliğindeki eşitsizliğin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermiştir.

Knack ve Keefer (1995) ise, mülkiyet haklarının korunmasının hem yatırımlarda hem de girdi dağılımında etkinliği sağladığını dolayısıyla ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde büyük etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Mauro (1995) 1960-1985 dönemleri arası verileri kullanarak yolsuzluk ve ekonomik büyüme ile yatırımlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ters yönlü bir ilişki bulmuştur.

Dawson (1998) 1975-1990 yılları arası verileri kullanarak şu üç önemli sonuca ulaşmıştır: Serbest piyasa kurumları büyümeyi pozitif olarak etkilemekte; ekonomik özgürlük ekonomik büyümeyi toplam faktör verimliliği kanalıyla doğrudan, yatırım kanalıyla dolaylı olarak etkilemekte; siyasi ve sivil özgürlük yatırımları teşvik etmektedir.

Hall ve Jones' un (1999), neden bazı ülkelerin diğer ülkelerden daha fazla üretken oldukları sorusunun cevabını aradığı çalışmasında, ülkeler arası kişi başına çıktıdaki farklılığın sadece bir kısmının fiziki sermaye ve eğitim başarısıyla açıklanabileceği, asıl önemli olanın sosyal altyapı olarak adlandırılan kurumsal farklılıklar ve hükümet politikaları olduğu ileri sürülmüştür. 127 ülke için yapılan bu çalışmada kişi başına çıktı ile sosyal altyapı arasında güçlü ve yakın bir ilişki bulunmuştur.

Vijayaraghavan ve Ward (2001), 45 ülke için 1975-1990 yılları arası verilerini kullanarak kurumsal altyapı ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi incelemiş

ve kurumsal altyapının göstergesi olarak kullanılan mülkiyet haklarının korunması ve devletin rolü ile ekonomik büyüme oranları arasında önemli bir ilişki bulmuştur.

Bunun yanında, Acemoğlu ve Johnson' un (2003) çalışmasında, vatandaşların mülkiyet haklarını devlete ve elit kesime karşı koruyan mülkiyet hakları kurumları ile vatandaşların kendi aralarındaki sözleşmelerini güvence altına alan sözleşme kurumları incelenmiş, mülkiyet hakları kurumlarının ekonomik çıktı üzerinde önemli derecede etkili fakat sözleşme kurumlarının ekonomik etkisinin sınırlı yani ekonomik büyüme üzerinde az bir etkisinin olduğu, bu kurumların daha çok finansal alım-satım işlemlerinde ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ampirik çalışmalar, politikacılarına ve elit kesimine sınırlamalar getiren ülkelerin, mülkiyet hakları ve sözleşme kurumlarını etkin şekilde kullanabilmesi nedeniyle, daha yüksek kişi başına gelire, yatırım oranına ve daha gelişmiş bir borsa yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Aynı şekilde, Acemoğlu, Johnson, Robinson' un (2004) başka bir çalışmasında, ekonomik çıktıda ve kaynakların dağılımında etkili olan ekonomik kurumların ülkeler arasında neden farklılaştığı incelenmiş, ekonomik performanstaki farklılıkların en büyük nedeninin ekonomik kurumlardaki farklılıklar olduğu öne sürülmüştür.

Mülkiyet haklarının sahipliğinin ve tarihsel mülkiyet hakları kurumlarının önemini vurgulayan Banerjee ve Iyer (2005), mülkiyet haklarının toprak sahibine verildiğinde, toprak sahipliğinin üreticiye verildiği duruma göre daha az tarımsal üretim ve verimlilik sağlayacağı üzerinde durmuş ve bunun daha az sağlık ve eğitim yatırımı yapılmasına neden olacağına işaret etmiştir.

Panel Veri Analizi ve Kümeleme Analizi kullanılarak yapılan başka bir çalışmada ise, Gökalp ve Baldemir (2006), ifade özgürlüğü ve şeffaflığın, politik istikrar ve şiddet yokluğunun, yönetim etkinliğinin, düzenlemelerin kalitesinin, hukukun üstünlüğünün, yolsuzluğun önlenmesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Kurumsal yapının ülkelerin ekonomik büyümeye etkisini ölçmek ve Türkiye' nin kurumsal yapısının hangi ülkeler ile benzer olduğunu ortaya koymak için yapılan bu çalışmada, Türkiye hiçbir AB ve Orta-Doğu ülkesinin bulunmadığı 4. gruba düşmüştür. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin yer aldığı birinci grupta, ifade özgürlüğü ve şeffaflık ve hukukun üstünlüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve yolsuzluğun önlenmesi arasında pozitif ilişki bulunurken, Türkiye' nin içerisinde yer

aldığı dördüncü grupta, ifade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif, yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Türkiye’ ninde içinde bulunduğu 36 üst orta gelir düzeyindeki ülke için yapılan panel veri analizinde, Yapraklı (2008), ifade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında negatif, yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki bulmuştur.

Yoo ve Steckel (2010) Japonya ve onun kolonileri olan Kore, Tayvan ve Palau ülkeleri için mülkiyet hakları ile ekonomik kalkınmaları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlar iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rolünün olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, Mitchener ve Ohnuki (2008) teknolojik ve kurumsal yeniliklerin Japonya’ nın ulusal sermaye piyasasını belirlemede önemli rolünün olduğunu belirtmiştir.

3.2. VERİ ANALİZİ VE MODEL

Panel veri analizi ekonomik birimlere ait zaman serisi gözlemlerinin yatay kesit formunda bir araya getirilmesi ile oluşturulmaktadır. Panel veri analizinin hem yatay kesit hem de zaman boyutuna sahip olması, ekonomik ilişkilerin modellenmesinde daha etkin sonuçlar üretilmesine olanak sağlamaktadır (Baltagi, 2005).

Panel veri için oluşturulan model aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Y_{it} = \rho_i Y_{it-1} + \delta_i X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.1)$$

Burada $i=1, \dots, N$ yatay kesit birimlerini ve $t=1, \dots, T$ birimlere ait zaman boyutunu ifade etmektedir. ε_{it} ise i ’ inci ekonomik birimin t dönemindeki hata terimidir.

Bu çalışmada, kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişki 1996-2012 yılları arasını kapsayan dönemde panel veri yöntemi ile 122 ülke için test edilmiştir. Söz konusu ülkeler ve dönem, verilerin ulaşılabilirliğine göre belirlenmiştir.

Kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin tespiti için iki değişken kullanılmıştır: ekonomik kalkınmayı temsilen kişi başına GSYH (cari fiyatlarıyla Amerikan \$) (DEV)¹⁶ ve kurumsal kaliteyi temsilen ekonomik özgürlük endeksi (OVE). Her iki değişkenden logaritması alındıktan sonra modele dahil edilmiştir.

$$DEV_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}OVE_{it} + u_{it}$$

Kişi başına GSYH Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (World Bank Development Indicators) veri tabanından, ekonomik özgürlük endeksi ise Miras Vakfından (Heritage Foundation) derlenmiştir¹⁷. Ekonomik özgürlük endeksi, özel olarak belirlenmiş 10 bileşenin ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Söz konusu 10 bileşeni 4 kategori altında toplayabiliriz:

- Hukukun üstünlüğü: mülkiyet hakları ve yolsuzluk
- Devletin rolü: mali özgürlük ve hükümet harcamaları
- Mevzuatın etkinliği: iş özgürlüğü, işgücü özgürlüğü ve parasal özgürlük
- Serbest piyasa: ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük

Yukarıda sayılan 10 bileşende 0 ile 100 arasında değer almaktadır.

3.3. YÖNTEM

Ele alınan 122 ülke¹⁸ Dünya Bankası' nın ülkelerin bulunduğu bölgeyi baz alarak yapmış olduğu sınıflandırma göz önünde bulundurularak; Doğu ve Güney Asya, Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Kuzey ve Latin Amerika, Sahra Altı Afrika olmak üzere beş kategoriye ayrılmıştır¹⁹. Kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi her bir kategori için 5 farklı model oluşturularak araştırılmıştır.²⁰

¹⁶ Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme birbirinden farklı kavramlardır. GSYİH değerindeki değişimler ekonomik kalkınmanın sadece bir boyutunu göstermektedir. Buna rağmen, ekonomik kalkınma literatürü incelendiğinde, ampirik analize dayalı çalışmaların birçoğunda ekonomik kalkınmanın bir takım ulusal hesaplarla (GSYİH, GSMH, kişi başına GSMH veya GSYİH, satın alma gücü paritesine göre düzenlenmiş GSMH gibi) temsil edildiği görülecektir (Deaton, 1993; Shafik, 1994; Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002; Dearmon ve Grier, 2009; Özcan ve Zeren, 2013).

¹⁷ Daha detaylı bilgi için bk. –Heritage Foundation- <http://www.heritage.org/index/explore->

¹⁸ Her ne kadar ekonomik kalkınma, daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin sorunu olsada, ülke grupları arasında karşılaştırma yapma amacıyla, gelişmiş ülkelerde ülke sepetine dahil edilmiştir.

¹⁹ Ülke ayrımını daha detaylı görmek için bk. EK1- Analizde Kullanılan Ülkeler

²⁰ Her model için kullanılan değişkenler aynıdır: cari fiyatlar ile kişi başına GSYİH (DEV) ve ekonomik özgürlük endeksi (OVE).

- Model 1: Doğu ve Güney Asya ülkeleri için:

$$DEV1_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}OVE1_{it} + u_{it}$$

- Model 2: Avrupa ülkeleri için:

$$DEV2_{it} = \beta_{3i} + \beta_{4i}OVE2_{it} + u_{it}$$

- Model 3: Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için:

$$DEV3_{it} = \beta_{5i} + \beta_{6i}OVE3_{it} + u_{it}$$

- Model 4: Kuzey ve Latin Amerika ülkeleri için:

$$DEV4_{it} = \beta_{7i} + \beta_{8i}OVE4_{it} + u_{it}$$

- Model 5: Sahra Altı Afrika ülkeleri için:

$$DEV5_{it} = \beta_{9i} + \beta_{10i}OVE5_{it} + u_{it}$$

Panel veri analizi kapsamında, öncelikle paneli oluşturan yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılık test edilmiştir. Daha sonra, serilerin düzey değerinde durağan olup olmadıkları analiz edilmiş, bu amaçla yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ve bulundurmayan panel birim kök testlerine yer verilmiştir. Son olarak, sabit etkiler varsayımı altında, model tahminleri yapılmıştır. Bu çalışmada, analizler EViews 7.1 ve Gauss 10.0 programları ve bu programlar için geliştirilmiş kodlar²¹ kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.4. UYGULAMA VE BULGULAR

3.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Panel veri analizinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığıdır. Ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmasının nedeni, yüksek derecede küreselleşme, uluslararası ticaret ve finansal bütünleşme sonucu, ülkelerin birinde meydana gelen bir şokun diğer ülkeleri de etkileyebilmesi ve yatay kesit bağımlılığının ihmal edildiği durumlarda, panel veri analizinde bazı çarpıklıkların ve bozulmaların meydana gelmesidir (Pesaran, 2006). Bu nedenle, analizine ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesiyle başlanmıştır.

²¹ Analizlerde kullanılan kodların sağlanmasında, Pamukkale Üniversitesinden Doç. Dr. Şaban NAZLIOĞLU'ndan destek alınmıştır. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Yatay kesit bağımlılığını test etmek için Breusch ve Pagan (1980) Lagrange Çarpmanı (LM) test istatistiğini öne sürmüştür (Pesaran, 2004: 4):

$$CD_{LM1} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2 \quad (3.2)$$

$\hat{\rho}_{ij}$, bireysel EKK (En Küçük Kareler Yöntemi) tahminlerinden elde edilen tahmini artık terimler arasındaki ilişkiyi gösteren katsayıları ifade etmektedir. Söz konusu test istatistiği $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow fixed$ yani T sonsuza giderken ve N sabitken kullanılır.

Görüldüğü üzere, yukarıdaki test $N \rightarrow \infty$ iken kullanılamamaktadır. Bu durumda, yani $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ iken aşağıdaki LM test istatistiği kullanılmaktadır (Pesaran, 2004: 5):

$$CD_{LM2} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T(\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (3.3)$$

CD_{LM2} testi ise, N' nin T' ye göre oldukça büyük olduğu durumlarda çarpıklık gösterebilmektedir. Bu yüzden aşağıdaki CD_{LM3} testi geliştirilmiştir (Pesaran, 2004: 5):

$$CD_{LM3} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \right) \sim N(0,1) \quad (3.4)$$

Bunun haricinde, Pesaran, Ulah ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen ve Breush-Pagan (1980) LM testinde ortaya çıkan sapmayı test istatistiğine varyansı ve ortalamayı ekleyerek düzelten bir test daha bulunmaktadır (Pesaran, Ulah ve Yamagata, 2008).

$$CD_{LM4} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \sim N(0,1) \quad (3.5)$$

Bütün test istatistiklerinin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : yatay kesit bağımlılığı yoktur

H_1 : yatay kesit bağımlılığı vardır

Test sonucunda elde edilen olasılık değerleri anlamlılık düzeylerinden büyükse (%1, %5 ve %10) H_1 hipotezi reddedilip, H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Tam tersi durumda, olasılık değerleri anlamlılık düzeylerinden küçükse H_1 hipotezi kabul edilip, H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının tespiti için yapılan testler Tablo 3.1’ de sunulmuştur.

Tablo 3.1: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	CD_{LM1}	CD_{LM2}	CD_{LM3}	CD_{LM4}
DEV1	258.532 (0.000)	4.733 (0.000)	-1.102 (0.135)	-1.876 (0.970)
OVE1	267.491 (0.000)	5.218 (0.000)	-1.898 (0.029)	-0.515 (0.697)
DEV2	2027.360 (0.000)	41.552 (0.000)	3.982 (0.000)	13.348 (0.000)
OVE2	996.107 (0.000)	11.628 (0.000)	-1.691 (0.045)	11.227 (0.000)
DEV3	216.197 (0.000)	9.280 (0.000)	-2.297 (0.011)	7.814 (0.000)
OVE3	167.552 (0.000)	5.674 (0.000)	-1.259 (0.104)	-0.099 (0.539)
DEV4	639.419 (0.000)	10.886 (0.000)	0.073 (0.471)	8.173 (0.000)
OVE4	518.687 (0.000)	6.239 (0.000)	-2.224 (0.013)	5.038 (0.000)
DEV5	696.274 (0.000)	13.032 (0.000)	0.427 (0.335)	8.059 (0.000)
OVE5	584.590 (0.000)	8.816 (0.000)	-1.999 (0.023)	2.383 (0.009)
MODEL 1	1214.319 (0.000)	56.416 (0.000)	32.734 (0.000)	116.509 (0.000)
MODEL 2	3574.403 (0.000)	86.369 (0.000)	53.155 (0.000)	235.708 (0.000)
MODEL 3	638.074 (0.000)	40.552 (0.000)	23.235 (0.000)	77.076 (0.000)
MODEL 4	2096.158 (0.000)	65.867 (0.000)	39.286 (0.000)	149.411 (0.000)
MODEL 5	2546.768 (0.000)	82.874 (0.000)	46.270 (0.000)	155.122 (0.000)

Not: Parantez () içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.1’ deki sonuçlara göre, yapılan testlerin büyük bir çoğunluğunda test istatistiklerinin olasılık değerleri 0.05 anlamlılık düzeyinden daha düşük çıkmış, dolayısıyla H_0 hipotezi güçlü biçimde reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle, serilerde ve

modelde yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç, söz konusu ülkelerde meydana gelen bir şokun, diğer ülkeleri de etkilediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, söz konusu ülkelerin, politikalarını belirlerken, diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları ve bu ülkeleri etkileyen şokları da göz önünde bulundurmaları yararına olacaktır.

3.4.2. Panel Birim Kök Testi

Panel birim kök sınavasında karşılaşılan en önemli sorun, paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarıdır. Panel birim kök testleri bu noktada ikiye ayrılmaktadır: birinci nesil panel birim kök testleri ve ikinci nesil panel birim kök testleri. Birinci nesil panel birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şoktan tüm yatay kesitlerin aynı düzeyde etkilendiklerini varsayarken, yani yatay kesit bağımlılığını dikkate almaz iken, ikinci nesil panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurarak birim kök analizi yapmaktadır.

Bu çalışmada, etkin tahmin sonuçlarının elde edilebilmesi için öncelikle bütün serileri içeren ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulamasına yer verilmiştir. Daha sonra ise, yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre yatay kesit bağımlılığının bazı testler tarafından reddedildiği seriler için birinci nesil panel birim kök testlerine yer verilmiştir.

Birim kök analizine yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurabilen ve Hadri ve Kurozumi (2012) tarafından geliştirilen panel birim kök testi ile başlanmıştır.

Teste başlarken aşağıdaki model tahmin edilmektedir:

$$y_{it} = z'_{it}\delta_i + f_t\gamma_i + \varepsilon_{it} \quad (3.6)$$

$$\varepsilon_{it} = \phi_{i1}\varepsilon_{it-1} + \dots + \phi_{ip}\varepsilon_{it-p} + v_{it} \quad (3.7)$$

Yukarıdaki denklemde yer alan z_t deterministik iken, f_t tek boyutlu gözlemlenemeyen ortak faktördür.

Bu aşamadan sonra Hadri Kurozumi test istatistikleri hesaplanmaktadır:

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iSPC}^2 T^2} (S_{it}^w)^2 \quad (3.8)$$

$$Z_A^{LA} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \quad (3.9)$$

Hadri-Kurozumi testine ait hipotezler şu şekildedir (Hadri ve Kurozumi, 2012):

$$H_0 : \phi_i(1) \neq 0 \text{ seride birim kök yoktur}$$

$$H_1 : \phi_i(1) = 0 \text{ seride birim kök vardır}$$

Tablo 3.2: Hadri Kurozumi Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzye Değerleri			
	Sabit		Sabit ve Trend	
	Z_A^{SPC}	Z_A^{LA}	Z_A^{SPC}	Z_A^{LA}
DEV1	-3.289 (0.999)*	-1.529 (0.937)*	-1.049 (0.853)*	1.935 (0.026)*
OVE1	4.665 (0.000)	8.2885 (0.000)	-2.062 (0.980)*	-1.245 (0.893)*
DEV2	-3.188 (0.999)*	3.048 (0.001)	14.235 (0.000)	47.353 (0.000)
OVE2	-3.515 (0.999)*	-3.893 (1.000)*	-0.848 (0.802)*	-0.922 (0.821)*
DEV3	-2.248 (0.987)*	-1.167 (0.878)*	-2.102 (0.982)*	1.35 (0.090)*
OVE3	1.368 (0.085)*	3.104 (0.001)	0.759 (0.223)*	1.726 (0.042)*
DEV4	-1.464 (0.928)*	2.515 (0.005)	-1.492 (0.932)*	2.337 (0.009)
OVE4	-2.015 (0.978)*	-0.785 (0.783)*	0.207 (0.417)*	-2.356 (0.990)*
DEV5	-3.798 (0.999)*	-2.914 (0.998)*	-3.388 (0.999)*	-2.583 (0.995)*
OVE5	-1.020 (0.846)*	0.664 (0.253)*	0.219 (0.385)*	4.329 (0.000)

Not: *, ** ve ***; % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyine göre durağanlığı göstermektedir. Parantez içindekiler olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.2' den elde edilen sonuçlara göre, serilerin büyük çoğunluğu için H_0 hipotezi güçlü biçimde kabul edilmiş, serilerde birim kök sorunu olmadığına, serilerin düzey değerinde durağan olduklarına karar verilmiştir.

Analize birinci nesil panel birim kök testi olan ve Levin, Lin, Chu (2002) tarafından geliştirilen panel birim kök testiyle devam edilmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi, bu test sadece yatay kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre, yatay kesit bağımlılığı olduğu şüphesine düşülen seriler (DEV1, OVE1, OVE3, DEV4 ve DEV5) için uygulanmıştır.

$$\text{Model 1: } \Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \varphi_{it}$$

$$\text{Model 2: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \delta y_{it-1} + \varphi_{it}$$

$$\text{Model 3: } \Delta y_{it} = \alpha_{0i} + \alpha_{1i}t + \delta y_{it-1} + \varphi_{it}$$

Levin, Lin, Chu panel birim kök testleri yukarıda gösterilen y_{it} serisinin 3 farklı modelinden hareketle,

$$H_0 : \delta < 0 \text{ seride birim kök vardır}$$

$$H_1 : \delta = 0 \text{ seride birim kök yoktur}$$

Hipotezlerini test etmektedir (Levin, Lin, Chu, 2002).

Tablo 3.3: Levin, Lin, Chu Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzye Değerleri
DEV1	-5.700 (0.000)
OVE1	-3.546 (0.000)
OVÊ3	-2.333 (0.009)
DEV4	-3.143 (0.000)
DEV5	-4.100 (0.000)

Not: *, ** ve ***, % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyine göre durağanlığı, () içindeki değerler ise olasılık değerlerini göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi ölçütüne (SIC) göre belirlenmiştir. Tüm değişkenler için sabit terim ve trendli model (model 3) kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlar, Hadri Kurozumi panel birim kök testi sonuçları ile tutarlıdır yani seriler düzey değerlerinde durağandır. Dolayısıyla çalışmamıza serilerin düzey değerlerini kullanarak devam edeceğiz.

3.4.3. Model Tahmini

Serilerin düzey değerlerinde durağan oldukları belirlendikten sonra 1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı modellerin tahmin aşamasına geçilmiştir. Panel veri modellerinin tahmininde

havuzlanmış en küçük kareler, sabit etkiler modeli veya rassal etkiler modeli kullanılmaktadır.

Havuzlanmış en küçük kareler yönteminde temel varsayım gözlenemeyen yatay kesit ve zaman etkilerinin modelde yer almadığı şeklindedir. Söz konusu yöntem, basit olmakla birlikte kısıtlı varsayımları nedeniyle değişkenler arasındaki gerçek ilişkinin ortaya konmasında çarpık sonuçlar üretmektedir. Bu nedenle, literatürde daha çok sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri üzerinde durulmaktadır. Sabit ve rassal etkiler modellerinde ise temel varsayım gözlenemeyen yatay kesit ve/veya zaman etkilerinin modelde yer aldığı ve bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiği şeklindedir.

$$Y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + u_{it} \quad (3.10)$$

3.10 numaralı modele göre, sabit etkiler modelinde, sabit terim yatay kesitler arasında değişebilirken, her bir yatay kesitin sabit terimi zamana göre değişmemektedir yani sabit kalmaktadır. Dikkat edilecek olursa, sabit terim β_{1i} zaman boyutunu içermemektedir. Bu nedenle sabit etkiler modeli olarak ifade edilmektedir (Greene, 2004).

Rassal etkiler modelinde ise β_{1i} rassal bir sabit terim olarak değerlendirilmektedir.

$$\beta_{1i} = \beta_1 + \varepsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (3.11)$$

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_i + u_{it} \quad (3.12)$$

$$w_{it} = \varepsilon_i + u_{it} \quad (3.13)$$

Burada ε_i sabit terimin rassal olmasına sebep olan bireysel hata terimi terimini göstermektedir.

Literatürde, panel veri regresyon tahmininde sabit ve rassal etkiler modellerinden hangisinin seçileceğine dair kesin bir ayırım yoktur. Baltagi' ye göre, hangi modelin seçileceği veri toplama süreciyle alakalıdır. Eğer, analizde belirli bir gruptan (N sayıda OECD ülkesi, N sayıda Amerika Birleşik Devletleri eyaleti gibi) seçim yapılıyorsa sabit etkiler modeli tercih edilmelidir. Aksine geniş bir ana kütlede rassal bir seçim yapılıyorsa rassal etkiler modeli tercih edilmelidir (Baltagi, 2005). Green' e göre, Hausman testi model seçiminde tercih edilebilir (Greene, 2004). Bu nedenle, bu çalışmada, hem sabit etkiler modeli sonuçlarına hem de rassal etkiler modeli sonuçlarına

yer verilecektir. Sabit ve rassal etkiler varsayımı altında, tüm modeller için öncül test sonuçları EK2 ve EK3' de rapor edilmiştir.

Öncül testlerden elde edilen sonuçlar, tüm modeller için çift yönlü sabit ve rassal etkiler modelinin geçerli olduğunu, dolayısıyla model tahminlerinin çift yönlü sabit ve rassal etkiler modeli dahilinde yapılması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, tüm modellerin hata teriminde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu ile karşılaşmıştır. Bu nedenle, tüm modeller değişen varyans ve otokorelasyon sorununa karşı dirençli tahmin teknikleri ile tahmin edilmiştir.

Tablo 3.4: Modellere ait Tahmin Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Sabit Terim	5.699 [5.357]* (0.000)	3.735 [6.045]* (0.000)	5.859 [7.608]* (0.000)	6.883 [12.262]* (0.000)	3.345 [6.700]* (0.000)
OVE	0.571 [2.220]** (0.027)	1.370 [9.227]* (0.000)	0.682 [3.630]* (0.000)	0.361 [2.659]* (0.008)	0.799 [6.405]* (0.000)

Not: OVE değişkeni model 1 için OVE1; model 2 için OVE2; model 3 için OVE3; model 4 için OVE4 ve model 5 için OVE5 değişkenini temsil etmektedir. [] ve () içindeki değerler sırasıyla t istatistik ve olasılık değerlerini ifade etmektedir. *, ** ve ***; sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Model 1' e ait regresyon sonuçlarına göre, kurumsal kaliteyi temsilen kullandığımız ekonomik özgürlük endeksi ile ekonomik kalkınmayı temsilen kullandığımız kişi başına GSYH arasında pozitif ve istatistiki olarak (% 5 anlamlılık düzeyinde) anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç, Doğu ve Güney Asya ülkelerinde kurumsal kalite düzeyinde meydana gelen % 1' lik bir artışın ekonomik kalkınmayı pozitif yönde ve ortalama olarak % 0.57 yükselttiğini göstermektedir.

Model 2' ye ait sonuçlara bakıldığında, ekonomik özgürlük endeksinin ekonomik kalkınma üzerinde etkisinin pozitif ve % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre, Avrupa ülkelerinde ekonomik özgürlük endeksindeki % 1' lik bir artış ekonomik kalkınmayı ortalama olarak % 1.37 artırmaktadır. Yani kurumsal kaliteyi temsil eden ekonomik özgürlük endeksi düzeyi yükseldiğinde, ekonomik kalkınma da yükselmektedir.

Model 3' e ait analiz sonuçları, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, ekonomik özgürlük endeksinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Burada ise, ekonomik özgürlük düzeyindeki % 1' lik bir artış, ekonomik kalkınmayı ortalama olarak % 0.68 artırmaktadır.

Öte yandan, model 4 ve model 5' e ait regresyon sonuçları da, diğer modellerde olduğu gibi, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, kurumsal kalitedeki % 1' lik bir iyileşmenin ekonomik kalkınmayı ortalama olarak model 4 için % 0.36, model 5 için % 0.79 yükselteceğini göstermektedir. Tüm modellerden elde edilen bulgular, Spindler (1991), Alesina ve Perotti (1993), North ve Wallis (1994), Alesina ve Rodrik (1994), Hall ve Jones (1999), Vijayaraghavan ve Ward (2001) ve Acemoğlu, Johnson, Robinson (2004)' un bulgularıyla örtüşmektedir.

Tablo 3.5: Modellere ait Tahmin Sonuçları (Rassal Etkiler Modeli)

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
Sabit Terim	3.276 [2.846]* (0.004)	2.785 [4.087]* (0.000)	5.592 [6.646]* (0.000)	6.696 [11.379]* (0.000)	3.318 [6.236]* (0.000)
OVE	1.157 [4.213]* (0.000)	1.598 [10.136]* (0.000)	0.747 [3.838]* (0.000)	0.406 [2.972]* (0.003)	0.806 [6.529]* (0.000)

Not: OVE değişkeni model 1 için OVE1; model 2 için OVE2; model 3 için OVE3; model 4 için OVE4 ve model 5 için OVE5 değişkenini temsil etmektedir. [] ve () içindeki değerler sırasıyla t istatistik ve olasılık değerlerini ifade etmektedir. *, ** ve ***; sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.5 incelendiğinde, rassal etkiler varsayımı altında elde edilen katsayıların, sabit etkiler varsayımı altında elde katsayılar ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği, tümünün istatistiksel olarak anlamlı ve beklentiler ile uyumlu olduğu görülmektedir. Fakat EK3' te rapor edilen Hausman testi sonuçları, 1, 2, 3 ve 4 numaralı modellerde % 10 anlamlılık düzeyinde içsellik problemi ile karşılaşıldığını, dolayısıyla 1, 2, 3 ve 4 numaralı modellerin sabit etkiler modeli varsayımı altında (Tablo 3.4' te rapor edilen) tahmin edilmesinin daha doğru olacağını göstermektedir.

Bu noktada, Baltagi (2005) ve Greene (2004) tarafından, model seçimi için öne sürülen yöntemlerin aynı sonuçlara ulaştığı söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, Baltagi (2005) ve Greene (2004)' in öne sürdüğü her iki yöntemde kullanıldığında model 5 hariç tüm modeller için sabit etkiler modelinin daha uygun olduğu görülmektedir.

Sabit ve rassal etkiler modeli varsayımı altında tahmin edilen model 5' in katsayıları incelendiğinde ise, her iki katsayının da istatistiki olarak anlamlı ve pozitif olduğu, kurumsal kalitedeki % 1' lik bir artışın ekonomik kalkınmayı sabit etkiler modeli varsayımı altında % 0.79, rassal etkiler modeli varsayımı altında % 0.80 artıracığı görülmektedir. Görüldüğü üzere, her iki model arasında sadece 0.01 puanlık çok küçük bir fark vardır. Sabit etkiler modeli varsayımı altında tahmin edilen katsayının, rassal etkiler modeli varsayımı altında tahmin edilen katsayı ile benzer ve istatistiki olarak anlamlı olması katsayıların anlamlılığını güçlendirmektedir.

Burada, dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri sabit etkiler modeli varsayımı altında tahmin edilen modellerde, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin; en yüksek, Avrupa ülkeleri için tahmin edilen model ile (model 2) Sahra Altı Afrika ülkeleri için tahmin edilen modelde (model 5); en düşük, Doğu ve Güney Asya ülkeleri için tahmin edilen model ile (model 1) Kuzey ve Latin Amerika ülkeleri için tahmin edilen modelde (model 4) ortaya çıkmasıdır. Bu şekilde çıkan bir sonucun en muhtemel iki nedeni olabilir. Bu durum, öncelikli olarak, katsayının yüksek olduğu modellerde birbirine çok yakın ekonomik ve sosyal yapıya sahip olan ülkelerin (Fransa-Almanya, Finlandiya-Norveç,); katsayının düşük olduğu modellerde ise birbirine benzer olmayan kalkınmışlık düzeyine sahip olan ülkelerin (Avustralya-Bangladeş, Amerika-Dominik Cumhuriyeti) birarada modellenmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu durumun ikinci muhtemel nedeni ise, birinci nedenin bir uzantısı olarak, katsayının yüksek olduğu modellerde kullanılan ülkelerin Model 1 için genel olarak gelişmiş ülkelerden, Model 4 için ise, ekonomik ve sosyal olarak geri kalmış ülkelere oluşması olabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, ekonomik kalkınmanın asıl belirleyicileri olarak gösterilen ve modern kalkınma literatüründe üzerinde sıkça durulan ülkelerin coğrafi yapısı, dışa açıklığı ve kurumsal kalitesi ile ekonomik kalkınması arasındaki ilişki teorik olarak ele alınmış ve göreceli etkisinin daha yüksek olduğu düşünülen kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi panel veri yöntemiyle ampirik olarak analiz edilmiştir.

Bu amaçla, öncelikle, coğrafi yapının, dışa açıklığın ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki bireysel etkileri ele alınmıştır. Beklenenin aksine doğal kaynak bakımından zengin birçok Ortadoğu ülkesinin gelişmişlik açısından geride kalması, iklim yapısı ve konumu bakımından dezavantaja sahip bazı ülkelerin ise ekonomik kalkınmışlık sıralamasında ön sıralarda yer alması, ekonomik kalkınmanın ana belirleyicisinin coğrafya olduğunu savunan araştırmacıların öne sürdükleri iddiaları desteklemediğini göstermektedir. Benzer şekilde, bu çalışmada, genel olarak bireylerin din seçimini yaparken doğduğu coğrafyanın din yapısından etkilenmesi sebebiyle, coğrafyanın bir alt faktörü olarak ele alınan dinsel faktörlerin, ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin dolaylı olarak ve kurumsal kalite kanalıyla (miras sistemi yapısı, gelişmiş ticari ortaklık, büyük şirketler) gerçekleştiği görülmüştür. Son olarak, dışa açık ekonomilerin, dışa kapalı ekonomilere göre daha hızlı kalkındığı hipotezi daha önce yapılan bazı çalışmalar baz alınarak birkaç argüman ile reddedilmiştir.

Özetle, elde edilen teorik sonuçlar, ekonomik kalkınma literatüründe ülkelerin nasıl kalkınacağına ilişkin çok sayıda faktör belirtilmiş fakat hangisinin daha önemli olduğu konusunda kesin bir uzlaşmanın olmadığını göstermiştir. Ancak benzer coğrafi koşullara ve dışa açıklık derecesine sahip olan ülkelerin aynı gelişmişlik düzeyinde olmadıkları göz önüne alındığında, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma açısından ne kadar önemli olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.

Buradan hareketle, çalışmanın üçüncü bölümünde, ekonomik kalkınma açısından son derece önemli olduğu düşünülen kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin derecesi ve yönü ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu amaçla, ilk olarak 1996-2012 yılları arasını kapsayan dönemde, ele alınan 122 ülke Dünya Bankası' nın ülkelerin bulunduğu bölgeyi baz alarak yapmış olduğu sınıflandırma göz önünde bulundurularak; Doğu ve Güney Asya, Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Kuzey ve Latin Amerika,

Sahra Altı Afrika olmak üzere beş kategoriye ayrılmış ve beş farklı model oluşturulmuştur. Daha sonra, panel veri analizi kapsamında, paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılık ve serilerin düzey değerinde durağan olup olmadıkları test edilmiştir. Tüm modeller için yatay kesit bağımlılığına ve tüm serilerin düzey değerinde durağan olduklarına karar verildikten sonra, etkinin yönünü ve derecesini belirlemek amacıyla her bir kategori için oluşturulan beş farklı modelin tahmini yapılmıştır. Model tahmini hem sabit etkiler modeli hem de rassal etkiler modeli varsayımı altında gerçekleştirilmiştir.

Sabit etkiler modeli varsayımı altında elde edilen sonuçlar, kurumsal kalitedeki % 1' lik artışın, ekonomik kalkınmayı ortalama olarak model 1 (Doğu ve Güney Asya) için % 0.57, model 2 (Avrupa) için % 1.37, model 3 (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) için % 0.68, model 4 (Kuzey ve Latin Amerika) için % 0.36 ve model 5 (Sahra Altı Afrika) için % 0.79 artıracığını göstermiştir. Rassal etkiler modeli varsayımı altında elde edilen sonuçlar ise, kurumsal kalitedeki % 1' lik artışın, ekonomik kalkınmayı ortalama olarak model 1 için % 1.15, model 2 için % 1.59, model 3 için % 0.74, model 4 için % 0.40 ve model 5 için % 0.80 yükselteceğini göstermiştir. Elde edilen tüm katsayılar beklentilerle ve daha önce yapılan çalışmalar ile uyumlu olarak pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Her ne kadar Hausman testi sonuçları model 5 hariç diğer tüm modellerin rassal etkiler modeli ile tahmininde içsellik problemi ile karşılaşıldığını dolayısıyla 1, 2, 3 ve 4 numaralı modellerin sabit etkiler modeli ile tahmin edilmesinin daha güvenilir sonuçlar vereceğini gösterse de, her iki modelden elde edilen katsayıların birbirine çok yakın olması, katsayıların anlamlılığını güçlendirmiştir.

Ampirik analizlerden elde edilen üç önemli sonuç bulunmaktadır. Birincisi, beklendiği gibi bütün modeller için kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki söz konusudur. Elde edilen bu bulgu, Spindler (1991), Alesina ve Perotti (1993), North ve Wallis (1994), Alesina ve Rodrik (1994), Hall ve Jones (1999), Vijayaraghavan ve Ward (2001) ve Acemoğlu, Johnson, Robinson (2004)' un bulgularıyla örtüşmektedir. Elde edilen ikinci önemli sonuç ise, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin en yüksek, Avrupa ülkelerini kapsayan model 2 ile Sahra Altı Afrika ülkelerini kapsayan model 5' te; en düşük, Doğu ve Güney Asya ülkelerini kapsayan model 1 ile Kuzey ve Latin Amerika ülkelerini kapsayan model 4' te ortaya çıkmasıdır. Bu durumun en muhtemel nedeni ise, katsayının yüksek olduğu

model 2 ve model 5' te benzer ekonomik ve sosyal yapıya ülkelerin aynı model içinde yer almasıdır. Daha açık bir ifade ile, model 2' de Fransa, Almanya, Finlandiya, Norveç gibi gelişmiş ülkelerin, model 5' de Kamerun, Tanzanya, Etiyopya, Zambiya gibi azgelişmiş ülkelerin yer alması, söz konusu modellerde, kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini ölçen katsayının daha yüksek çıkmasına neden olmuştur. Buradan hareketle, üçüncü önemli bulgumuz ortaya çıkmaktadır. Kurumsal kalitenin ekonomik kalkınmaya etkisi, ekonomik kalkınmaya yeni başlayacak/başlamış olan ülkelerde ve ekonomik kalkınmasını büyük çoğunlukla tamamlamış ülkelerde daha yüksektir.

Elde edilen bu teorik ve ampirik sonuçlara göre, azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam standardı ve refah düzeyi arasındaki farkın kapanmasında kurumsal kalite büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, özellikle azgelişmiş ülkelerin, kurumsal kalitelerini iyileştirmeye yönelik gerekli hukuksal düzenlemeleri yaparak, rüşvet ve yolsuzluğu azaltmalı, mülkiyet haklarını güvence altına alan, işgücü ve iş özgürlüğüne önem veren iyi kurumlarını oluşturmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abel, A. B., Bernanke, B. S. ve Croushore (2008) *Macroeconomics (6.Basım)*, Pearson Education: Boston.
- Acemoğlu, D. (2003) “Root Causes A Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development”, *Finance&Development*, ss. 27-30.
- Acemoğlu, D. ve Johnson, S. (2003) “Unblinding Institutions”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 9934, ss. 1-39.
- Acemoğlu, D. ve Johnson, S. (2007) “Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth”, *Journal of Political Economy*, c. 115, s. 6, ss. 925-985.
- Acemoğlu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. (2004) “Institutions As the Fundamental Cause of Long-Run Growth”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 10481, ss. 1-92.
- Afonso, A., Schuknecht L. ve Tanzi, Y. (2008) “Income Distribution Determinants and Public Spending Efficiency”, *European Central Bank Working Paper Series*, s.861, ss. 1-53.
- Aghion, P. ve Howitt, P. (2009) *The Economic of Growth*, The MIT Press: Cambridge ve London.
- Alacevic, M. (2007) “Early Development Economic Debates Revisited”, *Policy Research Working Paper*, 4441, ss. 1-20.
- Alchian, A. A. ve Demsetz, H. (1973) “The Property Right Paradigm”, *The Journal of Economic History*, c. 33, s. 1, ss. 16-27.
- Alesina, A. ve Perotti, P. (1993) “Income Distribution, Political Instability, and Investment”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 4486, ss. 1-33.

- Alesina, A. ve Rodrik, D. (1994) "Distributive Politics and Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, c. 109, s. 2, ss. 465-490.
- Arabsheibani, G. R. (2009) *Economic of development*, University of London: London.
- Aron, J. (2000) "Growth and Institutions: A Review of the Evidence", *The World Bank Research Observer*, c. 15, s. 1, ss. 99-135.
- Auty, R. M. (2001) *Resource Abundance and Economic Development*, Oxford University Press: New York.
- Backhaus, J. G. (2012) *Handbook of the History of Economic Thought Insights on the Founders of Modern Economics*, Springer: New York.
- Baltagi, B. (2005) *Econometric Analysis of Panel Data (3. Edition)*, John Wiley Sons Ltd: West Sussex.
- Banerjee, A. ve Iyer, L. (2005) "History, Institutions, and Economic Performance: The Legacy of Colonial Land Tenure Systems in India", *The American Economic Review*, c. 95, s. 4, ss. 1190-1213.
- Barber, W. J. (1967) *A History of Economic Thought*, Penguin Books: Middlesex.
- Barro, R. J. ve Martin, X. S. (2004) *Economic Growth (2. Edition)*, The MIT Press: London.
- Bellu, L. G. ve Liberati, P. (2006) "Inequality Analysis The Gini Index" *EASYPOL Online Resource Materials for Policy Making*, EASYPol Module 040.
- Birleşmiş Milletler - <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/>
- Birleşmiş Milletler Human Development Report 2013 -
<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2013/>
- Blaug, M. (1985) *Economic Theory in Retrospect (4. Basım)*, Cambridge University Press: New York.

- Bloch, H. ve Tang, S. H. K. (2004) “Deep Determinants of Economic Growth: Institutions, Geography and Openness to Trade”, *Progress in Development Studies*, c. 4, s. 3, ss. 245-255.
- Bloom, D. , Canning, D. ve Graham, B. (2003) “Longevity and Life-cycle Savings”, *Scand. J. of Economics*, c. 105, s. 3, ss. 319-338.
- Bloom, D. E., Canning, D. ve Fink, G. (2011) “Implications of Population Aging for Economic Growth”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 16705, ss. 1-36.
- Bloom, D. ve Freeman, R. B. (1987) “Economic Development and The Timing and Components of Population Growth”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 2448, ss. 1-30.
- Bloom, D., Canning, D. ve Chan, K. (2006) “Higher Education and Economic Development in Africa”, World Bank.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980) “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics”, *Review of Economic Studies*, s. 47, ss. 239-253.
- Buchanan, J. M. ve Tollison, R. D. (2009) *The Theory of Public Choice II*, University of Michigan Press.
- Ceylan, R. (2010) “Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar” *Sosyo Ekonomi*, c. 1, s. 100103, ss. 47-60.
- Chandra, R. ve Sandilands, R. J. (2001) “Does Investment Cause Growth? A Test of An Endogenous Demand – Driven Theory of Growth Applied to India 1950-1996”, *Conference on New and Old Growth Theory*, Pisa.
- Chenery, H. B. (1982) “Industrialization and Growth The Experience of Large Countries”, *World Bank Staff Working Papers*, s.539, s. 1-31.

- Coakley, J., Fuertes, A. ve Spagnolo, F. (2004) “Is the Feldstein-Horioka Puzzle History?”, *Essex Finance Centre Discussion Paper Series*, Discussion Paper No. 04-12, ss. 1-28.
- Çepni, E. (2008) *Kalkın Kalkınalım (1. Basım)*, Epsilon Yayıncılık: İstanbul.
- Dampare, G. A. ve Piesse, J. (2002) “Financial Development, Political Institutions and Economic Growth in the ECOWAS Sub-Region: An Empirical Analysis”, *The Management Centre, King’ s College London, University of London*.
- Davis, K. E. (2009) “Institutions and Economic Performance: An Introduction to the Literature”, *New York University Law and Economics Working Papers*, Paper 102, 1-26.
- Dawkins, C. J. (2003) “Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments”, *Journal of Planning Literature*, c. 18, s. 2, ss. 132.172.
- Dawson, J. D. (1998) “Institutions, Investment, and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence”, *Economic Inquiry*, c. XXXVI, ss. 603-619.
- Deaton, A. (1993) *Data and Econometric Tools for Development Analysis*, Papers 172, Princeton, Woodrow Wilson School – Development Studies.
- Deaton, A. (2001) “Health, Inequality and Economic Development”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 8318, ss. 1-71.
- Demir, Ö. (1996) *Kurumcu İktisat*, Vadi Yayınları: Ankara.
- Dollar, D. (1992) “Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 LDCs, 1976-1985”, *Economic Development and Cultural Change*, c. 40, s. 3, ss. 523-544.
- Dos Santos, T. D. (2009) “The Structure of Dependence”, *American Economic Association*, c. 60, s. 2, ss. 231-236.

- Drobny, A. (1988) *Real Wages and Employment, Keynes, Monetarism and the Labour Market*, Routledge: London, New York.
- Dünya Bankası - <http://data.worldbank.org/news/newest-country-classifications-released>
- Easterly, W. (2005) “Reliving the 50s: The Big Push, Poverty Traps, and Takeoffs in Economic Development”, *Center for Global Development, Working Paper Number 65*, ss. 1-37.
- Economics Online -
http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Measure_of_economic_welfare_MEW.html
- Edwards, S. (1998) “Openness, Productivity and Growth: What do We Really Know?”, *The Economic Journal*, c. 108, s. 447, ss. 383.398.
- Eğilmez, M. (2010) *Makro Ekonomi Türkiye’ den Örneklerle (3. Basım)*, Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Ellerman, D. (2004) “Revisiting Hirschman on Development Assistance and Unbalanced Growth”, *Eastern Economic Journal*, c. 30, s. 2, ss. 311-331.
- Erbay, E. R. ve Özden, M. (2013) “İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, s. 3, ss. 1-29.
- Ersoy, A. (2008) *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Nobel: Ankara.
- Ertek, T. (2009) *Temel Ekonomi (3. Basım)*, Beta Yayınevi: İstanbul.
- Escosura, L. P. D. L. (2005) “European Patterns of Development in Historical Perspective”, *Economic History and Institutions Series 10*, Working Paper c. 05-79, s.10, ss. 2-43.
- Feldstein, M. S. (2006) “The Effects of the Ageing European Population on Economic Growth and Budgets: Implications for Immigration and Other Policies”

- National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 12376, ss. 1-15.
- Feldstein, M. ve Horioka, C. (1980) "Domestic Saving and International Capital Flows" *The Economic Journal*, c. 90, s. 358, ss. 314-329.
- Ferraro, V. (1996) "Dependency Theory: An Introduction" *in the Development Economics Reader*, ed. Giorgio Secondi, ss. 58-64.
- Fujita, N. (2004) "Gunnar Myrdal' s Theory of Cumulative Causation Revisited", *Economic Research Center Discussion Paper*, s. 147, ss. 1-18.
- Gallup, J. L., Sachs, D. J. ve Mellinger A. (1999) "Geography and Economic Development" *Working Papers Center for International Development at Harvard University*, CID Working Paper No. 1, ss. 1-57.
- Galor, O. ve Weil, D. N. (1998) "Population, Technology and Growth: From the Malthusian Regime to the Demographic Transition", *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 6811, ss. 1-41.
- Glaeser, E. L., Porta, R., Silanes, F. ve Shleifer, A. (2004) "Do Institutions Cause Growth?", *NBER Working Paper*, s. 10568.
- Goulet, D. (2006) *Development Ethics at Work Explorations 1960-2002*, Routledge: Oxon.
- Gökalp, M. F. ve Baldemir, E. (2006) "Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 8, s. 1, ss. 212-226.
- Green, W. H. (2004) *Econometric Analysis (5. Edition)*, Prentice Hall: New Jersey.
- Green, A., Little, A. W., Kamat, S. G., Oketch, M. ve Vickers, E. (2007) *Education and Development in Global Era: Strategies for Successful Globalisation*, Department for International Development Educational Papers: London.

- Greenhalgh, C. ve Rogers, M. (2010) *Innovation, Intellectual Property, and Economic Growth*, Princeton University Press: Princeton ve Oxford.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2004) *Basic Econometrics (4. Edition)*, McGraw Hill Book: New York.
- Günsoy, G. ve Erdinç, Z. (2013) *İktisadi Büyüme*, Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.
- Hadri, K. ve Kurozumi, E. (2012) “A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor”, *Economics Letter*, s. 115, ss. 31-34.
- Hall, R. E. ve Jones, C. I. (1999) “Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 6564, ss. 1-49.
- Harrison, A. ve Hanson, G. (1999) “Who Gains From Trade Reform? Some Remaining Puzzles”, *Journal of Development Economics*, c. 59, ss.125.154.
- Heritage Foundation- <http://www.heritage.org/index/explore->
- Hicks, N. ve Streeten, P. (1979) “Indicators of Development: The Search for a Basic Needs Yardstick”, *World Development*, c. 7, s. 104, ss. 567-580.
- Hirschman, A. (1958) *Strategy of Economic Development*, Yale University Press: New Haven, Conn.
- Hunt, E. K. ve Lautzenheiser, M. (2011) *History of Economic Thought A Critical Perspective (3. Basım)*, M. E. Sharpe: Armonk, New York, London, England.
- Ickes, B. W. (1996) “Endogenous Growth Models”, *Department of Economics, Pennsylvania State University*, University Park, PA 16802.
- İktisadi Kalkınma, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını - <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/eKitap/IKT403U.pdf>

- Kahn, J. G., Yang, J. ve Kahn, J. S. (2008) “The Relationship Among Economic Development, Health, and the Potential Roles of mHealth”, July 13-August 8, Bellagio, Italy.
- Kattel, R., Kregel, J. A. ve Reinert, E. S. (2009) “The Relevance of Ragnar Nurkse and Classical Development Economics”, *Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics*, s. 21.
- Kirkpatrick, C. ve Barrientos, A. (2004) “Development Economics and Public Policy”, *Working Paper Series*, s. 9, ss. 2-14.
- Knack, S. ve Keefer, P. (1995) “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Indicators”, *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 23118, ss.1-30.
- Kremer, M. (1993) “The O-Ring Theory of Economic Development”, *The Quarterly Journal of Economics*, c. 108, s. 3, ss. 551.575.
- Krishna, K. ve Perez, C. A. (2005) “Unbalanced Growth”, *Canadian Journal of Economics*, c. 38, s. 3, ss. 832-851.
- Krol, R. (1996) “International Capital Mobility: Evidence From Panel Data”, *Journal of International Money and Finance*, c. 15, s. 3, ss. 467.474.
- Krueger, A. O. (1990) “Government Failures in Development”, *NBER Working Paper Series*, s. 3340, ss. 1-24.
- Krugman, P. (1994) “The Fall and Rise of Development Economics”, *Rethinking the Development Experience: Essays Provoked by the Work of Albert O. Hirschman*, Washington (D.C.): Brookings Institutions, ss. 39-58.
- Kula, E. (1998) *History of Environmental Economic Thought*, Routledge: London ve New York.

- Kuran, T. (1986) "The Economic System in Contemporary Islamic Thought: Interpretation and Assessment", *International Journal of Middle East Studies*, c. 8, s. 2, ss. 135-164.
- Kuran, T. (1997) "Islam and Underdevelopment: An Old Puzzle Revisited", *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)*", c. 153, s. 1, ss. 41-71.
- Kuran, T. (2004) "Why the Middle East is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation", *The Journal of Economic Perspectives*, c. 18, s. 3, ss. 71-90.
- Kuran, T. (2007) "Economic Underdevelopment in the Middle East: The Historical Role of Culture, Institutions, and Religion", *5th Annual Conference of the French Development Agency and the European Development Research Network (AFD-EUDN)*, 5 December, Paris.
- Kuran, T. (2010) "Ortadoğu' daki Ekonomik Azgelişmişliğin Kurumsal Kökenleri", *MEEA Konuşması*, 24 Haziran 2010, İstanbul.
- Kuran, T. (2012) "The Economic Roots of Political Underdevelopment in the Middle East: A Historical Perspective", *Southern Economic Journal*, c. 78, s. 4, ss. 1086-1095.
- Lankaster, T. (2004) "Asian Drama: The Pursuit of Modernization in India and Indonesia", *Asian Affairs*, c. XXXV, s. III, ss. 291-304.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. J. (2002) "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, s. 108, ss. 1-24.
- Levin, J. ve Bigsten, A. (2000) "Growth, Income Distribution and Poverty: A Review", *Working Paper in Economics*, s. 32, ss. 1-36.
- Levine, L. (2012) "The U.S. Income Distribution and Mobility: Trends and International Comparisons", *Congressional Research Service*, 7-5700.

- Levine, R. ve Renelt, D. (1992) "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *The American Economic Review*, c. 82, s. 4, ss. 942-963.
- Litwack, J. M. ve Qian, Y. (1998) "Balanced and Unbalanced Development: Special Economic Zone as Catalysts for Transition", *Journal of Comparative Economics*, c. 26, s. 1, ss. 1-25.
- Lucas, R. E. (1988) "On The Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22, ss. 3-42.
- Lustig, N. (2006) "Investing in Health for Economic Development", *United Nations University World Institute for Development Economics Research*, s. 2006/30.
- Magruder, J. R. (2011) "Can Minimum Wages Cause a Big Push? Evidence From Indonesia", *University of Colifornia, Berkeley, USA*.
- Malaria Report - <http://www.worldmaliareport.org/node/57#> (22.04.2014).
- Mankiw, N. G. (2008) *Principle of Economics (5. Edition)*, South-Western Cengage Learning.
- Masters, W. A. ve Sachs, J. D. (2001) "Climate and Development", *Annual Meetings of the AEA*, 7 January, New Orleans LA.
- Mathews, J. A. (2006) "Catch-up Strategies and the Latecomer Effect in Industrial Development", *New Political Economy*, c. 11, s. 3, ss. 313-335.
- Mauro, P. (1995) "Corruption and Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, c. 110, s. 3, ss. 681-712.
- McArthur, J. W. ve Sachs, J. D. (2001) "Institutions and Geography: Comment on Acemoglu, Johnson and Robinson (2000)", *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 8114, ss. 1-22.
- McGilivray, M. (2007) *Human Well-Being Concept and Measurement*, Palgrave Macmillan: New York.

- McKay, A. (2002) "Defining and Measuring Inequality", *Briefing Paper*, s. 1, ss. 1-6.
- Medema, S. G. ve Samuels, W. J. (2004) *A History of Economic Thought*, Princeton University Press: New Jersey
- Meier, G. M. ve Stiglitz, J. E. (2000) *Frontiers of Development Economics The Future in Perspective*, Oxford University Press: New York.
- Mitchener K. J. ve Ohnuki M. (2008) "Institutions, Competition, and Capital Market Integration in Japan", *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 14090, ss. 1-37.
- Moreira, S. B. ve Crespo, N. (2012) "Development Economics from the Traditional Approaches to the New Concepts", *New Challenges of Economic and Business Development*, 10-12 May, University of Latvia, Riga.
- Morris, M. D. (1979) *Measuring the Condition of the World's Poor The Physical Quality of Life Index*, Pegamon Press.
- Murphy, K. M. ve Topel, R. H. (2003) "Diminishing Returns?: The Costs and Benefits of Improving Health", *Perspectives in Biology and Medicine*, c. 46, s. 3, ss. 108-128.
- Murphy, K. M., Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1989) "Industrialization and The Big Push", *Journal of Political Economy*, c. 97, s. 5, ss. 1003-1026.
- Myrdal, G. (1974) "What is Development?", *Journal of Economic Issues*, c. 8, s. 4, ss. 729-736.
- Nafziger, E. W. (2006) *Economic Development (4. Basım)*, Cambridge University Press: New York.
- Nath, S. K. (1962) "The Theory of Balanced Growth", *Oxford Economic Press, New Series*, c. 14, s. 2, ss. 138-153.
- Nordhaus, W. D. ve Tobin, J. (1972) "Is Growth Obsolete?", *National Bureau of Economic Research*, c. 8, ss. 1-80.

- North, D. C. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press: Cambridge.
- North, D. C. ve Thomas, R. P. (1970) “An Economic Theory of the Growth of the Western World”, *The Economic History Review*, c. 23, s. 1, ss. 1-17.
- North, D. C. ve Wallis, J. J. “Integrating Institutional Change and Technical Change in Economic History A Transaction Cost Approach”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, c. 150, s. 4, ss. 609-624.
- Özcan, B. ve Zeren, F. (2013) “Sosyal Güvenlik ve Ekonomik Kalkınma: Avrupa Ülkeleri Üzerine Mekansal Ekonometri Analizi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, c. 8, s. 1, ss. 7-36.
- Özsoy, C. (2007) *Türkiye’ de Mesleki ve Teknik Eğitimin İktisadi Kalkınmadaki Yeri ve Önemi*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.
- Page, J. (1994) “The East Asian Miracle: Four Lessons for Development Policy”, *National Bureau of Economic Research*, c. 9, ss. 219-282.
- Pesaran, M. H. (2004) “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *Cambridge Working Papers in Economics*, s. 435.
- Pesaran, M. H. (2006) “Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure”, *Econometrica*, c. 74, s. 4, ss. 967-1012.
- Pesaran, M. H., Ulah, A. ve Yamagata, T. (2008) “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”, *Econometrics Journal*, s. 11, ss. 105-127.
- Preston, S. H. (1975) “The Changing Relation Between Mortality and Level of Economic Development”, *Population Studies*, c. 29, s. 2, ss. 231-248.
- Robbins, L. (1968) *The Theory of Economic Development in the History of Economic Thought*, Macmillan St Martin’ s Press: London ve Basingstoke.

- Robbins, L. (1998) *History of Economic Thought*, Princeton University Press: New Jersey.
- Rodan, P. N. (1943) “Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe”, *The Economic Journal*, c. 53, s. 210/211, ss. 202-211.
- Rodriguez, F. ve Rodrik, D. (2001) “Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic’s Guide to the Cross-National Evidence”, *National Bureau of Economic Research*, c. 15, ss. 261-338.
- Rodrik, D., Subramanian, A. ve Trebbi, F. “Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 9305, ss. 1-44.
- Romer, P. M. (1990) “Endogenous Technological Change”, *Journal of Political Economy*, c. 98, s. 5, ss. 71-102.
- Roncaglia, A. (2005) *The Wealth of Ideas A History of Economic Thought*, Cambridge University Press: New York.
- Rostow, W. W. (1959) “The Stages of Economic Growth”, *The Economic History Review New Series*, c. 12, s. 1, ss. 1-16.
- Rostow, W. W. (1971) *Politics and The Stages of Growth*, Cambridge University Press: New York.
- Rothbard, M. N. (1995) *Economic Thought Before Adam Smith An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*, Edward Elgar Publishing: Auburn, Alabama.
- Rubin, I. I. (1979) *A History of Economic Thought*, Ink Links Ltd: London.
- Sachs, J. D. ve Warner, A. (1995) “Economic Reform and the Process of Global Integration”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, ss. 1-118.
- Samuels, W. J., Biddle, J. E. ve Davis, J. B. (2003) *A Companion to the History of Economic Thought*, Blackwell Publishing: Berlin.

- Samuelson, P. A. ve Nordhaus, W. D. (2010) *Economics (9. Basım)*, McGraw-Hill International: Boston.
- Screpanti, E. ve Zamagni, S (2005) *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford University Press: New York.
- Scully, G. W. (1988) “The Institutional Framework and Economic Development”, *Journal of Political Economy*, c. 96, s. 3, ss. 652-662.
- Shafik, N. (1994) “Economic Development and Environmental Quality: An Econometric Analysis”, *Oxford Economic Papers*, c. 46, ss. 757-773.
- Sheehan, B. (2009) *Understanding Keynes' General Theory*, Palgrave Macmillan: New York.
- Shin, J. (2002) “The East Asian Industrialization in the Gerschenkronian Mirror: Catching-up Strategies and Institutional Transition”, *National University of Singapore Department of Economics*, s. 0208, ss. 1-42.
- Sinn, S. (1991) “Measuring International Capital Mobility: A Critical Assessment of the Use of Saving and Investment Correlations”, *Kiel Working Papers*, s. 458, ss-1-29.
- Skinner, G. “The Neoclassical Counterrevolution and Developing Economies: A Case of Study of Political and Economic Changes in the Philippines” *Social Sciences Journal*, c. 7, s. 1, ss. 51-58.
- Skott, P. ve Ros, J. (1997) “The Bigh Push in an Open Economy with Nontradable Inputs”, *Journal of Post Keynesian Economics*, c. 20, s. 1, ss. 149-162.
- Smith, J. P. (1999) “Healthy Bodies and Thick Wallets: The Dual Relation Between Health and Economic Status”, *Journal of Economic Perspectives*, c. 13, s. 2, ss. 145.166.
- Solmaz, E. (2008) “İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusuna Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış”, *Mevzuat Dergisi*, s. 132.

- Soubbotina, T. P. ve Sheram, K. A. (2000) *Beyond Economic Growth Meeting the Challenges of Global Development*, The World Bank: Washington.
- Spindler, Z. A. (1991) "Liberty and Development: A Further Empirical Perspective", *Kluver Academic Publishers*, 69, ss. 197-210.
- Spolaore, E. ve Wacziarg, R. (2013) "How Deep are the Roots of Economic Development?", *Journal of Economic Literature*, c. 51, s. 2, ss. 325-369.
- Suntum, U. V. (2005) *The Invisible Hand Economic Thought Yesterday and Today*, Springer: New York.
- Taban, S. ve Kar, M. (2004) *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Ekin Basım Yayın: Bursa.
- Thirwall, A. P. (2002) *The Nature of Economic Growth*, Edward Elgar Publishing Limited: Cheltenham.
- Timmer, P. ve McClelland, D. (2004) "Economic Growth in Muslim World How Can USAID Help?" Bureau for Policy and Program Coordination, Issue Paper Number 3, ss. 25.
- Todaro, M. P ve Smith, S. C. (2012) *Economic Development (11. Basım)*, Pearson: Boston.
- Tollison, R. D. (1985) "Public Choice and Antitrust", *Cato Journal*, c. 4, s. 3, ss. 905-932.
- Tonus, Ö. (2013) *Temel Göstergelerle Türkiye Ekonomisi*, Ekin Yayınevi: Bursa.
- UNDP - <https://data.undp.org/dataset/Table-1-Human-Development-Index-and-its-components/wxub-qc5k> (22.04.2014).
- Ülgener, S. (1991) *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme (7. Basım)*, Der Yayınları: İstanbul.

- Vamvakidis, A. (2002) “How Robust is the Growth-Openness Connection? Historical Evidence”, *Journal of Economic Growth*, 7, ss. 57.80.
- Velu, R. (2007) “Economic Strategies For Transformation of Neoclassical Paradigm and Competitions in Industry”, *SRM School of Management SRM Deemed University, Kattankulathur, India*.
- Vijayaraghavan, M. ve Ward, W. A. (2001) “Institutions and Economic Growth: Empirical Evidence from a Cross-National Analysis”, *Clemson University*.
- Williams, T. O. ve Smith, R. (2008) “Rethinking Agricultural Development: The Caribbean Challenge”, *XL (40th) Annual Monetary Studies Conference*, 11-14 November 2008, Basseterre, St. Kitts.
- WHO The World Health Report 2001 – www.who.int/whr/2001/en/whr01_en.pdf?ua=1
- Yapraklı, S. (2008) “Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama”, *Ege Akademik Bakış*, c. 8, s. 1, ss. 301-317.
- Yavilioğlu, C. (2002) “Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 3, s. 1, ss. 59-77.
- Yoo, D. ve Steckel, R. H. (2010) “Property Rights and Financial Development: The Legacy of Japanese Colonial Institutions”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 16551, ss. 1-33.

EKLER

EK1: Analizde Kullanılan Ülkeler

Doğu ve Güney Asya	Avrupa	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	Kuzey ve Latin Amerika	Sahra Altı Afrika
Avustralya	Arnavutluk	Cezayir	Arjantin	Benin
Bangladeş	Avusturya	Bahreyn	Bahamalar	Botsvana
Çin	Beyaz Rusya	Mısır	Barbados	Burkina Faso
Fiji	Belçika	İran	Bolivya	Kamerun
Hong Kong	Bulgaristan	İsrail	Brezilya	Cape Verde
Hindistan	Hırvatistan	Ürdün	Kanada	Kongo cum.
Endonezya	Kıbrıs	Kuveyt	Şili	Fildişi Sahilleri
Japonya	Çek Cumhuriyeti	Lübnan	Kolombiya	Etiyopya
Güney Kore	Danimarka	Fas	Kosta Rika	Gabon
Malezya	Estonya	Umman	Dominik Cum.	Gana
Moğolistan	Finlandiya	Suudi Arabistan	Ekvador	Gine
Nepal	Fransa	Tunus	El Salvador	Kenya
Yeni Zelanda	Gürcistan	BAE	Guatemala	Lesoto
Pakistan	Almanya	Yemen	Guyana	Madagaskar
Filipinler	Yunanistan		Haiti	Malavi
Singapur	Macaristan		Honduras	Mali
Sri Lanka	İrlanda		Jamaika	Moritanya
Tayland	İtalya		Meksika	Mozambik
Vietnam	Letonya		Nikaragua	Nijer
	Litvanya		Panama	Nijerya
	Lüksemburg		Paraguay	Senegal
	Moldova		Peru	Güney Afrika
	Hollanda		Surinam	Svaziland
	Norveç		Trinidad Tobago	Tanzanya
	Polonya		Amerika	Uganda
	Portekiz		Uruguay	Zambiya
	Romanya		Venezuela	Zimbabve
	Slovakya			
	Slovenya			
	İspanya			
	İsveç			
	İsviçre			
	Türkiye			
	Ukrayna			
	İngiltere			
19	35	14	27	27

EK2: Modellere ait Öncül Test Sonuçları (Sabit Etkiler Modeli)

Testler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
<i>F_{yatay kesit}</i>	246.515 (0.000)	412.587 (0.000)	625.997 (0.000)	316.861 (0.000)	410.614 (0.000)
<i>F_{zaman}</i>	81.536 (0.000)	117.193 (0.000)	72.806 (0.000)	81.081 (0.000)	97.381 (0.000)
<i>F_{yatay kesit+zaman}</i>	163.955 (0.000)	299.412 (0.000)	317.503 (0.000)	236.000 (0.000)	291.228 (0.000)
<i>LM_{değişen varyans}</i>	90.484 (0.000)	247.570 (0.000)	25.665 (0.018)	100.744 (0.000)	146.625 (0.000)
<i>LM_{otokorelasyon}</i>	240.497 (0.000)	400.763 (0.000)	173.558 (0.000)	327.620 (0.000)	345.146 (0.000)

Not: () içindeki değerler ise olasılık değerlerini göstermektedir.

EK3: Modellere ait Öncül Test Sonuçları (Rassal Etkiler Modeli)

Testler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
<i>LM_{yatay kesit}</i>	913.597 (0.000)	3204.08 (0.000)	1225.95 (0.000)	1892.2 (0.000)	2538.6 (0.000)
<i>LM_{zaman}</i>	64.685 (0.000)	9.858 (0.001)	3.186 (0.074)	99.057 (0.000)	47.558 (0.000)
<i>LM_{yatay kesit+zaman}</i>	978.283 (0.000)	3213.94 (0.000)	1229.14 (0.000)	1991.2 (0.000)	2586.2 (0.000)
<i>HONDA_{yatay kesit}</i>	30.225 (0.000)	56.604 (0.000)	35.013 (0.000)	43.499 (0.000)	50.385 (0.000)
<i>HONDA_{zaman}</i>	8.042 (0.000)	3.139 (0.000)	1.785 (0.037)	9.952 (0.000)	6.896 (0.000)
<i>HONDA_{yatay kesit+zaman}</i>	27.059 (0.000)	42.245 (0.000)	26.020 (0.000)	37.796 (0.000)	40.504 (0.000)
Hausman	41.894 (0.000)	3.214 (0.072)	5.370 (0.020)	20.774 (0.000)	0.387 (0.533)
<i>LM_{değişen varyans}</i>	112.651 (0.000)	435.346 (0.000)	47.342 (0.000)	154.38 (0.000)	261.54 (0.000)
<i>LM_{otokorelasyon}</i>	943.547 (0.000)	3204.49 (0.000)	1227.49 (0.000)	1903.6 (0.000)	2540.57 (0.000)

Not: () içindeki değerler ise olasılık değerlerini göstermektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sedat ALATAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Balıkesir 15.07.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümü 2007 - 2012
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi İktisat ABD 2012 - ...
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri : 5. İzmir İktisat Kongresi 2013, İzmir

İş Deneyimi

Stajlar : Hamburg Turkon Holding
Çalıştığı Kurumlar : Araştırma Görevlisi, Adnan Menderes Üniversitesi

İletişim

e-posta Adresi : sedat.alatas@adu.edu.tr

Tarih : 27.06.2014